GEORGE BIANU

În boxa acuzaților

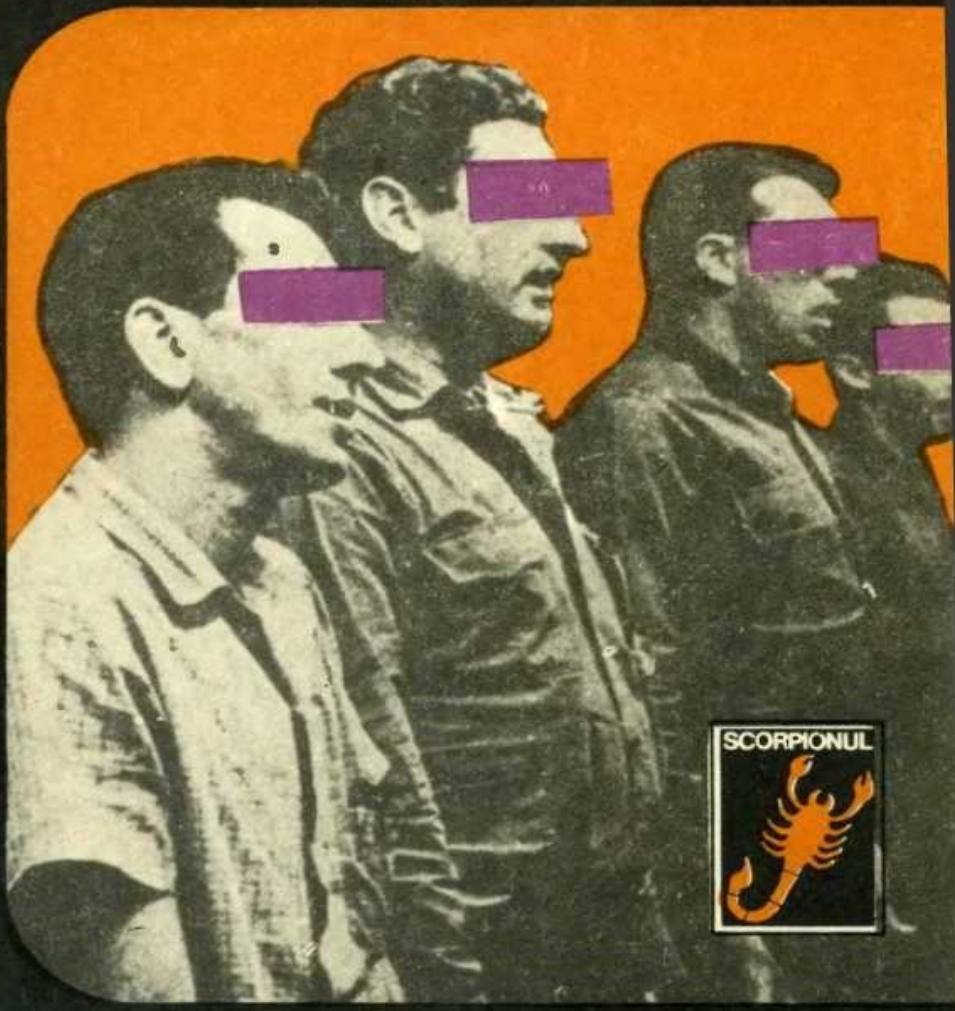

Editura Dacia

George Bianu
În boxa acuzaților

Nicolas Foucquet

Despre Nicolas Foucquet, între anii 1653 și 1661 „supraintendent general al finanțelor", adică ministru de finanțe al regelui Franței, Ludovic al XIV-lea, s-a scris mult pe timpul său și de-a lungul veacurilor. Soarta sa, procesul care i-a fost intentat, a stat în focarul atenției opiniei publice. I s-au dedicat numeroase opere literare, de cele mai diverse genuri, care, în copleșitoarea lor majoritate, au deplâns soarta nenorocită a strălucitului om de lume și au încercat să găsească un răspuns la întrebarea dacă Foucquet a fost în adevăr vinovat de faptele pentru care a fost judecat și condamnat, sau mai bine zis, dacă faptele sale puteau fi considerate infracțiuni.

În contextul epocii istorice, în care a trăit Foucquet, și al funcțiilor sale problema vinovăției apare, de fapt, ca un element secundar, de care putem face abstracție. Ca

ministru de finanțe al regelui Ludovic al XIV-lea el și-a îndeplinit funcția într-o perioadă când banii au început să aibă o importanță crescândă, o însemnătate vitală pentru capul statului, iar misiunea ministrului de finanțe era tocmai să procure acești bani.

I se putea aduce o vină din faptul că a căutat și a reușit să tragă și foloase personale de pe urma funcției sale? Nicidecum. Astfel procedau pe acele vremuri (și în alte perioade) nu numai miniștrii de finanțe, dar, în genere, toți demnitarii și funcționarii de stat și nimeni nu i-a tras la răspundere pentru atâta lucru. Așadar, procesul lui Foucquet trezește interesul nu pentru a ne putea convinge de vinovăția sau nevinovăția sa, ci pentru că este un episod al vremurilor, în care se oglindește un complex tablou de interese, pasiuni, intrigi, invidii, lupta pentru putere și funcții la curtea regelui Franței. Firește, nu vor putea fi trecute cu vederea anumite greșeli săvârșite de ministrul finanțelor, greșeli, care, până la urmă, i-au atras condamnarea.

Descinzând dintr-o familie de demnitari, Foucquet devine după absolvirea colegiului ordinului iezuiților din Clermont, în 1633, la vârsta de numai 18 ani, avocat în Parlamentul din Paris, iar peste trei ani obține funcția de referent. S-a căsătorit în 1640 și a primit atât din partea părinților soției, cât și de la părinții săi o dotă considerabilă. La vârsta de 25 ani dispunea, așadar, de

o avere apreciabilă, care îi permitea să ducă o viață luxoasă. În 1641 cumpără primul domeniu de la Vaux-le-Vicome, unde în 1656 va construi un somptuos castel, care îi va atrage numeroase invidii și va înmulți numărul dușmanilor săi.

În timpul așa-numitei Fronde parlamentare, a opoziției parlamentului față de autoritatea regală, era intendent, adică administrator financiar al regelui, la Paris, funcție dificilă și delicată, în care Foucquet a reușit să susțină, cu tact și elasticitate, interesele regelui și ale principalului său ministru, cardinalul Mazarin. În cursul exercitării acestei funcții Foucquet a întâlnit și a cunoscut un comis al ministrului Le Tellier, Colbert, care și el va deveni, în curând, intendent al lui Mazarin. Recomandat călduros de Colbert, Foucquet se bucura și de sprijinul lui Le Tellier. Cu ajutorul acestuia și al lui Mazarin, el reușește să cumpere funcția bănoasă de procuror general în Parlamentul din Paris, devenind și în cadrul acestui for un susținător consecvent al intereselor familiei regale.

Prima sa soție a murit la optsprezece luni de la încheierea căsătoriei. Foucquet s-a recăsătorit la 4 februarie 1651, primind și din partea celei de a doua soții o zestre bogată. Data căsătoriei lui Foucquet a coincis întâmplător cu ziua în care Parlamentul a hotărât expulzarea din Paris a cardinalului Mazarin. În

timp ce acesta trăia în exil, în nordul Franței, Foucquet și prietenul său Colbert salvgardau interesele și uriașa avere a lui Mazarin și duceau o activitate susținută pentru readucerea lui la Paris. Când, după întoarcerea lui Mazarin la Paris, se întețește lupta între partizanii și adversarii acestuia, grupați îndeosebi în cadrul Parlamentului, Foucquet inițiază mutarea de la Paris la Pontoise a sediului acestuia. Parlamentarii adepți ai lui Mazarin au plecat la Pontoise, iar cei care au refuzat să plece și au rămas la Paris, au putut fi declarați rebeli și fronda a fost astfel lichidată. La 21 octombrie 1652 Ludovic al XIV-lea și-a făcut intrarea triumfală la Paris.

Pentru meritele sale deosebite din această perioadă tumultoasă, Mazarin l-a numit pe Foucquet, la 7 februarie 1653, în postul, mult invidiat, de ministru de finanțe al regelui. Împreună cu el, în aceeași funcție, a mai fost numit și Servien. Cei doi miniștri de finanțe erau secondați și controlați de bancherul Hervart, omul de casă a lui Mazarin. Foucquet era și ministru de stat și rămăsese și procuror general al Parlamentului din Paris. Fratele său, abatele Foucquet era, în mod oficios, șeful poliției lui Mazarin. Cei doi frați au inițiat numeroase măsuri represive împotriva adversarilor politici ai regimului. Din cauza unor fricțiuni, dintre Foucquet și Servien, la 24 decembrie 1654, Mazarin a delimitat atribuțiile lor: Servien a fost însărcinat cu ordonanțarea

cheltuielilor, iar lui Foucquet i s-au încredințat veniturile tezaurului, ceea ce opinia publică a apreciat ca un semn al dizgrației lui Servien.

O ascensiune fabuloasă

Pe bună dreptate s-a socotit că, cel însărcinat cu realizarea veniturilor tezaurului regal, era favoritul zilei. Căci acest domeniu oferea prilejul celei mai rapide îmbogățiri. Și prilejul era cu atât mai vădit cu cât era mai dificilă situația finanțelor publice și mai mare nevoia de bani a tezaurului regal, deoarece condițiile impuse de creditori erau cu atât mai oneroase. În cei opt ani, în care Foucquet a exercitat funcția de ministru al finanțelor, tezaurul regal a fost tot timpul suprasolicitat, veniturile sale fiind adesea angajate pe doi-trei ani în avans. Un contemporan a spus că ministrul finanțelor n-a reușit niciodată în această perioadă să vadă două milioane de livre împreună în casieria regelui, ale cărui cheltuieli puteau fi acoperite numai prin împrumuturi continue. Bancherii profitau din plin de dificultățile financiare ale regelui, nemaivorbind de numeroși intermediari, printre care și primul ministru Mazarin, care pretindeau fiecare partea lor de pradă. În obținerea împrumuturilor, atât de necesare, persoana ministrului de finanțe avea un rol preponderent, dacă nu pentru

altceva, atunci pentru faptul că creditorii, care nu l-ar fi împrumutat în orice condițiuni pe rege, aveau încredere în ministrul de finanțe Foucquet, datorită averii sale personale. Astfel, când tezaurul avea nevoie urgentă de bani Foucquet apela la bancherii săi, contracta împrumuturile în numele său și reîmprumuta banii regelui, asigurându-și, firește, un venit corespunzător. Dispozițiile legale limitau dobânzile la un procent de 5,22% pe an, sub sancțiunea pedepsei pentru camătă. Împrumutul acordat regelui era stipulat cu dobânda legală, dar de comun acord, creditorul reținea o parte din capitalul împrumutat, astfel că dobânda se ridica, de fapt, la 15–18%. Este lesne de închipuit ce venituri imense își asigura Foucquet numai din acest gen de afaceri, dacă din fiecare milion de livre împrumutat regelui, el reținea aproape două sute de mii.

Mazarin era foarte mulțumit de activitatea ministrului său de finanțe. Când, în 1653, Foucquet reuși să contracteze un împrumut urgent de 900.000 livre pentru tezaurul regal, Mazarin îi scrise:

„Știu că ați găsit această sumă prin legăturile Voastre personale. Vă exprim recunoștința pe care Vi-o datorez și sunt mișcat de maniera în care le-ați folosit. Le-am informat, amănunțit, pe Majestățile lor (regele și regina mamă) care au fost de acord că sunteți plin de un zel foarte eficace și că un prieten ca Domnia voastră trebuie

apreciat M-au însărcinat să vă mulțumesc din partea lor pentru efortul ce l-ați depus și pentru a vă asigura că vă vor păstra în amintirea lor".

În cariera sa mereu ascendentă Foucquet n-a uitat nici de familia sa. Și-a aranjat cei patru frați în diverse funcții înalte, și-a căsătorit fiica cu un înalt demnitar al curții regale, dându-i o dotă de 600.000 livre și și-a pricopsit și celelalte neamuri, mai ales pe cei din Bretagne, din nordul Franței, unde Foucquet avea o influență deosebită.

Ministrul de finanțe știa cum să-și cheltuiască în mod cât mai plăcut imensele sale bogății. Recepțiile oferite în castelurile sale deveneau din ce în ce mai strălucitoare. Printre oaspeții primiți de el se numărau regele Ludovic al XIV-lea, regina Cristina a Suediei, primul ministru Mazarin. Ministrul de finanțe aprecia oamenii de artă și de litere, cărora le acorda subsidii importante. Printre aceștia se afla și vestitul fabulist și poet La Fontaine, precum și alte celebrități din toate domeniile artei.

Un om atât de bogat și darnic nu putea să nu fie și idolul femeilor, fiind și un mare amator de aventuri galante. Amantele sale erau recrutate din cele mai înalte cercuri aristocratice. Îmbinând plăcerea cu interesele sale politice, Foucquet își folosea amantele și ca iscoade. Datorită lor în fața ministrului de finanțe nu existau, în genere, niciun fel de secrete.

Viața somptuoasă pe care o ducea Nicolas Foucquet a trezit, firește, invidii. Printre cei care îl pizmuiau se afla chiar și primul ministru Mazarin și fostul său prieten Colbert, care au început să-i submineze poziția.

Luând cunoștință de intrigile care se țeseau împotriva sa, și știind că putea deveni oricând victima acestor intrigi, Foucquet, neliniștit, își făurește un plan de apărare în cazul în care ar cădea în dizgrație. În liniștea reședinței sale de la Saint-Mandé, în vara anului 1657, el a consemnat acest plan într-un document, care mai târziu îi va fi imputat drept o crimă de les-majestate.

„Natura sa neîncrezătoare și geloasă, notase Foucquet despre primul ministru, disensiunile și dușmăniile pe care le-a provocat cu grijă și cu o măiestrie de necrezut în conștiința tuturor celor care au ceva comun cu treburile statului… plăcerea pe care o mărturisește prea deschis ascultând pe toți cei care vorbesc împotriva mea, cărora le acordă tot accesul și toată încrederea, fără a avea în vedere calitatea acestor indivizi, interesul ce îi animă, precum și răul pe care și-l pricinuiește sieși discreditând un ministru de finanțe, al cărui credit, singur, face ca să subziste statul”. Fără ca în aceste consemnări să fie amintit vreun nume, nu exista nicio îndoială că ele se refereau la Mazarin și la intendentul acestuia, Colbert.

Presimțind soarta care îl aștepta, Foucquet înșiră în

planul său numele prietenilor săi, la care se va putea apela în cazul când ar fi arestat, indicând și domeniile sale unde prietenii săi se vor putea aduna în vederea organizării unor acțiuni pentru eliberarea sa.

Dar, în 1657, Mazarin nu-și putea permite încă să se dispenseze de serviciile ministrului său de finanțe, așa încât temerile lui Foucquet s-au dovedit a fi premature. În cursul anului 1658 el face eforturi disperate pentru a procura banii necesari tezaurului regal, dar se îmbolnăvește grav din cauza muncii istovitoare depuse. Tot atunci el a achiziționat castelul și domeniul Belle-Ille din Bretagne, din ordinul regelui, pentru ca acest loc fortificat să nu intre în posesiunea unui nobil din opoziție. Noua achiziție i-a asigurat creșterea în continuare a influenței în această parte a Franței.

La începutul anului 1659, Foucquet, chinuit din nou de neliniște, scoate din ascunziș planul său și îl reface complet, deoarece în cei doi ani interveniseră multe schimbări în situația persoanelor vizate.

La 16 februarie 1659 a murit Servier, co-ministrul de finanțe. Mazarin, profitând de acest prilej, a intenționat să preia personal funcția vacantă și s-o exercite prin Colbert. Dar Foucquet refuză să colaboreze cu Colbert, ale cărui sentimente de dușmănie îi erau bine cunoscute, și cere să i se primească demisia. Cardinalul însă, nevrând să-și asume singur riscul acestei funcții

dificile, a dat înapoi și a renunțat la proiectul său, mai ales că în acel moment regele îi datora lui Foucquet peste 5 milioane de livre, drept contravaloare a împrumuturilor contractate.

În cursul anului 1659 Colbert a întocmit un memoriu detaliat și foarte documentat, adresat lui Mazarin, asupra gestiunii lui Foucquet, demonstrând că, datorită dezordinii existente în administrarea finanțelor publice, ministrul de finanțe și acoliții săi au reușit să-și însușească sume enorme. Din 90 de milioane livre, plătite de populația rurală cu titlu de impozite, regele n-a primit decât 35–40 milioane, tot restul intrând în buzunarele lui Foucquet și ale oamenilor săi.

„Este o chestiune publică, știută de toată lumea, scria Colbert, că ministrul de finanțe și-a căpătuit nu numai neamurile și prietenii, nu numai comisii, dar și pe toate personalitățile regatului pe care a vrut să le câștige de partea lui fie pentru a se menține, fie pentru a avansa".

Deși Colbert va proceda la fel, mai târziu, după ce va pune mâna pe frânele finanțelor, acum el spumega împotriva lui Foucquet cerând să fie tras la răspundere penală. Cu toate măsurile de precauție luate de Colbert, memoriul său, înainte de a ajunge la Mazarin, a fost citit și copiat de Foucquet, deoarece ministrul de finanțe avea în atribuțiile sale și serviciul poștelor, cenzurând toată corespondența adresată lui Mazarin. Fiind,

așadar, informat asupra învinuirilor formulate de Colbert, el le-a putut contracara și Mazarin, în loc de a-l înlătura, îi răspunse lui Colbert printr-un îndemn de a colabora cu Foucquet.

Arestarea

Intrigile lui Colbert n-au contenit însă și până la urmă au dat roade. La începutul anului 1661, cardinalul Mazarin, bolnav, și-a simțit sfârșitul aproape. La 7 martie 1661 în camera sa, în prezența regelui Ludovic al XIV-lea și a miniștrilor Le Tellier, Lionne și Foucquet, el i-a recomandat pe aceștia, în modul cel mai călduros Majestății Sale, ca „slujitori foarte capabili și de o deplină fidelitate". Cardinalul a ținut chiar să precizeze că Foucquet putea să-i dea regelui sfaturi foarte bune nu numai în ce privește finanțele, ci și „privind toate celelalte treburi ale statului, de orice natură ar fi ele".

Însă dușmanii lui Foucquet, care mișunau în jurul muribundului, nu se puteau împăca cu gândul ca Mazarin să moară fără să-l compromită pe ministrul de finanțe în ochii regelui. Confesorul cardinalului, constrâns și plătit de Colbert, a insistat la căpătâiul muribundului până ce acesta i-a vorbit regelui despre toate amănuntele compromițătoare din activitatea lui Foucquet și l-a sfătuit pe suveran să ia toate măsurile de

precauție împotriva lui, să-l supravegheze de aproape, și să-i aducă la cunoștință toate crimele sale, precum și faptul că dacă își va schimba comportarea, Majestatea Sa nu va înceta să se servească de el. Se pare că muribundul, cu acest prilej, l-a recomandat regelui pe Colbert.

Fapt este că a doua zi după moartea lui Mazarin, Colbert a fost numit intendent al finanțelor cu misiunea de a verifica, în mod discret, gestiunea lui Foucquet.

Tânărul rege era decis să ia în mâinile sale toate compartimentele conducerii statului și îndeosebi administrarea finanțelor publice. În acest scop el voia în primul rând să introducă ordinea și rigurozitatea în locul anarhiei existente în domeniul finanțelor poruncindu-i lui Foucquet să-i prezinte zi de zi rapoarte amănunțite.

Ministrul de finanțe n-a înțeles însă cotitura produsă în conducerea statului. El a crezut că este vorba de un capriciu al tânărului rege care îi va trece curând acestuia și de aceea a continuat să prezinte suveranului rapoarte nereale.

Abatele de Choisy scrie despre această ultimă perioadă a activității lui Foucquet în „Memoriile" sale:

„El prezenta, deci, regelui rapoarte despre cheltuielile sale, pe care le majora și despre veniturile, pe care le diminua, înfățișând situația într-o lumină și mai rea,

decât era în realitate. Regele arăta, în fiecare seară, aceste rapoarte lui Colbert, care îi semnala toate inexactitățile. A doua zi regele insista în fața lui Foucquet, cerând noi explicații, prefăcându-se însă a nu fi prea lămurit și Foucquet, impertinent, persista în a minți. Această dovadă, repetată de mai multe ori, îl determină, în sfârșit, pe rege să-l mazilească pe Foucquet".

Ludovic al XIV-lea n-a acționat pripit, ceea ce denotă că n-a considerat faptele ministrului său de finanțe chiar atât de grave, încât să renunțe la serviciile sale mult prea necesare. Dimpotrivă, l-a însărcinat cu importante misiuni diplomatice în Suedia, Polonia și Anglia, pe care abilul ministru le-a dus la bun sfârșit. Regele își justifica atitudinea, notând:

„Ar putea părea curios că am vrut să mă servesc de el (Foucquet) deși aveam cunoștință încă de pe atunci despre furturile sale; dar știam că avea spirit și o vastă cunoștință despre treburile de stat, ceea ce m-a făcut să cred că îmi va putea face servicii bune, cu condiția să-și recunoască greșelile din trecut și să promită că se va îndrepta".

Foucquet a mai comis însă și alte greșeli. El a continuat să se amestece în toate intrigile de la curtea regală, fiind în permanență temeinic informat asupra tuturor întâmplărilor, de către rețeaua sa personală de

iscoade. El a încercat chiar să joace rolul de intermediar în afacerile amoroase ale regelui. Dar Ludovic al XIV-lea n-avea nevoie și nu admitea intermediari.

„Foucquet căuta să-l amuze pe tânărul rege, scria abatele de Choisy, cu fleacuri și îi propunea mereu diverse distracții ușoare, voind chiar să se îngrijească de noile sale amoruri, ceea ce îi displăcea regelui foarte mult, neavând pe atunci drept confident decât pe sine însuși, făcându-i plăcere de a se înconjura de mister, și… vrând să înceapă să fie rege, pe deplin".

Într-o ședință a consiliului regal, la 3 mai 1661, care s-a ținut fără participarea lui Foucquet, s-a luat hotărârea de a i se limita atribuțiile în mânuirea anumitor fonduri. În continuare Le Tellier și Colbert s-au străduit să-l ponegrească pe Foucquet și în fața reginei mamă, Ana de Austria, care avea o mare influență asupra regelui. După două luni de insistențe, ei obținură și asentimentul reginei-mame pentru arestarea lui Foucquet.

Avertizat cu privire la pericolul ce-l amenința, Foucquet s-a prezentat în fața regelui și i-a mărturisit toate greșelile din trecut promițându-i că îl va sluji în viitor cu fidelitate. Ludovic al XIV-lea deși nu intenționa să revină asupra deciziei adoptate, i-a spus, totuși, câteva vorbe liniștitoare, ceea ce Foucquet a interpretat drept o iertare a greșelilor sale.

Adversarii săi își continuau, însă, acțiunea cu asiduitate. Pentru a-l putea trimite în judecată pe Foucquet, mai exista un obstacol. În calitate de procuror general în Parlamentul din Paris, ca orice membru al Parlamentului, el se bucura de un privilegiu de jurisdicție și nu putea fi judecat decât de cei egali în grad cu el, adică de membrii acestui for. Dar Colbert și ceilalți dușmani ai săi voiau să-l defere în fața unei instanțe speciale. Foucquet trebuia, așadar, convins să renunțe la funcția sa de procuror general.

În consecință regele i-a adus la cunoștință că ar intenționa să reducă rolul judiciar al Parlamentului, ceea ce va stârni multe proteste, dar se bazează pe ajutorul lui în această acțiune. În felul acesta, deși regele nu i-a cerut direct să renunțe la funcția de procuror general, nu exista niciun echivoc cu privire la dorința suveranului.

În ciuda faptului că fusese avertizat de iscoade și prieteni despre cursa care i se întindea, Foucquet, dând dovadă de o naivitate extremă, spera că regele nu numai că nu-l va înlătura, dar, îl va promova chiar în funcții mai înalte, poate chiar prim-ministru. De aceea, la începutul lunii august 1661, și-a vândut funcția de procuror general pentru 1.400.000 de livre, din care, culmea, îi remite regelui suma de un milion.

Ludovic al XIV-lea s-a prefăcut în continuare

manifestând cea mai mare amabilitate față de ministrul său de finanțe, deși acesta a săvârșit în vara anului 1661 o nouă greșeală gravă, care a contribuit la iritarea suveranului. Anume, aflând că regele are legături amoroase cu domnișoara de onoare a reginei mame, Louise de la Vallière, Foucquet, împins de năzuința de a-și asigura bunăvoința tuturor persoanelor din anturajul regelui, îi oferi acesteia 250.000 de livre. Datorită lipsei sale de experiență, domnișoara de la Vallière a interpretat în mod greșit oferta lui Foucquet, ca o încercare de a o cuceri și a refuzat cu indignare darul oferit. Întâmplarea ajungând la cunoștința regelui, l-a întărit în hotărârea de a grăbi înlăturarea ministrului de finanțe.

Pentru luna septembrie a fost anunțată o călătorie a lui Ludovic al XIV-lea la Nantes. Regele a acceptat invitația lui Foucquet, ca, înainte de a pleca în călătorie să-i facă o vizită la castelul său din Vaux, la 17 august. Recepția oferită de Foucquet în onoarea regelui și a curții sale a fost descrisă în decursul vremurilor în volume întregi. Celebrul dramaturg Molière a scris în mod special pentru recepția de la Vaux o piesă, pe care a jucat-o în grădina castelului, cu propria sa trupă de teatru. Cunoscutul pictor Le Brun și renumitul Le Nôtre, creatorul de parcuri și grădini care va avea să creeze parcul reședinței regale de la Versailles, au

asigurat decorarea locurilor unde se desfășura recepția. Bucatele pregătite sub îndrumarea celor mai renumiți bucătari au fost servite în 36 duzine de farfurii din aur masiv, restul serviciului fiind din același metal nobil. Au mai fost folosite 500 duzine de farfurii din cel mai fin porțelan. A avut loc o tombolă la care fiecare invitat a câștigat câte un giuvaer.

Costul recepției a fost evaluat la 120.000 de livre.

Regele Ludovic al XIV-lea era nu numai șocat, dar și uluit. Pare foarte verosimilă opinia că, văzând strălucirea reședinței lui Foucquet și dându-și seama că reședința regală de la Fontainebleau fusese pusă în umbră, regele ar fi hotărât să construiască palatul și parcul de la Versailles. Se spune că Ludovic al XIV-lea a fost atât de furios, încât a avut intenția să-l aresteze pe ministrul de finanțe chiar în cursul recepției și că numai insistențele reginei-mame au amânat deznodământul.

Foucquet săvârșise suprema greșeală a vieții sale ignorând o informație transmisă de la curte de una din iscoade: „Regelui îi place să fie bogat și nu-i plac cei care sunt mai bogați decât el”.

Ludovic al XIV-lea a socotit că era mai prudent să nu-l aresteze pe Foucquet la Paris, ci în drum spre Nantes, unde evenimentul nu putea să provoace atâta vâlvă ca în capitală. La sfârșitul lunii august, regele însoțit de întreaga curte pleacă, așadar, spre Nantes. La 30 august,

Foucquet descinse la castelul de Rongé, proprietatea familiei doamnei du Plessis-Bellière, una din prietenele intime ale ministrului de finanțe. Regele, care făcuse drumul călare, se instală în apropiere, în castelul conților de Bretagne. Interesându-se de Foucquet, Ludovic al XIV-lea află că era bolnav. Și ofițerul de mușchetari, d'Artagnan, care fusese desemnat de rege pentru arestarea lui Foucquet, era bolnav, așa încât acțiunea a trebuit amânată cu câteva zile.

Între timp Le Tellier și Colbert consemnau în scris toate detaliile arestării lui Foucquet. Scribii care întocmeau înscrisurile erau ținuți sub cheie pentru a împiedica descoperirea planului. La 4 septembrie regele l-a convocat pe d'Artagnan și i-a remis ordine scrise, în care se prevedea printre altele:

„Domnul d'Artagnan va avea sarcina de a nu-l pierde din ochi, din momentul în care va fi arestat, și de a nu-i îngădui să-și bage mâna în buzunare, ca să nu poată ascunde vreo hârtie și de îndată ce vor sosi în sala respectivă, îi va spune că regele îi cere toate hârtiile ce le are asupra sa, luând precauțiuni ca să nu poată reține niciuna, hârtiile pe care domnul d'Artagnan le va remite în mâinile celui care va fi ordonat de Majestatea Sa".

Arestatul urma să fie dus, în trei etape, la castelul d'Angers. La prima etapă d'Artagnan îi va cere un înscris semnat de mâna sa, ordonând comandantului

castelului Belle-Ille de a preda domeniul oamenilor regelui. Ofițerul de mușchetari a primit o mie de galbeni pentru acoperirea cheltuielilor.

În acest timp, Foucquet continua să zacă bolnav, în castelul de Ronge. În seara zilei de 4 septembrie, Colbert îl vizită și reuși să-i ia încă 88.000 de livre pentru marină. Foucquet a fost anunțat că a doua zi este invitat la o vânătoare regală, care va fi precedată, dimineața, de un consiliu.

La 5 septembrie regele ținu un scurt consiliu, iar după plecarea celorlalți participanți îl mai reținu pe Foucquet, singur. În fine, ieși și ministrul de finanțe. El a fost de îndată înconjurat de numeroși solicitatori, așa încât d'Artagnan acompaniat de cincisprezece mușchetari se grăbi să-l ajungă din urmă. Oprind litiera lui Foucquet, d'Artagnan îi prezentă mandatul de arestare. Prizonierul a fost percheziționat și înscrisurile găsite asupra lui au fost imediat trimise regelui. La 7 septembrie deținutul a fost închis la castelul d'Angers. Omul său de încredere, Pellisson, a fost de asemenea arestat. Soția sa a fost exilată la Limoges.

În ziua de 5 septembrie 1661, după arestarea lui Foucquet, Ludovic al XIV-lea își reuni miniștrii în prezența principalilor demnitari ai curții și le înfățișă motivele arestării ministrului de finanțe și anume că încălcase grav îndatoririle, anunțându-i totodată că n-

are intenția să numească un alt ministru de finanțe, ci că de acum înainte va administra finanțele personal. El porunci ca nicio ordonanță de plată, niciun act public să nu mai fie semnat decât din ordinul său expres.

Se poate afirma că de fapt odată cu înlăturarea lui Foucquet s-a instalat în Franța puterea absolută a monarhului.

Instrucția

La 7 septembrie sosi la reședința regală de la Fontainebleau curierul care aduse cancelarului Seguier, din partea regelui, vestea arestării lui Foucquet. Au fost luate de îndată măsuri represive și împotriva familiei arestatului, precum și a prietenilor și colaboratorilor săi apropiați. Frații lui și prietena sa, doamna de Plessis-Belliere, au fost exilați, copiii săi scoși din reședințele lor. Bruant, unul din comișii fostului ministru de finanțe, a reușit să fugă în străinătate.

Referenții Paget și d'Albertas au fost trimiși la castelul din Vaux pentru a aplica sechestrul asupra tuturor bunurilor familiei Foucquet. În birourile ministrului de finanțe sechestrul fu aplicat de cancelarul Sèguier în persoană. A doua zi s-a pus sechestru și asupra bunurilor de la celelalte reședințe ale arestatului, precum și la casele comișilor săi, Pellisson și Bruant.

La 11 septembrie s-a întrunit consiliul regal adoptând măsura de suprimare a funcției de ministru de finanțe. A fost creat totodată un consiliu financiar compus din cinci persoane și s-a hotărât, în principiu, înființarea unei instanțe speciale pentru judecarea lui Foucquet.

În vederea percheziționării reședinței principale a fostului ministru de finanțe, casa de la Saint-Mandé, și a inventarierii obiectelor găsite a fost numită o comisie importantă, deoarece s-a presupus, pe bună dreptate, că aici se află documentele cele mai relevante. Comisia era compusă din consilierii de stat Lauzon și La Fosse, magistratul Poncet și un consilier, secretar al regelui, Foucault, desemnat pentru a îndeplini funcția de grefier. În prima zi, la percheziție a asistat și Colbert, din ordinul regelui, pentru a raporta suveranului cu privire la cele ce vor fi găsite.

În ziua de 20 septembrie au fost găsite în casa lui Foucquet planurile și hărțile castelului Belle-Ille și proiectul de apărare, întocmit de fostul ministru de finanțe pentru cazul arestării sale. Comisia l-a interogat și pe zidarul care a construit casa de la Saint-Mandé pentru a afla dacă în zidurile și pereții clădirii nu existau cumva locuri ascunse. Meșterul n-a putut da nicio relație.

La comisia ce întocmea inventarul arhivei lui Foucquet se prezentă la 23 septembrie un ofițer superior

însoțit de câțiva mușchetari, aducând o scrisoare din partea lui Colbert, prin care se cereau comisiei unele documente pentru a fi predate regelui.

Membrii comisiei, magistrații cu experiență, și-au dat seama că o asemenea cerere este contrară regulilor de procedură penală. Colbert era pentru ei o persoană particulară, care n-avea nicio calitate în cadrul procesului penal și ca atare nu putea ridica documente relevante pentru cauza în curs de cercetare. În numele comisiei La Fosse a adresat de îndată un raport în această problemă cancelarului Séguier, șeful justiției, pentru a se pune la adăpost față de eventualele critici ulterioare privind predarea unor documente la intervenția lui Colbert, cunoscut ca dușman personal al lui Foucquet. Pe de altă parte, membrii comisiei n-au îndrăznit să nu îndeplinească o cerere a regelui, chiar dacă a fost transmisă prin intermediul lui Colbert. De aceea au trimis lui Colbert următorul răspuns la scrisoarea sa:

„Domnule, dorind să îndeplinim cu precizie ordinul primit din partea regelui, pentru executarea integrală a acestuia și pentru a nu omite cu acest prilej diligențele necesare, l-am rugat pe domnul Poncet, unul dintre noi, de a se deplasa numaidecât la Majestatea Sa; el se va afla mâine la Fontainebleau tot timpul zilei și vă va comunica totul personal. Semnat: De Lauzon, Poncet,

La Fosse”.

La Fontainebleau, Poncet a predat regelui înscrisurile respective, care reprezentau îndeosebi corespondența lui Foucquet în probleme personale și de afaceri. Peste trei zile Ludovic al XIV-lea le restitui comisiei de inventariere, cu excepția celor care erau compromițătoare pentru numeroasele femei din șirul de amante ale lui Foucquet, pe care consideră că e de datoria lui să le distrugă. Ulterior au apărut totuși și au circulat mai mult sau mai puțin public numeroase piese din corespondența amoroasă a fostului ministru de finanțe, dar ele sunt considerate ca apocrife.

După întoarcerea lui Poncet la Saint-Mandé, a continuat inventarierea arhivei Foucquet. Diverși creditori ai arestatului, mai ales din rândul membrilor Parlamentului au cerut să asiste la efectuarea acestei operații. Ei au fost însă refuzați pe motivul că în cauză erau interese secrete de stat și că regele „părinte comun al tuturor supușilor săi”, va avea grijă și de apărarea intereselor persoanelor particulare.

Deși n-avea niciun rol oficial, Colbert a fost totuși ținut la curent cu desfășurarea cercetărilor, prin intermediul grefierului Foucault, care îi trimitea diverse piese ale dosarului, fără știrea celorlalți membri ai comisiei. De altfel și Poncet, care la început a fost foarte suspicios față de Colbert, refuzând să-i predea

înscrisurile cerute de rege, mai târziu i-a trimis acestuia diverse piese ce i se păreau mai compromițătoare pentru Foucquet.

Se pare că Poncet a primit în acest sens ordin chiar din partea lui Ludovic al XIV-lea personal, deoarece alt fel nu s-ar putea explica faptul că Foucault scria, negru pe alb, într-o scrisoare adresată lui Colbert, la 3 octombrie: „Domnul Poncet are asupra sa câteva piese pentru a vi le arăta și printre altele o scrisoare în privința căreia s-a apreciat că nu trebuie inventariată".

Așadar, diverși membri ai comisiei sustrăgeau piese găsite cu prilejul percheziției, predându-le lui Colbert, ceea ce reprezenta în mod evident, o încălcare grosolană a legii și a intereselor vitale ale arestatului.

Între timp Colbert a reușit ca unchiul său, Pussort, și Berryer, unul din agenții săi, să fie însărcinați cu verificarea registrelor tezaurului. Totodată el a început demersuri pentru constituirea instanței care să-l judece pe Foucquet.

Această din urmă sarcină nu era tocmai ușoară, deoarece judecătorii trebuiau recrutați din rândul persoanelor ostile lui Foucquet. Or, acesta, prin dărnicia sa, își asigurase prietenia ori cel puțin bunăvoința a numeroase personalități ale vieții politice franceze. Astfel organizatorii procesului nu erau siguri cine dintre candidații la funcția de membru al completului

de judecată va adopta atitudinea pretinsă de suveran și de Colbert?

După îndelungate conciliabule, instanța de judecată a fost constituită din Lamoignon, ca președinte; cancelarul Séguier; trei membri ai Parlamentului de Paris, Nesmond, Brilhac și Catinat; trei referenți, Boucherat, Poncet și Voisin; un membru al Curții de conturi, Pussort, unchiul lui Colbert; un consilier din Parlamentul de la Metz, Louvois, fiul ministrului Le Tellier; câte un consilier din fiecare parlament de provincie. Ca procuror a fost desemnat avocatul general Talon, adversar cunoscut al lui Foucquet, iar ca grefier, după cum am mai arătat, Foucault, omul de casă al lui Colbert.

La propunerea lui Lamoignon au mai fost desemnați doi consilieri ai Parlamentului din Paris, Renard și Fayet, precum și doi referenți, Bernard de Rézé și Lefévre d'Ormesson. Completul era format din douăzeci și doi de judecători.

Decretul regal de înființare a instanței a apărut la 15 noiembrie 1661. În actul de constituire s-a consemnat ca sarcină a instanței: „cercetarea abuzurilor și delapidărilor săvârșite în domeniul finanțelor, începând din 1635".

Indicația de a aborda cercetările cu verificarea gestiunii finanțelor publice cu 25 de ani în urmă este pe

bună dreptate apreciată de autorul contemporan, Georges Mongredien, ca o manevră greșită a lui Colbert. Din exces de zel, organizatorii procesului au vrut să lege cazul Foucquet de infracțiunile săvârșite de predecesorii lui, evident, pentru a-i agrava situația. De fapt, însă, sarcina de a verifica operațiunile tezaurului public pe o perioadă atât de lungă a complicat procesul și cercetarea cazului Foucquet se va încurca, drept urmare, în desișul stufos al arhivelor finanțelor publice ale Franței din ultimul sfert de secol.

Ședința de inaugurare a instanței de judecată a avut loc la 3 decembrie 1661, la Palatul de justiție din Paris, în fața unei numeroase asistențe, dar în absența acuzatului. De fapt, ea a avut un caracter formal și general, cu alocuțiuni pronunțate de cancelarul Séguier, președintele Lamoignon și procurorul general Dalon. Acesta din urmă a fost deosebit de violent, anunțând că se va proceda cu o severitate extremă. Procurorul general și-a luat un substitut, un anume avocat Gomont, de asemenea om de casă al lui Colbert care va depune o activitate susținută în despuierea înscrisurilor găsite în arhivele lui Foucquet.

După o muncă intensă de trei luni de clasare a înscrisurilor, la 3 martie 1662, judecătorii Poncet și Renard au fost însărcinați ca în cadrul instrucției să înceapă interogarea acuzatului Foucquet.

În tot acest timp acuzatul fusese deținut, începând de la 7 septembrie 1661, la castelul d'Angers, sub paza a 60 de mușchetari comandați de vestitul d'Artagnan. Fostul ministru de finanțe era însoțit de un servitor și de medicul său, Pecquet, care au obținut autorizația să se închidă împreună cu el. Demoralizat și bolnav, Foucquet, făcându-și un bilanț al patrimoniului stabili că era dator cu douăsprezece milioane de livre, împrumutate pentru rege.

Într-un memoriu adresat ministrului Le Tellier, el căuta să se justifice scriind printre altele:

„S-ar putea să am greșeli, nu cer iertare pentru ele. Le-am făcut fiindcă trebuia să le fac și în acest fel am fost în stare să realizez afacerile pe care nu le-aș fi putut face altfel. De fapt, nu puteai urma o anumită regulă în probleme de bani cu domnul cardinal; nu dădea niciodată ordine precise; el blama și tolera…; el dezaproba totul; după ce îl convingeai de imposibilitatea de a acționa altfel, aproba totul; mie îmi vorbea într-un fel și îmi scria cu multă stimă; mă vorbea în schimb de rău în fața altora și întrucât finanțele atrag ura; și el voia să se desculpe, a lăsat totdeauna impresiile ce îi conveneau".

În continuare acuzatul invoca faptul că regele l-a iertat în mod expres pentru greșelile săvârșite.

Petiția n-a contribuit la îmbunătățirea soartei sale.

Dimpotrivă, i s-a interzis să mai scrie fără ordinul prealabil al suveranului.

La 1 decembrie 1661 Foucquet a fost transferat la Amboise, împreună cu fostul său comis Pellisson, care fusese și el arestat; de aici a fost dus peste o lună la Vincennes, în apropiere de Paris.

Cu prilejul transferărilor lui Foucquet de la un loc de deținere la altul au avut loc manifestări ostile ale populației împotriva fostului ministru de finanțe, socotit a fi principalul vinovat de mizeria în rândul maselor largi din Franța.

În același timp însă au apărut și manifestări de dezaprobare a urmăririi lui Foucquet, promovate de foștii săi protejați, beneficiari ai sumelor distribuite în timpul ministeriatului său. Opoziția împotriva procesului s-a manifestat și din partea bancherilor și a numeroase familii influente legate de activitatea financiară, care vedeau în urmărirea penală a fostului ministru de finanțe o amenințare directă a sistemului care le asigurase beneficii enorme.

La 4 martie 1662 judecătorii Poncet și Renard au început interogarea acuzatului, care, cu prilejul acestui prim contact cu judecătorii săi, a protestat contra rigorilor deținerii sale, contra interdicției de a citi, a scrie, a avea un confesor, contra exilării soției sale, care n-avea nimic comun cu afacerile sale.

La al doilea interogatoriu deținutul a devenit și mai hotărât; lipsit de posibilitatea de a se apăra, el a refuzat să răspundă. După ce i s-a promis că soția îi va fi rechemată din exil, Foucquet a început să dea relații cu privire la diversele sale operațiuni financiare. Întrebat fiind despre un act de constituire a unei pensii, pe care nu fusese trecut numele beneficiarului, acuzatul a arătat că pensia s-a plătit cardinalului Mazarin, care n-avea obiceiul să dea chitanțe pentru șperțurile ce le primea.

În cursul interogatoriului i-a venit rândul și faimosului plan de apărare ce fusese descoperit în casa de la Saint-Mandé. Foucquet își dădu seama de pericolul pe care acest document îl reprezenta pentru soarta sa și a încercat să se justifice invocând firea schimbătoare a lui Mazarin; el a arătat că se temea de o arestare neprevăzută, de la o zi la alta și determinant de această teamă și-a întocmit un plan de apărare. Dar planul a fost efectul unei temeri trecătoare, nu fusese comunicat nimănui și în legătură cu el nu s-a întreprins nici măcar un început de executare.

Timp de trei săptămâni au avut loc treizeci și patru de interogatorii. Foucquet n-a contenit să ceară să i se dea prilejul să examineze înscrisurile invocate în cursul interogatoriilor împotriva sa precum și să pretindă asistența unui avocat.

Doamna Foucquet, căreia i s-a permis să revină la

Paris, a reușit să obțină o audiență la suveran. Ea a solicitat clemența regală, dar fără rezultat; nu i s-a dat nici măcar un răspuns.

La începutul anului 1662 cercurile financiare erau din ce în ce mai îngrijorate de măsurile aplicate în vederea reducerii veniturilor lor din încasările tezaurului. Nemulțumiți de noua politică financiară a suveranului, aceste cercuri luau atitudine în favoarea lui Foucquet, care întruchipa, ca un simbol, interesele lor. Influența adepților lui Foucquet se făcea simțită și în cadrul completului de judecată, care, de fapt, era divizat în două grupuri.

În fruntea primului se afla președintele Lamoignon, care nu vedea cu ochi buni încălcările de lege săvârșite în cursul urmăririi penale contra lui Foucquet și, pe deasupra, era nemulțumit de Colbert, deoarece acesta l-a convins pe suveran să respingă propunerea de majorare a remunerației magistraților. Pe de altă parte, Lamoignon făcea parte dintr-o societate religioasă ai cărei membri primiseră sume considerabile de la fostul ministru de finanțe. Astfel Lamoignon părea a fi șeful unui fel de opoziție față de politica lui Colbert, care și-a alăturat și alți membri ai completului de judecată: Nesmond, Poncet, Boucherat, d'Ormesson, Bernard de Rézé, Pontchartrain și alții.

Colbert aprecia că adepții săi dețin totuși o majoritate

simțitoare în cadrul instanței de judecată, datorită mai ales judecătorilor din provincie, pe care îi ținea strâns în mână. Atitudinea opozantă a lui Lamoignon se manifesta și prin tergiversarea procesului, fapt despre care Colbert scria:

„…președintele nu se duce niciodată la completul de judecată decât la unsprezece și jumătate, ieșind la amiază și nu se întoarce decât între ora trei și patru și ieșind între ora cinci și șase…"

A mai avut loc și un alt eveniment. Fostul comis al lui Foucquet, Pellisson, a scris în cursul detențiunii sale o lucrare intitulată „Cuvântare către rege de la unul din supușii săi fideli privind procesul domnului Foucquet". Contestând competența instanței speciale, Pellisson demonstra că în calitate de ministru Foucquet putea fi judecat numai de rege, în persoană, iar în calitate de fost procuror general, numai de Parlamentul din Paris.

„Regii, predecesorii voștri, scria Pellisson, au promis solemn supușilor lor de a nu înființa nicio comisie extraordinară și de a-i lăsa să fie judecați de judecătorii lor firești…"

În ce privește gestiunea ministrului de finanțe, ea depindea de dispozițiile lui Mazarin.

„A cerceta ceea ce s-a făcut pe timpul acela sub ministeriatul lui Mazarin, este ca și cum amintirea sa ar fi chemată în judecată și cu atât mai mare e dezavantajul

cu cât, dacă s-ar vrea să fie acuzată, chiar pe nedrept, amintirea lui nu mai are glas pentru a se apăra".

În fapt procesul împotriva lui Foucquet se îndrepta în mod firesc și contra lui Mazarin. Dar toate probele scrise compromițătoare pentru fostul ministru au fost sustrase din arhiva de la Saint-Mandé, privându-l astfel pe Foucquet de principalele mijloace de probă în apărarea sa.

Pellisson sublinia în lucrarea sa, că Foucquet era obligat să procure cu orice preț banii de care regele avea nevoie. „El era obligat să facă împrumuturi în condiții cămătărești. Oare n-a făcut el față tuturor cheltuielilor administrației, ale războiului, ale serbărilor de la curte, ale căsătoriei regelui"?

Memoriul lui Pellisson, multiplicat clandestin, circula în numeroase exemplare și în cercuri largi.

În ajutorul lui Foucquet au sărit și oameni de litere, printre care și La Fontaine, care în poezia „Elegie către nimfele din Vaux" apela la clemența regală în favoarea acuzatului. Colbert a reacționat la această mișcare, aruncând în închisoare numeroși scriitori și poeți care își ridicau vocile în apărarea fostului ministru de finanțe.

Cei mai lucizi dintre organizatorii procesului își dădeau seama de inconvenientele tărăgănării urmăririi penale:

„Tergiversarea urmăririi unei infracțiuni, scria substitutul procurorului general Gomont, schimbă spiritele, ca și cum infracțiunea s-ar fi schimbat. Este un efect al timpului și îndeosebi în cazul infracțiunilor de care se interesează publicul și în care, la început, lumea e pornită contra infractorului, pentru ca apoi să manifeste compasiune pentru el…”

Faimosul „plan de apărare” al lui Foucquet putea constitui temeiul pentru învinuirea de les-majestate, care, fiind o infracțiune contra statului, justifica lipsirea acuzatului de orice apărător. Președintele Lamoignon era. Însă de părere că ea nu constituia decât un aspect secundar al procesului, principalul fiind cel de delapidare și în consecință acuzatului trebuia să i se acorde dreptul de a avea apărător.

Dându-și seama de contradicțiile existente în cadrul completului de judecată, Foucquet încerca să le exploateze. El refuza să răspundă la întrebări și ridica mereu noi obiecții, care îi puneau în încurcătură pe judecători. Până la urmă acuzatul a reușit să obțină hârtie și penițe de scris pentru a-și redacta apărarea.

Pellisson a trimis din închisoare, în iulie 1662 o a doua lucrare intitulată „Considerații sumare asupra procesului domnului Foucquet” în care reitera problema incompetenței instanței speciale, iar Foucquet reuși să-și depună contestația privind lipsa de

competență a instanței. Dar „printr-un decret al Consiliului de stat din 4 *i*ulie, adoptat în prezența lui Ludovic al XIV-lea, i s-a interzis lui Foucquet de a apela la o altă instanță de judecată.

Soția acuzatului a dat dovadă de mult curaj demascând într-o nouă petiție adresată regelui rolul lui Colbert. „În timp ce regele trece răspunderea asupra judecătorilor, judecătorii declară că ascultă de ordinele regelui. Dar ceea ce va surprinde Parisul, Franța, Europa, este că Colbert a avut îndrăzneala să asiste la consiliu, ca judecător al soțului meu, despre care se știe în mod public că este adevăratul său acuzator, el, despre care nimeni n-are vreo îndoială că de șase ani este dușmanul său, declarat…”

Dar suveranul a rămas inflexibil și a respins toate protestele lui Foucquet și ale familiei sale.

Între 18 iulie și 13 septembrie acuzatul a fost confruntat cu douăzeci și nouă dintre cei o sută și unu martori audiați. Din aceste confruntări Foucquet înțelese mai bine mecanismul învinuirii împotriva sa și își putu îmbunătăți apărarea. Cu sprijinul insistent al președintelui Lamoignon acuzatul obținu, în sfârșit, și dreptul de a avea apărători. El își alese doi avocați: Auzanet și Lhoste. S-a hotărât de asemenea de a i se da copii de pe actele de procedură și inventarele efectuate.

La 5 octombrie 1662 instrucția a intrat într-o nouă

etapă, denumită „proces pus la punct”, în cursul căreia au început discuțiile în contradictoriu. Și această față a procesului va dura mult timp, peste doi ani, datorită complexității cauzei. Pentru a-și justifica activitatea în fața regelui, instanța de judecată, neputând încheia instrucția procesului Foucquet, a judecat în paralel cu procesul acestuia, și cauzele penale privind pe unii din foștii săi colaboratori, care au și fost condamnați cu mult înainte de sfârșitul procesului Foucquet.

Președintele Lamoignon a fost chemat la 12 octombrie în fața suveranului, care i-a comunicat că a desemnat ca raportori ai procesului, dintre membrii instanței, pe referentul Olivier Lefèvre d’Ormesson și pe consilierul Parlamentului din Rouen, Le Cornier de Saint-Hélène.

Lamoignon a arătat regelui că mama acuzatului, în numele acestuia, a recuzat pe cei doi raportori desemnați.

„Ea se teme de integritatea cunoscută a acestor magistrați, răspunse Ludovic al XIV-lea, și această teamă este un motiv în plus pentru numirea lor”.

Președintele Lamoignon a continuat să insiste asupra dreptului tradițional al acuzatului de a-i recuza pe raportori.

„Spuneți că eu vi i-am impus”, încheia regele discuția. Lamoignon a fost astfel obligat să ratifice desemnarea raportorilor.

De altfel, d'Ormesson, magistrat capabil și integru, va avea un rol hotărâtor în desfășurarea procesului și se poate afirma că regele i-a făcut un imens serviciu acuzatului neadmițându-i cererea sa de recuzare. Raportorul Saint-Hélène, devotat cu trup și suflet curții regale, va juca un rol mult mai șters.

După desemnarea raportorilor procurorul general Talon depuse memoriul redactat de Gomont și revăzut de Colbert și de La Tellier, iar Foucquet a fost invitat să-și înainteze apărarea, sub sancțiunea decăderii din acest drept.

Acuzatul a început prin a contesta procesele verbale de sechestru și inventarele. El ataca deschis pe Colbert și pe agentul acestuia, Berryer, etichetându-i drept „parte adversă" în proces. Apărările formulate de Foucquet au fost adunate și publicate începând din 1668, în 16 volume.

Argumentele expuse de acuzat, cu o logică remarcabilă și într-un stil elegant, au avut darul să influențeze și mai mult opinia publică în favoarea sa. Presiunea ei se va face din ce în ce mai resimțită asupra membrilor completului de judecată, expuși pe de altă parte presiunii camarilei regale, condusă de Colbert.

Dându-și seama că atâta timp cât Lamoignon va prezida instanța, nu va obține rezultatul dorit, Colbert îl convinge pe suveran de necesitatea schimbării

președintelui. El socotea că instanța ar trebui prezidată de însuși cancelarul Sèguier, dușman declarat al lui Foucquet. Ludovic al XIV-lea îl invită pe Lamoignon, la 12 decembrie, într-o audiență și îi aduse la cunoștință schimbarea sa din funcția de președinte al instanței.

Între timp Foucquet continua lupta prezentând noi cereri de recuzare împotriva unor judecători și solicitând comunicarea pieselor de la dosar. Cererile de recuzare au fost respinse cu motivarea stranie că acuzatul nevrând să-și recunoască judecătorii, în genere, adică nerecunoscând competența instanței n-ar putea să recuze pe niciunul dintre ei. În ce privește comunicarea. Pieselor instanța a invocat imposibilitatea materială. Se adunaseră la dosarul cauzei peste șaizeci de mii de înscrisuri.

Cu privire la învinuirea pentru crimă împotriva statului acuzatul arăta că a cumpărat castelul Belle-Ille indicat în „planul" său ca loc central pentru organizarea „apărării" de acord cu Mazarin și regele; în ce privește deturnările, el invoca complexitatea afacerilor financiare, necesitatea absolută de a procura bani pentru tezaurul regal. El nu a încetat să denunțe încălcările de lege săvârșite în cursul cercetărilor, ca de pildă sustragerea a o mie șase sute de scrisori ale lui Mazarin.

În fața opiniei publice procesul lua din ce în ce mai

mult caracterul unei lupte între Foucquet și principalul său dușman, Colbert. Pentru a stăvili zarva stârnită, sub presiunea curții regale instanța a declarat instrucția încheiată, iar pe acuzat decăzut din dreptul de a mai prezenta alte argumente în apărare.

Între 10 și 23 mai 1663, în douăzeci și trei ședințe de judecată a fost prezentat raportul procurorului general Talon și au fost audiați numeroși martori.

La 30 mai instanța a fost transferată din Palatul Justiției la Arsenal, iar arestatul la închisoarea Bastille. Foucquet continua să se apere cu abilitate, iar acuzarea nu reușea să facă dovada învinuirilor formulate împotriva lui.

În ședința din 27 august 1663 președintele instanței, Sèguier, a reamintit în mod solemn voința regelui de a încheia cât mai grabnic procesul, dar președintele a zis că: „În felul în care se desfășoară cauza, va mai dura cel puțin doi ani". Afirmația era îndreptată contra procurorului general Talon, care nu s-a dovedit capabil să stăpânească sarcina dificilă de a susține acuzarea în acest proces complicat. La scurt timp Talon „a fost eliberat din funcția de a sluji instanța" și înlocuit cu doi referenți, dintre care unul, Chamillart, a primit ca sarcină exclusivă susținerea acuzării în procesul Foucquet.

La 7 ianuarie 1664 mama și soția acuzatului au

prezentat referentului d'Ormesson, raportor al procesului, o cerere de recuzare împotriva lui Sèguier, invocând dușmănia sa cunoscută față de Foucquet. Cererea a fost pusă în discuția consiliului regal, unde părerile erau împărțite. Problema a fost rezolvată de suveran care l-a menținut pe Sèguier, ceea ce a contribuit, în continuare, la iritarea opiniei publice.

Pentru lămurirea unor obiecții formulate de Foucquet, raportorul d'Ormesson l-a vizitat pe deținut la închisoare și a avut cu el o convorbire îndelungată. Atitudinea calmă și decisă a acuzatului, argumentarea sa stăpânită și logică, l-au impresionat în mod favorabil pe raportor, care va căuta să fie cât mai obiectiv, evitând să participe la campania întreprinsă împotriva lui Foucquet și străduindu-se să respecte reglementările legale.

Colbert a făcut numeroase presiuni asupra lui d'Ormesson și a familiei sale, dar n-a putut cumpăra conștiința acestui magistrat. Lucrurile au devenit cunoscute în rândul marelui public, care nu a întârziat să-și manifeste respectul și simpatia pentru atitudinea curajoasă și fermă a magistratului.

Colbert a luat noi măsuri împotriva acuzatului, transferându-l din închisoarea Bastille la un castel din apropierea Parisului, limitându-i totodată contactele cu avocații săi. Foucquet a făcut contestație împotriva

acestor măsuri. Instanța a supus-o suveranului. Ludovic, asistat de Colbert și de ministrul Lionne, i-a primit pe raportorii procesului și le-a declarat:

„Când am apreciat ca Foucquet să aibă dreptul nelimitat la apărători, am crezut că procesul său va dura puțin; dar au trecut peste doi ani de când a început și doresc foarte mult să se încheie. E vorba de reputația mea. Nu este o cauză cu mari consecințe; dimpotrivă, o consider o nimica toată, dar în țările străine, unde am interesul ca puterea mea să fie bine cunoscută, se va crede că ea nu poate fi prea mare dacă nu reușesc să termin o afacere de o asemenea calitate, contra unui mizerabil. Nu: vreau decât dreptatea, dar vreau să văd sfârșitul acestei afaceri, oricare ar fi".

Așadar, ura lui Colbert contra fostului ministru de finanțe era dublată de voința implacabilă a suveranului atotputernic, care a făcut din acest proces o chestiune de ambiție și de prestigiu.

Foucquet a continuat în mod neabătut să se apere curajos. El a depus contra lui Colbert un denunț, învinuindu-l de sustragerea din dosar a unor piese și formulând patrusprezece capete de acuzare în legătură cu deturnarea a peste o mie două sute de scrisori ale cardinalului și ale secretarilor săi, a peste trei sute de bilete ale lui Colbert și Berryer și a cerut punerea sub urmărire penală a lui Colbert, Berryer și Foucault.

Acuzatul a formulat totodată o cerere de recuzare față de judecătorul Pussort, unchiul lui Colbert.

Afirmațiile lui Foucquet păreau veridice. Era de necrezut ca în dosarul cauzei să nu figureze nicio scrisoare a lui Mazarin ori a lui Colbert, pe care fostul ministru de finanțe le-a păstrat cu siguranță în timpul celor opt ani cât a funcționat și care ar fi lămurit, fără nicio îndoială, numeroase aspecte ale gestiunii lui.

Denunțul formulat de acuzat a declanșat o discuție furtunoasă în cadrul instanței. Chamillart și Sèguier au declarat că învinuirea lui Colbert constituie o insultă la adresa Majestății Sale; d'Ormesson a susținut însă că „faptele afirmate ar putea părea într-o bună zi atât de considerabile, încât va fi necesar să fie revelate" și de aceea a propus conexarea denunțului cu procesul ce se judeca. Instanța a admis propunerea raportorului.

În toamna anului 1663, Foucquet a fost retransferat la închisoarea Bastille.

D'Ormesson cercetând denunțul lui Foucquet, descoperi în registrele tezaurului falsuri și ștersături care compromiteau nu numai pe colaboratorii apropiați ai lui Colbert, dar până și pe judecătorii Voisin și Pussort. Aceștia au fost obligați să dea explicații în fața instanței din care ei înșiși făceau parte. Prezentând concluziile sale d'Ormesson a declarat că ar fi cazul ca Berryer, omul de casă al lui Colbert să fie pus sub

urmărire, iar în privința lui Pussort și Voisin, demnitatea le impunea să se abțină să judece în procesul lui Foucquet. Însă Camarila regală a reușit să respingă propunerile lui d'Ormesson. Sèguier a fost totuși constrâns să recunoască în fața completului de judecată că din ordinul regelui și pentru rațiuni de secret de stat „au fost luate de la Saint-Mandé hârtii, într-o casetă".

În cursul lunilor septembrie, octombrie și noiembrie 1664 s-a desfășurat neîncetat duelul dintre acuzatori și acuzat. Foucquet n-a încetat să protesteze contra manevrelor dușmanilor săi.

Judecata și verdictul

După terminarea instrucției la 14 noiembrie 1664 au început dezbaterile judiciare. Deși ele nu erau publice, lumea cunoștea și urmărea cu pasiune fiecare moment al ședințelor de judecată.

Procurorul general Chamillart, care a vorbit primul, a cerut în numele regelui ca Nicolas Foucquet să fie condamnat, pentru crimă de deturnare de fonduri publice, la spânzurătoare și sugrumare, execuția urmând să aibă loc în piața din fața închisorii Bastille și să fie obligat să restituie regelui sumele care se vor dovedi a fi fost deturnate, iar restul bunurilor sale să fie confiscate, după ce în prealabil i se va lua o amendă de

optzeci de mii livre în favoarea suveranului. Foucquet era de asemenea acuzat de crima de les-majestate, învinuire ce viza, evident, planul său de apărare.

După aceea își făcu apariția acuzatul, însoțit de paznicul său d'Artagnan. El îl salută pe președinte și pe fiecare judecător, nimeni nu-i răspunse însă la salut.

Invitat de președinte să depună jurământ, Foucquet a refuzat, invocând privilegiul său de a fi judecat de o altă instanță, dar a declarat că este totuși dispus să dea toate lămuririle ce-i vor fi cerute.

Interogatoriul se referea, la început, la diverse aspecte ale gestiunii fostului ministru de finanțe. Foucquet a dat explicații clare și veridice.

La a doua ședință care a avut loc la 17 noiembrie, președintele Sèguier insistă din nou ca acuzatul să depună jurământ, invocând competența instanței stabilită de rege.

— Regii judecă, replică acuzatul, potrivit legilor sau ca fiind deasupra legilor. În primul caz am temei pentru a contesta competența voastră; în al doilea caz, n-am nimic de spus.

— Vreți să afirmați, răspunse Sèguier, că regele nu putea să judece, că el a abuzat de autoritatea sa?

— Domniile voastre o spuneți, nu eu și mă miră că în situația în care mă aflu, vreți să provocați un conflict între mine și rege. Dar, domnule, știți foarte bine că

oricine poate fi surprins. Când semnați o sentință credeți că e justă, a doua zi o casați, recunoscând că ați fost surprins. Iată deci că opiniile se pot schimba.

Răspunsurile scânteietoare ale acuzatului puneau în mare dificultate pe Sèguier, al cărui intelect simplist se dovedi mult prea slab pentru un adversar de talia lui Foucquet.

Întrebat de Sèguier, de ce o afacere financiară a fost efectuată pe numele unei persoane interpuse, acuzatul zise:

— Ce dovedește asta? Domniile voastre, înșivă n-ați achiziționat oare drepturi ale regelui pe nume interpuse? Am dovezi în acest sens. Le voi prezenta mâine, dacă va fi necesar.

Colbert și regele erau informați zilnic despre desfășurarea procesului. Încetineala interogatoriilor și neîndemânarea președintelui acționau în favoarea acuzatului. Camarila regelui își dădea seama că dezbaterile trebuiau grăbite, pentru ca procesul să se termine înaintea sărbătorilor de Crăciun.

Ludovic al XIV-lea îl convocă din nou pe Sèguier și îi porunci să scurteze interogatoriile. Conformându-se ordinului primit, Sèguier nu l-a mai interogat pe acuzat.

La 3 decembrie dezbaterile se refereau la cheltuielile personale ale acuzatului, evaluate de acuzare, pentru perioada februarie 1653-decembrie 1656, la peste 23

milioane de livre.

Foucquet a recunoscut aceste cheltuieli, dar a subliniat că nu le-a făcut din tezaurul public.

În ședința din 4 decembrie, s-a abordat capătul de învinuire privind crima de les-majestate. Acuzatul a recunoscut „proiectul de apărare", subliniind că a fost un gând greșit, pe care l-a dezavuat îndată ce a izvorât din spiritul său „și n-ar putea fi acuzat decât de o himeră fantastică… chiar dacă s-a gândit prost, n-a făcut totdeauna decât binele… e un înscris de nimic, o nebunie de moment, anulată prin atâtea acțiuni de conduită bună și atât de fericite pentru stat".

În legătură cu afirmația lui Foucquet că a fost totdeauna credincios regelui, Sèguier a remarcat: „E un fapt greu de crezut, când dăm peste un gând opus exprimat în repetate rânduri".

În acest moment acuzatul, foarte calm până atunci, izbucni într-un acces de mânie și îi aruncă în față președintelui că în 1652, când el, Foucquet a transferat Parlamentul din Paris la Pontoise, salvându-l pe rege și pe cardinal, Sèguier și ginerele său au deschis podul de la Mantes dușmanilor spanioli, fapt, care, în adevăr constituia o gravă crimă împotriva statului. Profitând de acest atac împotriva președintelui instanței, acuzatul a adăugat:

— Și mie, care am slujit totdeauna credincios, mi se

cercetează până și gândurile pentru a mi se face din ele o crimă și a mă condamna la moarte. Colbert este acela care prin calomniile sale îl împinge pe rege spre acest exces. După felul în care sunt urmărit se pare că ar fi un interes de stat să se abandoneze totul pentru a ucide un dușman al lui Colbert.

Sèguier n-a reacționat la atacul acuzatului și i-a declarat că interogatoriile s-au încheiat.

Având ultimul cuvânt, Foucquet a solicitat judecătorilor să facă dreptate, apoi a părăsit sala, menținându-și alura mândră și fermă.

Dezbaterile au fost întrerupte până la 9 decembrie, când d'Ormesson a început să-și expună raportul, care a continuat apoi în cinci ședințe consecutive, de câte două-trei ore fiecare.

După expunerea amănunțită și obiectivă a faptelor, la 13 decembrie d'Ormesson își formulă concluziile. El respinse învinuirea de deturnare de fonduri publice, recunoscu însă neglijențe grave în gestiunea financiară a fostului ministru de finanțe, imprudențele, delapidările pe care le-a tolerat în jurul său, reținând în același timp în sarcina lui Mazarin răspunderea generală pentru afacerile financiare.

Raportorul a criticat cu severitate cheltuielile excesive ale acuzatului, ale căror surse nu puteau fi cinstite. Cu privire la capătul de acuzare pentru crima de les-

majestate raportorul a arătat, că neexecutarea acestui gând „foarte rău" anula acuzarea, gândul a fost opera unui ambițios cu mintea tulburată, a unui om îmbătat de bogăție dar nu se poate reține în sarcina sa niciun început de executare.

În continuare d'Ormesson a relevat încălcările săvârșite în cursul cercetărilor prin sustrageri și falsificări, demascându-l pe Berryer, agentul lui Colbert.

În încheiere raportorul a spus:

„Va fi oare acuzatul declarat nevinovat? Nicidecum. Dar probele nu sunt complete; timpul cât a funcționat ca ministru de finanțe este considerabil, el a slujit sub îndrumarea unui prim-ministru care nu cunoștea formule și care, prin exemplul său, deși nevinovat, a putut da loc la multe confuzii și care pot să servească drept pretext pentru autoapărarea acuzatului, privind multe fapte". Pentru toate aceste considerațiuni d'Ormesson a opinat ca acuzatul să fie declarat vinovat „pentru abuzuri și sustrageri săvârșite în materie financiară, și condamnat la exilare permanentă din regat… bunurile sale să fie confiscate în favoarea regelui, după ce în prealabil va fi luată suma de o sută mii de livre, din care cincizeci de mii pentru rege și cincizeci de mii pentru opere de pietate".

Al doilea raportor, de Saint-Hélène, își expuse opinia

în ședințele din 15 și 16 decembrie. Fiind consilier în Parlamentul din Normandia, el spera să obțină un post de președinte și de aceea căuta să fie pe plac Camarilei regale. Astfel el reținu în sarcina acuzatului și crima de les-majestate și ceru condamnarea sa la moarte.

În zilele următoare au luat cuvântul și ceilalți membri ai completului de judecată. Dezbaterile s-au încheiat la 20 decembrie. Din cei douăzeci și doi de judecători, treisprezece s-au pronunțat pentru exilare și nouă pentru pedeapsa capitală. Verdictul a fost adus la cunoștința lui Foucquet la 22 decembrie în capela închisorii Bastille. Condamnatul o aflase însă prin semnele ce i-au fost transmise de afară.

Colbert spumega. Cu toate presiunile exercitate asupra judecătorilor, nu reușise să obțină condamnarea la moarte. Ludovic al XIV-lea, sfătuit de Colbert, a recurs în această situație la un gest nemaiîntâlnit în istoria zbuciumată a omenirii: exercitându-și dreptul suveran de grațiere, el a comutat pedeapsa exilului pe viață, pronunțată de instanța de judecată, într-o sancțiune mai gravă, în aceea de închisoare pe viață, pedeapsă care, de altfel, nici nu figura printre sancțiunile penale prevăzute de lege.

Foucquet a fost încarcerat în fortăreața de la Pignerol, în condițiuni de viață foarte grele. A murit în primăvara anului 1680.

Afacerea Jean Jacques Rousseau

În ședința sa din 11 iunie 1762, Micul Consiliu al Republicii și orașului Geneva a adoptat hotărârea de a se sechestra în librării două lucrări recent apărute ale cunoscutului filosof și scriitor Jean Jacques Rousseau și anume: „Contractul social" și „Emile". Totodată s-a dispus ca lucrările susnumite să fie examinate de censori.

Un funcționar al municipalității a reușit să sechestreze în diverse librării din Geneva patruzeci și opt de cărți. Librarul Bardin nu-și primise încă exemplarele comandate din „Emile". El a fost obligat să anunțe de îndată ce vor sosi acestea. Bardin s-a conformat ordinului primit. Coletele nedesfăcute au fost confiscate de autorități, fără nicio despăgubire, abuz care va constitui și el obiectul unor dispute înverșunate.

La 18 iunie Consiliul a început să delibereze despre ceea ce urma să se facă în legătură cu amintitele lucrări și cu autorul lor. Notele, păstrate în arhive, relevă că dezbaterile au fost vehemente. Membrii Consiliului au fost de părere că „cele două cărți încriminate par a cuprinde principii destructive pentru orice guvern și orice religie… anarhice… deosebit de primejdioase

pentru guvernul Republicii". S-a exprimat regretul că astfel de principii apar „sub numele unei persoane care avea calitatea de cetățean al Genevei". În același context s-a propus trimiterea unei delegații la Paris ori, cel puțin, prezentarea de explicații rezidentului Franței la Geneva, precum și interzicerea vânzării cărților în localitățile Coppet și Nyon, unde ele nu erau încă difuzate. S-a transmis un ordin lui Sallon, care reprezenta Republica Geneva pe lângă regele Franței, de a declara, ori de câte ori ar auzi vorbindu-se despre „Contractul social", că lucrarea „era dezaprobată sub toate aspectele".

Jean Jacques Rousseau, ale cărui scrieri au stârnit evenimentele pe care le vom relata, s-a născut la Geneva în 1712. După o copilărie zbuciumată tânărul a plecat în Franța, unde și-a petrecut cea mai mare parte din viață. Numeroasele sale lucrări, dintre care „Contractul social" și „Emile" au fost supuse urmăririi autorităților din Franța și Geneva, ele se încadrează în spiritul de combatere a rânduielilor social-politice existente, în mișcarea largă pentru reînnoiri democratice, mișcare care s-a făcut din ce în ce mai simțită în această parte a Europei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, constituind temeiul ideologic al marii revoluții burgheze din Franța din 1789. Jean Jacques Rousseau este socotit a fi unul din precursorii acestei revoluții. Să

mai reamintim că scrierile sale au avut totodată o mare influență asupra curentului romantic în literatură.

Geneva în secolul al XVIII-lea

Disputele înverșunate care aveau să se desfășoare în jurul lucrărilor amintite și al autorului lor au avut loc în cadrul instituțiilor constituționale ale Genevei de pe aceea vreme. Pentru înțelegerea evenimentelor este, așadar, necesar să cercetăm mai îndeaproape structura acestor instituții.

Locuitorii Genevei erau împărțiți în cinci categorii bine delimitate: cetățenii, burghezii, locuitorii, băștinașii și supușii. La guvernare și legiferare participau primele două categorii, cu deosebirea că numai cetățenii puteau îndeplini principalele funcții de stat. Cetățeanul trebuia să fie fiu al unui cetățean ori al unui burghez și să fie născut în acest oraș. Burghez era cel care obținea o scrisoare de îmburghezire, ce îi dădea dreptul de a se ocupa de orice fel de comerț și nu putea fi expulzat decât în temeiul unei judecăți. Fiul unui burghez rămânea burghez, chiar dacă se năștea în afara teritoriului Genevei. Caracterul oligarhic al acestui sistem constituțional devine evident chiar numai prin împrejurarea că numărul cetățenilor și al burghezilor la un loc nu era niciodată mai mare de o mie șase sute față

de o populație totală a Genevei de peste cincizeci de mii.

Categoria „locuitorilor" era compusă din străinii care cumpăraseră dreptul de a domicilia în oraș. Băștinașii erau copiii locuitorilor, născuți în oraș. Deși aceștia din urmă dobândeau unele drepturi de care părinții lor erau privați, ei nu erau îndrituiți de a exercita vreun comerț; multe profesii le erau interzise, cu toate că ei suportau povara impozitelor. Și în ce privește taxele comunale, băștinașii trebuiau să plătească mai mult decât cetățenii și burghezii, atât ca persoane, cât și pentru proprietățile lor. În sfârșit; supușii, care formau majoritatea locuitorilor, erau oamenii de rând, fie că erau sau nu născuți pe teritoriul Genevei. Însăși denumirea lor denota că aveau obligația să se supună regulilor instituite, fără a se bucura însă de drepturi cetățenești.

Organizarea de stat a Genevei reflecta întocmai caracterul oligarhic de împărțire a populației pe categorii.

În vârful piramidei puterii de stat se afla Micul Consiliu sau Consiliul celor douăzeci și cinci, denumit câteodată Senat, compus din membri pe viață. Acest organ era în fruntea administrației, judeca în calitate de instanță, de al treilea grad, procesele civile și ca instanță suverană cauzele criminale; el acorda dreptul de îmburghezire și conducea, în fapt, toate celelalte consilii, din care membrii săi făceau parte.

Din rândul membrilor Micului Consiliu erau aleși, anual, patru sindici. Aceștia conduceau Micul Consiliu și își împărțeau ramurile administrației. Primul sindic prezida Micul Consiliu.

Consiliul celor două sute, care începând din 1738 era compus din două sute cincizeci de membri, alegea în locurile devenite vacante în Micul Consiliu, câte un membru, din doi candidați prezentați de Micul Consiliu însuși. Consiliul celor două sute era numit tot de Micul Consiliu, care îl reînnoia, îndată ce numărul membrilor ajungea, prin decese, la două sute. Consiliul celor două sute nu putea să delibereze și să decidă decât asupra problemelor care îi erau deferite de Micul Consiliu.

Consiliul celor șaizeci, format din Micul Consiliu și treizeci și cinci membri din cei două sute, se aduna pentru a dezbate chestiunile secrete și cele de politică externă, fără a avea însă o autoritate reală.

Și, în sfârșit, Consiliul general, format din toți cetățenii și burghezii, putea doar să aprobe ori să respingă propunerile ce i se supuneau cu avizul Consiliului celor două sute. Legile erau adoptate de Consiliul general, care decidea și în problemele războiului și ale păcii.

Procurorul general era ales de Consiliul general, pe trei ani, din doi candidați propuși de Consiliul celor două sute, desemnați din rândul lor. El reprezenta

ministerul public în urmărirea infracțiunilor, în supravegherea tutelelor și curatelelor, pentru a apăra și susține în toate cauzele drepturile fiscului și ale obștei, în general.

Supravegherea poliției și judecarea cauzelor civile, în prima instanță, aparținea unui tribunal ai cărui membri erau aleși de Consiliul general și care era prezidat de un membru al Micului Consiliu.

Când cetățenii sau burghezii adresau plângeri, denumite „reprezentări" Micului Consiliu ori Consiliului general, în majoritatea cazurilor aceste consilii recurgeau la ceea ce numeau „dreptul lor negativ", în temeiul căruia se pretindeau îndrituiți să respingă petițiile care li se adresau fără a motiva în vreun fel hotărârile luate.

Caracterul oligarhic aristocratic-ereditar, profund antidemocratic, al sistemului organelor de stat din Geneva care asigura toată puterea unui număr restrâns de familii, era atât de evident, încât în pofida reclamei pe care ideologii burgheziei o făceau acestui sistem, istoricul genevez Picot, nota în lucrarea sa „Histoire de Geneve" apărută în 1811:

„Un mic număr de familii de patricieni posedau onorurile și funcțiile importante. Afacerile de stat se discutau aproape exclusiv în Micul Consiliu ori în cel al celor două sute și Consiliul general nu era adunat în

fiecare an decât pentru câteva alegeri; și, pe deasupra, el se afla într-o astfel de dependență față de Micul Consiliu, încât influența sa era aproape nulă… Erau aleși, totdeauna, membrii acelorași familii… De altfel Consiliul general era compus din persoane, dintre care un număr mare, sub diverse aspecte, depindea de șefii statului; și dacă unii cetățeni ar fi încercat să se agite și să revendice prerogative vechi, Micul Consiliu le-ar fi închis gura cu ușurință printr-un act de autoritate".

În Franța...

Lucrările lui Rousseau „Contractul social" și „Emile" au apărut în Franța, în aprilie și mai 1762. Cărțile fuseseră imprimate în Franța și în Olanda, în timp ce autorul lor se afla la Paris. Niciodată, în cursul vieții sale agitate, Rousseau nu fusese un om de acțiune, nu avusese în vedere o activitate politică practică, deși în scrierile sale el releva numeroase tare ale societății contemporane. Cu atât mai puțin avea în vedere în 1762, când împlinise vârsta de cincizeci de ani și era obosit și bolnav, să acționeze nemijlocit, practic, împotriva rânduielilor existente, să se afirme mai mult decât ca filosof și om de litere. De aceea nu înțelegea neliniștea unora din prietenii săi, care citiseră manuscrisele celor două lucrări.

Când teologul Moulton din Geneva i-a scris că este îngrijorat de urmările apariției noilor sale lucrări, Rousseau i-a răspuns calm: „…în orice țară respect politica și legile, și dacă par să le eludez, e numai o aparență nefondată defel; nu se poate fi mai în regulă de cum sunt eu… Francezul e de la natură uman și ospitalier; ce s-ar câștiga din a persecuta un biet bolnav care nu stă în drumul nimănui și nu predică decât pacea și virtutea?" Totuși, filosoful Rousseau avea unele îndoieli: „Cu privire la mine liniștește-te deci și fii convins că nu risc nimic. Însă referitor la cartea mea, mărturisesc că situația ei e acum critică, ceea ce mă face să mă tem de soarta ei".

Deși Malesherbes, care răspundea pentru cenzură în Franța, era unul din admiratorii și protectorii lui Rousseau, el se văzu obligat să interzică difuzarea lucrării „Contractul social" în Franța și să dispună retrimiterea exemplarelor apărute, în Olanda, unde fuseseră tipărite.

În situația creată Rousseau i-a scris editorului său olandez, Rey: „S-a hotărât, scumpul meu Rey, că tratatul meu despre Contractul social nu va fi admis, nici tolerat în Franța, și ordinele cele mai severe s-au dat pentru a-i împiedica intrarea în țară. Noi trebuie, dumneata și cu mine, să ne supunem acestei decizii, pe care nu eram obligați s-o prevedem dinainte, nesilindu-

ne nimic, pe noi, republicani, să fim informați exact asupra maxime lor unui guvern regal, dar, de asemenea, nimic nu ne dispensează să ne conformăm lor… de îndată ce ne sunt notificate".

La rândul său, editorul Rey dă dovadă de multă înțelegere pentru situația creată, scriindu-i lui Rousseau: „Argumentele pe care ni le dați asupra dreptului pe care-l aveți de a discuta cum ar trebui să fie guvernați oamenii, și cum sunt, sunt fără replică, însă nu puteți face nimic împotriva forței: gemi și taci. Ați avut din fericire îndrăzneala de a vorbi și posteritatea vă va fi recunoscătoare".

Temerile prietenilor lui Rousseau s-au adeverit. Parlamentul din Paris, care în problema aprecierii publicațiilor se afla sub influența ordinului catolic al iezuiților, a hotărât în ședința sa din 9 iunie 1762 să condamne cartea, „Contractul social", să fie arsă pe rug și autorul ei arestat.

Hotărârea de condamnare a Parlamentului din Paris lovea și în lucrarea lui Rousseau „Emile".

Avocatul regelui, Amer-Joly de Fleury, referindu-se la „Emile" îl învinui pe Rousseau că reduce toată problema educației la religia naturală și preconizează un sistem de educație periculos, condamnabil, contrar prescripțiilor religioase; afirmă greșit că religiile sunt egal de bune, doar condițiile social-istorice justifică mai

mult pe una decât pe cealaltă; susține, în mod criminal, că omul se poate mântui și fără a crede în Dumnezeu și că-și poate alege cultul religios.

Avocatul regelui îl învinuia pe Rousseau că neagă adevărul scripturii și profețiilor, miracolele, revelația, autoritatea bisericii, că face de râs religia creștină, supunând-o examenului rațiunii, că distruge principiul supunerii și slăbește respectul și dragostea popoarelor pentru regii lor.

Faptul că Rousseau s-a încumetat să-și pună numele pe coperta lucrărilor deferite judecății a fost considerat de Fleury ca o sfidare, o circumstanță agravantă, drept pentru care a cerut, și Parlamentul a hotărât, ruperea și arderea cărții în curtea palatului, la picioarele scărilor, oprirea oricărei difuzări și confiscarea oricărui exemplar, prinderea și arestarea numitului J. J. Rousseau, aducerea și întemnițarea lui spre a fi ascultat și interogat.

Ședința a fost imprimată, multiplicată și afișată oriunde s-a socotit necesar. „Executarea" cărții a avut loc la 11 iunie; autorul însă „a fost găsit absent" notează Fleury.

Avertizat de prieteni Rousseau a reușit să fugă din Franța în ultimul moment, când ostașii regelui îl căutau pentru a-l fereca în lanțuri și a-l târî în fața judecății.

Hotărârea Parlamentului francez a fost în mod vădit

inspirată de inchiziția catolică. Dar nici stăpânii Genevei, care au judecat ideile lui Rousseau de pe pozițiile calvinismului, nu s-au lăsat mai prejos în condamnarea acestora.

Procesul de la Geneva

Actul de acuzare împotriva lui Rousseau a fost prezentat în ședința amintită a Micului Consiliu de la Geneva de procurorul general Jean-Robert Tronchin.

Posedând o vastă cultură juridică, filosofică și literară procurorul general Tronchin era considerat tolerant, leal în gândire, adversar hotărât al oricărui fanatism.

Una din lucrările sale păstrate în arhive studiază un fapt din trecutul istoric referitor la condamnarea lui Miquel Servet, medic ilustru și liber cugetător, care în 1553 a fost ars pe rug la Geneva, la cererea lui Calvin, numai pentru că respinsese unele dogme bisericești.

„Oricâte nuanțe veți înlătura din acțiunea lui Calvin, scria Tronchin, ea va rămâne mereu odioasă… Nu veți putea nega că el a avut dispute cu Servet, că din cauza acestor dispute s-au iscat certuri, că el a fost în aceeași persoană denunțătorul, acuzatorul și judecătorul lui Servet, asumându-și și sarcina de a extrage din lucrările lui Servet propozițiile care urmau să-l ducă la eșafod… Să recunoaștem deschis că supliciul lui Servet a fost un

asasinat… Îmi fac un titlu de glorie din a crede în acest fel. Și ar fi pe placul lui Dumnezeu ca toți pastorii noștri să creadă la fel și să-și declare în fața întregii Europe respectul pentru acest om mare și recunoștința pentru meritele lui…"

Într-o altă lucrare Tronchin scria: „Nu avem și nu vom avea niciodată intenția de a fi tirani… noi dorim doar să nu fim deloc tiranizați, să avem un guvern și o viață liniștită".

La începutul anului 1762, cu câteva luni înainte de procesul lui Rousseau, Tronchin își dezvoltă concepțiile filozofico-politice într-o cuvântare intitulată „Discurs despre spiritul de partid", pe care o expuse într-o adunare a Consiliului celor două sute. Felicitând Geneva cu prilejul reînnoirii organelor sale guvernamentale, pentru pacea de care se bucura, Tronchin sublinia că liniștea este scopul tuturor guvernelor; „dar, spunea el, într-o națiune liberă ea nu poate fi decât temporară". „Popoarele supuse puterii nelimitate tânjesc în deznădejde; libertatea se zbuciumă și se sfâșie pe sine însăși". Tronchin constată pe bună dreptate că într-o republică în care sunt clase sociale opuse există în mod necesar partide și că atâta timp cât se menține echilibrul între ele, acestea nu constituie nicio primejdie pentru stat. Dar opoziția fatală dintre rebeli și popor, dintre bogați și săraci amenință

permanent să rupă acest echilibru și dezordinea poate rezulta fie din „excesele aspirațiilor, fie din cele ale autorității constituite". Deoarece „există o autoritate imprudentă, care se face simțită atunci când ar trebui uitată; care indispune prin neîncrederea ei, care șochează prin părtinire. Există o autoritate, pe care îndrăznesc s-o numesc dereglată, care întreprinde mai mult decât poate realiza, care deferă în fața tribunalelor cauze ce prin natura lor nu justifică o procedură judiciară și care, voind să prevină sau să îndrepte abuzuri neînsemnate prin lovituri de mare forță, avertizează pe cei vizați să ia măsuri de precauție contra acestor lovituri".

Firește, Tronchin, reprezentant al puterii de stat, al guvernului, nu presupunea că stăpânii Genevei ar putea fi expuși unor asemenea pericole; el conchidea că cea mai eficace stavilă împotriva spiritului de răzvrătire constă în înțelepciunea puterii publice și saluta cu entuziasm zilele de pace socială când lumea nu trebuie să sufere de „flagelul" conflictelor de clasă.

Așadar, procurorul general era adeptul metodelor moderate liberale, socotind că acestea sunt cele mai corespunzătoare pentru menținerea stării de lucruri existentă, pentru asigurarea păcii sociale, garanție sigură a dominației familiilor bogate ce se aflau la conducerea Republicii Geneva.

Însă, dacă atotputernicia celor bogați era amenințată, Tronchin se simțea obligat să sară de îndată în sprijinul lor. Astfel a procedat și atunci când stăpânii Genevei au socotit că lucrările amintite ale lui Jean Jacques Rousseau ar putea semăna spiritul de răzvrătire în mintea și sufletul locuitorilor Republicii.

În „Concluziile" sale prezentate în procesul lui Rousseau procurorul general, ca om de litere, nu putea să nu-și exprime admirația pentru „aceste două cărți care strălucesc prin îndrăzneală și geniu"; dar, ca apărător al orânduirii existențe, el vedea un pericol public în propagarea anumitor principii enunțate în cuprinsul lor și mai ales, în amestecul, pe care îl sesizează în carte, între „adevăruri sublime și erori vătămătoare". În „Contractul social" el semnalează îndeosebi, ca un paradox periculos, tendința autorului de a-i considera pe magistrați, chemați să conducă statul, ca „instrumente", și ca instrumente, „pe care popoarele le pot oricând schimba sau zdrobi, după plac"; partizan al unei puteri stabile, concentrată în mâinile câtorva familii de bogătași, el combătea vehement ideea lui Rousseau, de a ceda puterea unor „adunări periodice", care, la date în prealabil determinate, ar lua locul guvernului și ar putea să-i schimbe forma și reprezentanții. În ce privește lucrarea lui Rousseau, „Emile", aceasta îi părea lui Tronchin

condamnabilă îndeosebi pentru a fi o „satiră indecentă la adresa religiei oficiale". În concepția procurorului general, care reflecta fidel poziția burgheziei dominante, religia și guvernul constituiau o unitate de nedespărțit; socotind această unitate periclitată prin cele două opere, Tronchin aprecia că justiția nu putea fi destul de severă față de ele. Dar, declara procurorul general, „în situația dată severitatea trebuie să se limiteze numai la cele două lucrări". Această teză a lui Tronchin a fost subliniată de el în mod deosebit, cu toate că majoritatea Consiliului nu o va accepta, și va condamna nu numai cele două lucrări, ci și pe autorul lor.

Procurorul general a căutat să-și fundamenteze teza privind limitarea condamnării la operele arătate cu argumente juridice, arătând că Rousseau nu și-a redobândit drepturile de cetățean al Genevei, fiindcă reintegrarea sa în drepturile cetățenești din 1754 a fost bazată în mod greșit pe presupunerea că el n-ar fi renunțat în mod solemn la religia calvinistă; ceea ce se întemeia pe o minciună a lui Rousseau, demascată printr-un pasaj nechibzuit din „Emile", care anulează actul oficial al reintegrării. Tronchin socotea în consecință că Rousseau, nemaifiind cetățean al Genevei, nu putea fi condamnat în temeiul legilor Cetății.

De altfel, lucrările sale „n-au fost nici compuse, nici

tipărite la Geneva"; el însuși a părăsit acest oraș de foarte mult timp; și „e mult mai important de a înfiera lucrări periculoase, decât de a pedepsi un atentat săvârșit într-o țară străină de către un om care ne-a devenit străin". Procurorul general mai arăta că nu vede „ce curs s-ar putea da procedurii" care s-ar porni împotriva lui Rousseau; adică, modul în care ar putea fi urmărit în mod legal. Parlamentul din Paris putuse să decreteze arestarea sa; un asemenea decret dat însă la Geneva l-ar pune „în necesitate de a fi judecat în lipsă la Paris sau la Geneva; căci, în cazul când se supunea Parlamentului francez îi era imposibil să apară aici, iar dacă asculta de citările Senioriilor Voastre, i-ar fi imposibil să apară în fața Parlamentului". Tot ce se putea face este deci de a lovi și de a suprima lucrările sale, rezervându-se „dreptul de a-l judeca, dacă s-ar prezenta". Tronchin conchidea așadar, ca cele două lucrări incriminate „să fie rupte în bucăți și arse de către executorul înaltei justiții în fața porții Primăriei, ca temerare, imprudente, scandaloase, distructive ale religiei creștine și ale tuturor guvernelor; ca totodată să se pronunțe în mod expres interdicția, pentru toți librarii, tipografii și colportorii de a le vinde, tipări ori distribui; împreună cu obligarea tuturor celor care ar avea exemplare ale lucrărilor de a le preda la cancelarie pentru a fi distruse".

În arhive nu s-au păstrat documente complete privind dezbaterile ce au avut loc în Micul Consiliu, după ce procurorul general își prezentase rechizitoriul. Natura cauzei ne indică însă că deliberările nu puteau să nu se refere la următoarele probleme principale:

În primul rând se impunea a se examina dacă era necesar ca cele două lucrări incriminate să fie distruse. Întrucât pe vremea aceea, ca de altfel și în alte perioade istorice, atotputernicii zilei socoteau că era suficient să arunci pradă flăcărilor înscrisurile pentru a înlătura efectul lor, a fost de la sine înțeles că problema s-a rezolvat afirmativ. Dar în calitate de guvernanți, membrii Micului Consiliu trebuiau să aibă în vedere și efectele probabile ale deciziilor. Aceasta constituia a doua problemă. Se putea prevede că o condamnare a unor lucrări atât de însemnate, al căror autor era cunoscut în întreaga lume, va stârni reacții puternice până și în propria lor republică, atât în rândul burgheziei cât și în marea masă a populației lipsite de drepturi. Dar orbiți de prejudecăți, membrii Consiliului n-au prevăzut că prin distrugerea unor exemplare ale scrierilor lui Rousseau, ei smulgeau ideile cuprinse în aceste scrieri din domeniul teoriei și le transformau ei înșiși în forțe active care vor influența lupta politică a maselor populare.

Și, în sfârșit, trebuia discutată în Consiliu problema

legalității condamnării. Un guvern oligarhic, susținut doar de o minoritate înstărită, neavând sprijinul majorității populației, nu-și putea permite să încalce legile statului într-o cauză atât de delicată. Oricând cei nemulțumiți se puteau prevala de o nelegalitate săvârșită de organul guvernamental; fiindcă dacă nedreptatea era în genere o chestiune relativă, de apreciere, încălcarea legilor constituia o problemă foarte concretă, pe care oricine o putea sesiza cu ușurință, mai ales dacă a fost educat în spiritul de meticulozitate proverbială a genevezilor.

Se pare, că numai prima din aceste trei probleme a fost dezbătută în mod serios. Doi membri ai Consiliului au fost chiar de părere că cele două lucrări nu trebuiau suprimate. Dar ceilalți consilieri au invocat, indignați și furioși, „numeroasele trăsături indecente și contrarii pudorii", ale lucrărilor, „principiile lor distructive pentru orice guvern, și îndeosebi pentru cel al Genevei, faptul că scriind cărțile sale, el „a încălcat jurământul său de burghez", indignarea generală pe care a provocat-o prin publicarea lor, reputația proastă pe care o va provoca, cu siguranță, și pentru Geneva.

Dar niciun membru al Consiliului n-a fost preocupat de efectele deciziei pe care urma s-o adopte instanța.

În ce privește problema legalității, în arhive a fost descoperită o scurtă însemnare, care indică că ea a fost

ridicată în Consiliu: „S-a stabilit că el urmează a fi pedepsit și în consecință s-a decis arestarea sa". Așadar, în Consiliu problema posibilității pedepsirii lui Rousseau, adică a legalității, trebuia să fi fost dezbătută, înainte de a se lua o decizie asupra acestei chestiuni. Hotărârea a fost adoptată, după cum am amintit, în ciuda avertismentului procurorului general, care demonstrase că Rousseau nu putea fi urmărit.

Consiliul n-a ținut seamă de acest avertisment și odată cu lucrările, l-a condamnat și pe autorul lor.

Condamnarea a avut urmări social-politice complexe. De fapt condamnarea lui Rousseau n-a fost decât pretextul evenimentelor care sunt cunoscute, în genere, sub denumirea de „afacerea Rousseau". Căci ele au fost determinate, în esență, de profundele nemulțumiri social-politice față de orânduirea existentă și față de principalele sale instituții, de puternicele frământări în rândurile maselor populare, care au precedat marea revoluție burgheză din Franța și în țara vecină, Geneva.

În perioada în care a avut loc întâmplările la care ne referim, Franța a exercitat asupra Genevei un fel de protectorat. De aceea situația politică din Franța avea repercusiuni asupra celei din mica republică vecină, după cum opinia publică și guvernul francez urmărea cu atenție evoluția vieții politice geneveze. Ecourile condamnării lui Rousseau trebuie abordate, așadar, în

contextul acestor legături și interinfluențe.

Franța avea la Geneva un reprezentant, numit rezident. Funcția era exercitată din 1750 de baronul de Montperoux. Geneva era reprezentată la curtea din Versailles de Sellon.

Deși n-au fost găsite documente care să dovedească o presiune directă din partea autorităților franceze asupra celor din Geneva în vederea condamnării lui Rousseau, atitudinea Parlamentului francez nu putea să nu influențeze decizia Micului Consiliu. Cu prilejul dezbaterii cauzei lui Rousseau, în Consiliu, au fost citite scrisori ale lui Sellon, reprezentantul Genevei pe lângă rege, în care se vorbește despre lucrările incriminate; consilierii au discutat și cu privire la răspunsul ce trebuie dat la aceste scrisori. Micul Consiliu a hotărât să-l informeze pe Sellon despre decizia luată și „să-l însărcineze de a declara Excelenței sale contelui de Choiseul (ministrul de externe al Franței) că membrii Consiliului au constatat cu mult regret că un om care se declară cetățean al Genevei și care, în răstimp de patruzeci de ani, n-a petrecut pe teritoriul ei mai mult de câteva săptămâni, a fost destul de temerar pentru a îndrăzni să scrie lucrări atât de primejdioase".

Iată deci, până unde mergea servilismul și lașitatea stăpânilor îngâmfați ai Genevei. Se temeau de supărarea guvernului francez până și pentru faptul că

Rousseau se născuse la Geneva și se considera cetățean al acesteia.

În ce-l privește pe Rousseau, a cărui condamnare va stârni „afacerea", el personal n-a reacționat la început în niciun fel. După ce fugise din Franța, se stabili în localitatea Yverdon, aparținând orașului Berna. Demoralizat și bolnav, primi cu indiferență atât știrea condamnării sale de către Parlamentul francez cât și cea privind decizia pronunțată de Micul Consiliu din Geneva.

Alții însă au reacționat. În primul rând cei care suferiseră de pe urma unor hotărâri ale Micului Consiliu și care au socotit că își pot manifesta nemulțumirea față de orânduirea existentă protestând împotriva condamnării unei persoane atât de celebre ca Jean-Jacques. Astfel un anume Binet, ceasornicar din Geneva, care fusese ruinat împreună cu întreaga familie printr-un verdict cu totul netemeinic al Micului Consiliu, aflând despre condamnarea lui Rousseau s-a dus de îndată la procurorul general, „pentru a afla, scria el lui Jean-Jacques, dacă e adevărat că el, Tronchin, a pus concluzii pentru încarcerarea Dumneavoastră și dacă sentința pronunțată contra cărților voastre îl privea". Procurorul general i-a spus că în ce privește concluziile nu-i adevărat, dar că nu citise încă sentința. Nemulțumit de răspuns, Binet s-a prezentat la primul

sindic, Pierre Fabri, care i-a spus că sentința a fost modificată și că Micul Consiliu ar fi decretat că dacă Jean-Jacques ar veni la Geneva, va fi condus în fața sindicilor pentru a răspunde la întrebările ce i se vor pune.

Astfel, abia pronunțată sentința, chiar și cei care au adoptat-o s-au străduit să-i diminueze efectul, interpretând hotărârea de arestare a lui Rousseau ca o simplă somație de a se înfățișa în fața Consiliului.

Un alt cetățean al Genevei, Marcet, întreprinde un demers similar cu cel al lui Binet, adresând o scrisoare lui Tronchin. Acesta, în răspunsul său, încearcă să justifice decizia Consiliului, scriind că ea nu este decât „o precauție pentru cazul reîntoarcerii (lui Rousseau), când ar fi indispensabil de a stabili statutul său în raport cu societatea". Iată o nouă interpretare a verdictului, care caută să-i diminueze și mai mult efectul.

Pe de altă parte și rudele lui Rousseau au încercat să acționeze. Oameni modești și timizi ei n-au cerut altceva decât o copie a verdictului. Cererea lor a fost respinsă.

Scrisoarea unuia din verii lui Jean-Jacques, Theodore Rousseau, datată 29 iunie, oferă detalii interesante despre demersul rudelor.

„…Pe cât de violent și nelegal este verdictul pronunțat de Micul Consiliu, pe atât a revoltat el pe toți concetățenii noștri. Avem totuși satisfacția de a vedea că

judecătorii încep să revină și să se căiască de ceea ce au făcut. Se pare că au fost determinați de câteva familii lipsite de interes față de binele real al Republicii și prin prejudecățile celor cărora li s-a încredințat examinarea cărților voastre. Am avut prilejul să discut cu domnul Mussard, sindic regent… m-a rugat să vă transmit complimente și vă asigură că rămâne prietenul vostru. Mi-a recunoscut că este sincer îndurerat de ceea ce s-a întâmplat și m-a asigurat că a făcut tot ce i-a stat în putință pentru ca această judecată să nu aibă loc…"

Pe de o parte așadar, în discuții personale membrii Consiliului fac declarații ca cea mai sus citată, iar pe de altă parte refuză să elibereze rudelor o copie de pe verdictul lor. Refuzul a fost interpretat, pe bună dreptate, ca un nou semn de slăbiciune al hotărârii. Acuzându-și decizia, Consiliul a încercat, evident, să-și rezerve dreptul de a o interpreta după bunul său plac, dar a provocat totodată noi temeri în rândul cetățenilor: urmând exemplul lui Binet, vreo cincisprezece cetățeni s-au prezentat la procurorul general și apoi la primul sindic pentru a cere relații despre acest verdict misterios și asigurări că el a fost adoptat în mod legal; au primit însă răspunsuri neclare și încurcate.

Aflând despre aceste demersuri, Rousseau la dezaproba „temându-se de represiuni împotriva persoanei sale. Ele n-au întârziat prea mult. La 10 iulie

Jean-Jacques a fost expulzat de pe teritoriul Bernei. El era convins, ca de altfel și prietenii săi, că măsura a fost inspirată de Geneva, unde frământările se întețiseră și Micul Consiliu săvârșea noi ilegalități în legătură cu cazul colonelului în retragere Charles Pictet.

Acesta era un om de vază, membru al Consiliului celor două sute. Într-o scrisoare adresată librarului Duvillard, după ce face o critică destul de aspră cărții „Contractul social", Pictet analizează cauzele care au determinat adoptarea deciziei de condamnare a Micului Consiliu. Printre aceste cauze el subliniază, că autoritățile geneveze au vrut să lingușească pe guvernanții de la Versailles. Scrisoarea nu era semnată și nu era destinată publicității. Ea ajunge totuși să circule pe sub mână și să stârnească rumoare. După câteva zile Pictet a scris primului sindic, declarându-se autor al scrisorii.

Micul Consiliu s-a sesizat și a început să se ocupe de scrisoarea lui Pictet. În ședința din 12 iulie 1762 a luat hotărârea de a începe urmărirea penală; la 16 iulie respinge un protest al lui Pictet împotriva începerii urmărit și se constituie în instanță de judecată. Afacerea ia. Proporții. Cetățeanul genevez Marcet adresează unui membru al Consiliului o scrisoare, a cărei copie o remite lui Rousseau, relevând nelegalitatea hotărârii date la Geneva împotriva unei cărți publicate în altă țară. El

arăta, în continuare, că intervenția colonelului Pictet este consecința necesară a acestei nelegalități, întrucât este în interesul „oricărui cetățean înțelept, care are grija propriei sale siguranțe, de a se opune abuzului unei asemenea jurisprudențe".

Rousseau nici de această dată nu intervine și se mulțumește să-i trimită lui Marcet un răspuns, în care încearcă să demonstreze că lucrările incriminate nu sunt împotriva constituției Genevei.

Pictet și Duvillard sunt convocați în fața judecătorilor, interogați și „puși sub supunere", adică somați să rămână la dispoziția instanței de judecată. Potrivit legii, rudele acuzaților se recuză și se retrag; toți cei patru sindici se află în această situație, astfel că niciunul nu va putea îndeplini sarcina de a prezida dezbaterile. În zilele de 20 și 21 iulie acuzații sunt interogați din nou. Apoi Consiliul ia o hotărâre stupefiantă: de a nu-l înștiința pe procurorul general, și de a judeca, în absența sa, fără orice altă formalitate.

Astfel Micul Consiliu încălcă în mod grosolan reglementarea legală, iar peste două zile pronunță o decizie extrem de severă: Pictet este condamnat să fie cenzurat, să „ceară iertare lui Dumnezeu și Segnioriei", să-și vadă scrisoarea ruptă în bucăți, să „fie suspendat din drepturile sale onorifice, atât din calitatea sa de membru al Consiliului Magnific al celor două sute cât și

din cel al burgheziei pe timp de un an și obligat să plătească cheltuieli de judecată". Duvillard scăpă cu aceeași suspendare pe timp de șase luni.

Partidul celor nemulțumiți, printre care se afla și Marcet, socotește că a sosit momentul pentru a adresa Consiliului un proiect în interes public, o „reprezentare". Marcet considera că nelegalitatea procedeului Micului Consiliu constă în aceea că a condamnat cărți „imprimate în străinătate", iar pe de altă parte este contra Ordonanțelor ecleziastice, care stabilesc competența organelor ecleziastice de a dezbate problemele privind religia, Consiliul depășindu-și în acest caz competența.

Rousseau își menține însă atitudinea rezervată și nu vrea să acționeze.

În luna noiembrie, a acelui an, expira mandatul de trei ani al procurorului general Tronchin și adepții lui Rousseau au organizat o campanie vie împotriva realegerii sale în funcția de procuror general. Realegerea lui Tronchin n-a putut fi împiedicată, dar el a avut patru sute de voturi contra.

Invitat din nou să acționeze, Rousseau răspunde că din moment ce la Geneva nu erau decât patru sute de cetățeni nemulțumiți, se presupune că toți ceilalți erau mulțumiți și ca atare nu e cazul să se pornească la acțiune.

Între timp însă se produce un eveniment care va da alt curs „afacerii". La 20 august arhiepiscopul de Paris a lansat contra lui Rousseau o admonestare răsunătoare, în care, printre altele, exagerând anumite idei ale lui. Rousseau privind religia, încearcă să le combată.

Deși bolnav și obosit, Jean-Jacques n-a putut rezista tentației de a răspunde la atacul foarte slab argumentat al arhiepiscopului și a început să pregătească un răspuns, fără însă a vorbi cuiva despre el.

Abia la 23 februarie 1763 îi scrie prietenului său Moulton: „…Am încropit un fel de răspuns arhiepiscopului de Paris și, din nefericire, într-un moment de nerăbdare, l-am și trimis lui Rey (tipograful său din Olanda). Gândindu-mă mai bine am vrut să-l retrag; nu mai era timp; mi-a răspuns că a început deja tipărirea; sunt foarte supărat… Lucrarea este rece și plată. Îi prevăd efectul dinainte; dar prostia e comică; este inutil să te frămânți pentru un rău fără remediu".

Firește, lucrarea nu era „încropită" și, în realitate, Rousseau n-ar fi renunțat s-o publice, aștepta, dimpotrivă, ca ea să producă un efect răsunător.

Până și titlul cărții, „Jean-Jacques Rousseau, cetățean al Genevei, lui Christophe de Beaumont, arhiepiscop de Paris, duce de Saint-Cloud, pair al Franței, comandor al ordinului Sfântului Spirit, director de studii al Sorbonei etc." opunând calitatea sa de simplu cetățean titlurilor

pompoase ale adversarului său, era menit să sublinieze calitatea autorului de persecutat de către un aristocrat al bisericii, care lovea într-un condamnat nefericit, a cărui vină era doar aceea de a iubi adevărul.

Rousseau scria, printre altele, „…Cred că v-am răspuns argumentat și am dovedit că în toate părțile scrierii voastre, unde m-ați combătut, ați raționat greșit și în toate părțile, unde m-ați insultat, m-ați calomniat".

Lucrarea a constituit o expunere și apărare strălucită a ideilor marelui scriitor. Ea a avut un răsunet larg, stârnind entuziasmul adepților săi; dar și ospitalitatea adversarilor. Până și calviniștii fanatici ai Genevei nu erau departe de a deveni partizani ai arhiepiscopului catolic de Paris, indignându-se de îndrăzneala lui Jean-Jacques, de creștinismul său „suspect", de morala sa „corupătoare".

Noua lucrare a lui Rousseau a provocat, de data aceasta, o intervenție expresă a rezidentului francez la Geneva. Cu toate acestea nu s-a făcut un proces lucrării. S-a decretat doar interdicția de a fi imprimată la Geneva, la o lună după ce fusese difuzată acolo.

Dar Jean-Jacques mai pregătise o surpriză pentru opinia publică. În ciuda faptului că se mândrise o viață întreagă cu titlul de cetățean al Genevei, acum a renunțat la el în mod public. Hotărârea n-a fost luată în mod pripit. Intenția de a renunța la cetățenia geneveză

s-a născut îndată după condamnarea sa de către Micul Consiliu; acum ea s-a materializat printr-o scrisoare, de abdicare la cetățenie, pe care Rousseau a adresat-o primului sindic Favre. Micul Consiliu a luat act de această abdicare.

Numeroși prieteni și adepți ai lui Rousseau, și îndeosebi cei de la Geneva, au fost îndurerați și dezamăgiți de gestul concetățeanului lor, pe care l-au dezaprobat. Pentru a se explica, într-o scrisoare adresată comerciantului genevez Marc Chappuis, Rousseau critică indiferența cetățenilor Genevei față de hotărârea arbitrară luată contra sa, indiferență care îi face complici ai guvernului lor „…orice măsură publică luată de magistrați este considerată a fi făcută de întregul stat, când nimeni dintre cei care au dreptul s-o dezavueze n-o dezavuează, scrie el… Dacă doar cinci sau șase burghezi ar fi protestat, s-ar putea da crezare sentimentelor pe care voi le atribuiți acestora. Un asemenea demers ar fi fost ușor, legitim; el n-ar fi tulburat ordinea publică; de ce n-a fost, așadar, făcut?”

Rousseau constată că „pactul” care-l lega de patria sa și reciproc, a fost violat în dauna sa și în consecință el este „eliberat de obligațiile sale…”

Reprezentările

Scrisoarea adresată lui Marc Chappuis era, evident, destinată opiniei publice. Ea a fost socotită de adepții lui Rousseau drept un manifest și a constituit pentru partidul celor nemulțumiți din Geneva prilejul și temeiul ideologic și politic pentru prima „reprezentare".

Astfel la 18 iunie 1763 un grup de patruzeci de persoane, în fruntea cărora se afla cetățeanul De Luc, s-a prezentat la primul sindic și i-a remis textul reprezentării. Cu acest prilej, De Luc a pronunțat următorul discurs:

„Domnule prim sindic,

Atașamentul nostru inviolabil pentru păstrarea libertății noastre prin respectarea legilor ne obligă să vă remitem această respectuoasă reprezentare în numele cetățenilor și burghezilor prezenți aici. Prin acest act patriotic legile noastre sunt restaurate și abdicarea unui cetățean care aduce atât de multă onoare patriei sale prin virtuțile și luminile sale superioare ca domnul J.J. Rousseau, va fi nulă și neavenită".

Textul reprezentării nu se limitează la cazul Rousseau, pornește însă de aici. Se socotește a fi o primă încălcare de lege faptul că Rousseau și cele două lucrări ale sale au fost condamnați fără ca autorul lor să fi fost ascultat ori citat, în temeiul articolului 88 din Ordonanțele ecleziastice. Dacă Consiliul ar susține că

acest articol nu s-ar aplica în cazul prezent, întrucât el nu vizează decât delictele de opinie în materie religioasă și că „Emile” și „Contractul” ar trata și probleme politice, reprezentanții ar replica că actul condamnării nu putea avea un motiv politic, întrucât Rousseau nu căuta să răstoarne guvernul genevez dimpotrivă îl lăudase în toate felurile și îl dăduse ca exemplu lumii, că, pe deasupra, lucrările sale, imprimate în afara teritoriului Republicii, nu tratau decât despre dreptul natural și despre politica generală și că asemenea lucrări au circulat totdeauna liber la Geneva; de altfel, chiar dacă ar fi atacat Constituția, autorul nu putea fi lovit fără să fi fost citat și pus în situația de a se apăra.

Apoi reprezentanții căutau să demonstreze că Pictet și librarul Duvillard, ca și cu câțiva ani în urmă un anume avocat Mercier, au fost încarcerați și condamnați nelegal, tribunalul care i-a judecat nefiind prezidat de un sindic, precum se prevedea în lege. După ce cei patru sindici s-au recuzat, trebuia să se convoace Consiliul general pentru a alege un sindic „ad actum”, adică în vederea prezidării instanței în cazul dat.

Textul reprezentării se referea de asemenea la ilegalitatea încarcerărilor „fără ca acuzatul să fi fost somat, examinat și interogat de către unul din domnii sindici”. În acest context se cita cazul lui Binet și al unui

alt cetățean, Jean-Aime'Gaudy. Și, în fine, reprezentarea consemna protestul împotriva refuzului de a restitui librarilor Bardin douăzeci și patru de exemplare ale cărții „Emile" sechestrate și reținute fără ca acești comercianți să fi avut vreo vină, întrucât le-au comandat înainte de a se da verdictul și le-au declarat.

În ziua în care a predat reprezentarea primului sindic, De Luc i-a trimis lui Rousseau o copie a textului ei. În răspunsul său din 25 iunie Jean-Jacques aprobă înscrisul, socotind că va fi dificil să fie respins și presupune că va fi trecut sub tăcere.

Peste câteva zile însă primul sindic l-a convocat pe De Luc împreună cu alți patru reprezentanți și le-a remis răspunsul Consiliului. Reprezentanții erau mulțumiți că au reușit să determine Consiliul să accepte discuția.

În răspunsul său Micul Consiliu declara în principiu că reprezentarea nu este o cale de atac în materie de revizuire a hotărârilor judecătorești. Apoi se sublinia dreptul Consiliului de a condamna cărți ce i se par primejdioase, ceea ce de altfel reprezentanții n-au contestat. Răspunsul ocolea problema sindicilor și cea a încarcerărilor; iar cu privire la cazul librarilor Bardin declara „că un obiect particular nu poate constitui subiect al unei reprezentări publice", dar cu toate acestea „Consiliul ar fi oricând dispus să asculte cu bunăvoință ceea ce cei interesați ar putea să-i mai

prezinte în acest caz".

Partea cea mai importantă a răspunsului era cea care privea condamnarea lui Rousseau. Hotărârea de condamnare era denumită „rezoluție" dată contra „persoanei" lui Rousseau, ceea ce „nu este nici judecată, nici sentință, ci o simplă încheiere provizorie, legală și conformă procedurii judiciare, încheiere ce nu știrbea excepțiile și apărările domnului Rousseau și care, în speță, ar fi servit pentru pregătirea procedurii prescrise prin edictele și ordonanțele noastre ecleziastice".

Această nouă interpretare oficială a hotărârii date împotriva lui Rousseau a fost considerată de reprezentanți ca un succes important.

„Oricare ar fi fost termenii sentinței, scria De Luc lui Rousseau, ei sunt anulați prin acest răspuns și ne vom declara sub acest aspect satisfacția de a vedea Consiliul fiind de acord cu noi, că față de un cetățean, acum în cazul vostru, nu se poate lua măsura arestării".

Deși Rousseau a exprimat față de acțiunea reprezentanților anumite rezerve, la 8 august a fost remisă Micului Consiliu o a doua reprezentare. Aceasta dezvoltă argumentarea cuprinsă în prima, subliniind principiul democratic, că fiecare cetățean, „fiind păzitorul și conservatorul legii, are dreptul și obligația să se plângă împotriva a tot ce este contrar legii". Critica devine mai îndrăzneață. În timp ce prima reprezentare

se limita la a semnala încălcările de lege, cea de a doua critică metodele de guvernare, necontestate până atunci. În timp ce nici chiar Rousseau nu îndrăznea să revendice libertatea presei, ideea aceasta apărea într-un pasaj al celei de a doua reprezentări.

Peste două zile Consiliul decide că nu este cazul să se dea vreun răspuns la a doua reprezentare. Această hotărâre a provocat o a treia reprezentare și mai combativă. Redactorii ei constatau că răspunsul „pare să vrea a consacra percepte care tind să fixeze limite dreptului de a face reprezentări" și dacă cetățenii și Consiliul se găsesc în dezacord asupra sensului legii, acest dezacord trebuie rezolvat de puterea legislativă, adică de Consiliul general. Ei își mențin deci reprezentările și își încheie înscrisul pe un ton ce devine amenințător: „Cetățenii și burghezii se limitează la atât, din dragoste pentru pacea și liniștea publică, care nu le sunt mai puțin scumpe și prețioase decât menținerea constituției noastre fericite și respectarea întocmai a legilor noastre".

Dar, deși declaraseră că se vor limita la problemele amintite, reprezentanții își lărgesc în continuare sfera preocupărilor și revendicărilor și în curând pun în discuție o teză cu caracter general privind însuși caracterul reprezentărilor. Se pune întrebarea, ce sunt, de fapt, reprezentările pe care un regulament din 1738

le-a asigurat cetățenilor și burghezilor ca o armă contra Consiliului Magnific și a repetatelor sale încercări de a-și lărgi atribuțiile? Oare puterea executivă le putea respinge după bunul său plac, erijându-se astfel drept judecător într-un litigiu unde era parte sau dimpotrivă avea obligația să reunească Consiliul general pentru a i le supune spre judecare? Micul Consiliu ținea morțiș că era singur îndreptățit de a respinge pur și simplu reprezentările pe care le socotea neîntemeiate. De aici denumirea de „negativ", pe care o vor avea adepții acestui procedeu.

În acest context se punea, în esență, problema exercitării în exclusivitate a puterii de stat de către Micul Consiliu, fără vreun control nici chiar din partea păturilor privilegiate ale cetățenilor și burghezilor. Dacă se accepta punctul de vedere al acestui Consiliu, de a putea respinge reclamațiile ce-i erau prezentate, dreptul de reprezentare, dobândit de burghezie prin lupte politice îndelungate, devenea un drept iluzoriu, lipsit de orice eficacitate.

Conflictul social-politic care s-a declanșat la Geneva în legătură cu dreptul de reprezentare n-a fost însă decât un aspect al nemulțumirii populare față de orânduirea existentă, nemulțumire care a constituit un teren fertil pentru încolțirea ideilor filosofilor premergători perioadei de revoluții burgheze în

Europa.

În lupta politică angajată la Geneva, Micul Consiliu nu se putea limita la simpla respingere a revendicărilor reprezentanților. Punctul său de vedere trebuia susținut prin argumente. Sarcina de a justifica atitudinea Micului Consiliu i-a revenit procurorului general Tronchin. El a publicat în toamna anului 1763 cinci studii în apărarea instituțiilor existente la Geneva, reunite într-un volumaș intitulat „Scrisori de la țară". Ideea principală care se degajă din aceste scrisori era aceea că pentru Republica. Geneva avea o mai mare importanță păstrarea actualei forme de guvernare, decât perfecționarea ei.

Apariția lucrării lui Tronchin a fost urmată de îndată, de o nouă reprezentare, în care cetățenii își exprimau, pe un ton și mai ferm, hotărârea de a nu permite încălcarea legii și a drepturilor lor.

„Scrisori de la munte"

În năzuința de a-și întări pozițiile, negativii răspândesc zvonul că scrierile lui Tronchin ar fi fost văzute și avizate și de Voltaire, ale cărui sentimente ostile față de Jean-Jacques, erau îndeobște cunoscute. Adepții lui Rousseau nu se simțeau capabili să țină piept talentului de pamfletist al lui Voltaire și au cerut

lui Jean-Jacques să intervină în dispută. Astfel s-a născut o nouă lucrare a lui Rousseau, publicată sub titlul „Scrisori de la munte", în care se abordau cele mai acute probleme politice și ideologice ale timpului.

Jean-Jacques contesta legalitatea condamnării sale și a altor hotărâri luate de Micul Consiliu. Dar nu acesta era scopul esențial al lucrării sale, care nu se limita nici chiar la problemele Republicii Geneva, ci aborda chestiuni de interes general.

„Constituția unei mici republici, scria el, soarta unui mic particular, relatarea unei nedreptăți oarecare, respingerea unor sofisme; toate acestea n-au în sine nimic destul de important pentru a merita atenția unui mare număr de cititori: dar dacă subiectele mele sunt mici, obiectivele mele sunt mari și demne de atenția oricărui om cinstit. Să lăsăm Geneva la locul ei și pe Rousseau în depresiunea sa: dar religia, dar libertatea, dar justiția! iată, oricine ați fi, subiecte care nu se poate să nu vă intereseze".

Pornind de la încălcările de lege săvârșite în legătură cu judecarea sa, Rousseau relevă că aceste încălcări marchează intenția guvernului de a anula în interesul său echilibrul stabilit dintre poporul suveran sau puterea legislativă și magistrații însărcinați cu aplicarea legilor. În concepția lui Rousseau, această încălcare de lege devine punctul critic al conflictului dintre cele

două forțe, a căror opoziție ireductibilă este subliniată în mod pregnant.

În „Scrisori de la munte", Jean-Jacques dezvoltă mai combativ decât în „Contractul social", și fără reticențele și rezervele din această lucrare, teoria suveranității poporului, ilustrându-și concepțiile cu referiri la instituțiile politice ale Genevei.

„…În Consiliul general, scria el adresându-se genevezilor, sunteți legiuitori, suverani, independenți de orice putere umană; ratificați tratate, decideți asupra păcii și a războiului… Dar cei însărcinați cu executarea legilor sunt interpreții acestora și arbitrii supremi; ei fac să vorbească legile după placul lor; ei pot să le reducă la tăcere; ei pot chiar să le violeze fără ca voi să vă puteți opune; ei se află deasupra legilor… Dacă voi sunteți seniori suverani în cadrul adunării, ieșind de acolo nu mai sunteți nimic. Patru ore pe an suverani subordonați, în restul vieții sunteți supuși și lăsați pradă, fără rezervă, discreției altora… Și astfel în stat nu rămâne decât o singură putere activă, puterea, executivă. Puterea executivă nu este decât forța și acolo unde domnește forța singură, statul este dizolvat. Iată, domnilor, cum pier, până la urmă, toate statele democratice".

Tezele lui Rousseau privind suveranitatea poporului, raportul dintre puterea legiuitoare și cea executivă vor

avea o uriașă influență asupra revoluției burgheze din Franța și din alte state ale lumii. Formulate și perfecționate în toiul conflictului declanșat prin condamnarea sa, ele vor dobândi un caracter general, de mare însemnătate revoluționară.

Lucrarea „Scrisori de la munte" dezvoltă de asemenea concepția lui Jean-Jacques despre religie. El relevă că religia reformată se conduce după principiul liberului examen și după sensul propriu al scripturii, iar el, Rousseau, în capitolul „Profesiunea de credință a vicarului din Savoya" din cartea „Emile" nu făcuse decât o interpretare liberă a religiei, deci procedase în spiritul religiei reformate. Așadar nu el, ci cei care-l persecută se abat de la principiile religiei pe care pretind a le apăra.

„Când reformatorii s-au detașat de biserica romană, scria Jean-Jacques, ei au acuzat-o de eroare… întrebați pe baza cărei autorități se îndepărtau de doctrina tradițională, ei răspunseră că pe baza propriei lor autorități, pe baza autorității rațiunii lor… Or, libera interpretare a scripturii include nu numai dreptul de a-i explica diferitele pasaje, fiecare după înțelegerea sa proprie, ci și acela de a rămâne la îndoială asupra acelora pe care le găsești îndoielnice, și acela, de a nu înțelege pe cele pe care le găsești de neînțeles… Nu e ciudat, că trebuie să gândești ca un catolic pentru a mă

acuza că atac protestantismul?”

Autoritățile de la Geneva s-au simțit obligate să examineze noua lucrare a lui Rousseau. Micul Consiliu a dezbătut în câteva ședințe, în decembrie 1763, conținutul cărții. La 29 decembrie s-a luat hotărârea de a comunica lucrarea procurorului general, „pentru a-și prezenta concluziile asupra ei”. Dar la 31 decembrie primul sindic își anunță colegii că Jean-Robert Tronchin „i-a declarat, în maniera cea mai hotărâtă, că fiind atacat în persoană în diverse părți ale acestei lucrări și fiind singur în funcția de procuror general, i-ar fi cu neputință să-și exercite atribuțiile contra acestei lucrări și că cere Consiliului de a-l înlocui cu altă persoană pentru a exercita în acest caz funcția de procuror general”.

Consiliul a acceptat punctul de vedere al lui Tronchin, dar n-a găsit niciun cetățean pentru îndeplinirea acestei sarcini delicate. Cetățenii Delorme și Ligot s-au recuzat. În legătură cu refuzul de a-l acuza pe Rousseau, sindicul Jean Cramer scria în „Jurnalul” său: „Acest început ne indică atmosfera și situația tristă a Republicii”.

Pe deasupra, la 1 ianuarie 1764, a apărut la Geneva „Răspunsul la scrisorile de la țară”, care depășea, în ce privește combativitatea, chiar și „Scrisorile de la munte”. Întrucât „Răspunsul” fusese redactat de numeroși cetățeni de vază ai Genevei, Consiliul n-a

îndrăznit s-o ia în discuție. Și astfel era obligat să abandoneze și cercetările privind lucrarea lui Rousseau, căci ea nu putea fi condamnată singură, fără a se pronunța un verdict și asupra „Răspunsului".

Afacerea Rousseau nu s-a încheiat însă prin această hotărâre a Micului Consiliu. S-au găsit adepți ai acestui Consiliu care au sărit în sprijinul stăpânilor Genevei.

Astfel, la 27 decembrie 1764, la Geneva a apărut sub titlul „Sentimentul cetățenilor" o lucrare denigratoare, dușmănoasă împotriva lui Rousseau, menită să atâțe ura împotriva sa. Această carte calomnioasă a fost scrisă de Voltaire. Pentru a o face mai impresionantă, Voltaire n-a apărut ca autor al ei, ci a fost publicată în numele cetățenilor Genevei, pe care Rousseau i-ar fi făcut, chipurile, de rușine.

„Orașul nostru nu era cunoscut înainte decât prin moravurile lui pure și prin lucrările lui solide care atrăgeau străinii în Academia noastră: e pentru prima dată că unul din cetățenii noștri l-a făcut cunoscut prin cărți care alarmează moravurile, pe care oamenii cinstiți le disprețuiesc și pe care pietatea le condamnă… Există oare vreun cetățean printre noi care cântărind cu sânge rece această purtare, să nu fie indignat împotriva calomniatorului?"

Din nefericire această lucrare și altele similare au avut efecte dăunătoare asupra vieții lui Rousseau, care trăia,

pe atunci, bolnav și obosit, în localitatea Môtiers. Clerul local și câțiva protestanți fanatici au organizat până și atentate împotriva scriitorului, ceea ce l-a constrâns să părăsească Môtiers și să-și caute refugiu în altă parte.

Dar persecuțiile împotriva lui Rousseau n-au putut împiedica desfășurarea revoluționară a istoriei și nici să salveze regimul conservator al Genevei. După un sfert de secol de convulsii interne, ea va fi ocupată de trupele franceze în timpul Directoratului și nu va mai renaște ca stat independent, nici după plecarea francezilor.

Asasinii președintelui Abraham Lincoln

La Teatrul Ford din Washington, în seara zilei de 14 aprilie 1865, se interpreta comedia „Verișoara noastră din America". Unul din rolurile principale era deținut de faimoasa actriță engleză Laura Keene, favorita publicului american, a cărei apariție asigura mereu săli pline. Și de această dată venise multă lume. Pe scenă se desfășura actul al doilea al comediei, spectatorii se distrau de minune și râdeau în hohote la replicile pline de umor, când pe poarta teatrului intră cunoscutul actor John Wilkes Booth.

El urcă liniștit la etajul întâi, deschide tiptil ușa unei loji, scoate din buzunar un pistol și trage un foc în ceafa unuia din bărbații care se aflau în lojă. Victima era

președintele Statelor Unite ale Americii, Abraham Lincoln. Bărbia îi căzu pe coșul pieptului și el rămase nemișcat, parcă ar fi adormit brusc.

Maiorul H.R. Rathbone, care se afla în aceeași lojă alături de soția președintelui și de logodnica sa, domnișoara Harris, se întoarse brusc și zări în fundul lojei o siluetă cu un pistol în mână. Rathbone sări asupra asasinului pentru a-l imobiliza. Booth îl lovi puternic cu mânerul pistolului, îl îmbrânci și escaladând balustrada lojei, rămase câteva clipe atârnând cu mâinile de balustradă. Apoi, sub ochii spectatorilor încremeniți de surpriză, sări pe scenă și dispăru în spatele culiselor.

Neglijență sau complicitate?

Nu numai cititorii de azi, dar și contemporanii acestui eveniment tragic și-au pus întrebarea legitimă: cum s-a putut întâmpla?

Născut în 1809, Lincoln a fost în tinerețe tăietor de lemne, plutaș pe fluviul Mississippi și funcționar de poștă. Apoi a făcut studii juridice și a devenit avocat. Ca membru al Congresului S.U.A. a cerut încă în 1849 abolirea sclaviei. Mai târziu a fost unul dintre creatorii Partidului republican și a fost ales președinte al S.U.A. în 1860.

Era îndeobște cunoscut, că popularul președinte

fusese amenințat cu moartea în nenumărate rânduri de dușmanii săi politici. Abraham Lincoln, iubit și stimat nu numai pentru politica pe care o promova, dar și pentru modestia, sensibilitatea, cinstea și spiritul său de dreptate, și-a exercitat mandatul de președinte într-o perioadă din cele mai dificile. În 1861 izbucnise războiul de secesiune, provocat de conducătorii prosclavagiști ai statelor sudice.

Cauza oficială a războiului fusese politica de eliberare a sclavilor proclamată de președintele Lincoln. Îndelungatul război civil care a atras în viitoarea sa patru milioane de oameni și în care și-au pierdut viața opt sute de mii, se terminase. În aprilie 1865, comandantul șef al trupelor sudice, generalul Lee capitulase cu întreaga sa armată la Appomattox în fața generalului nordist, Grant. Trupele nordice cuceriseră orașul Richmond, capitala Confederației statelor sudice, și președintele Confederației, Jefferson Davis, fugise. Luptele se terminaseră, doar rămășițe răzlețe ale trupelor sudice mai continuau să opună rezistență.

După capitularea generalului Lee, președintele Lincoln a pronunțat o amplă cuvântare, în care, spre dezamăgirea unor cercuri nordiste, care intenționau să se îmbogățească prin jefuirea fără milă a statelor sudice învinse, punea accentul pe reconcilierea națională, pe reconstrucția teritoriilor devastate de război.

Să fi fost nemulțumirea acestor cercuri motivul pentru care președintele Lincoln a fost lăsat fără nicio apărare, fără nicio pază în seara tragicului eveniment, deși se știa că viața sa era în pericol?

La această întrebare nu s-a putut da un răspuns precis. Toate documentele privind cercetările efectuate în legătură cu asasinarea președintelui Abraham Lincoln au fost declarate secrete de către Departamentul de Război al Statelor Unite ale Americii și păstrate în arhivele secrete ale Departamentului timp de peste 70 de ani. Iar când în deceniul al patrulea al secolului nostru, dosarele privind asasinarea lui Lincoln sau ceea ce a rămas din ele au fost transferate de la Oficiul juridic al Departamentului de Război la Arhivele Naționale ale S.U.A., ele nu mai erau decât baloturi și cutii de înscrisuri îngălbenite și prăfuite pentru a căror examinare până și cercetătorii cei mai zeloși au trebuit să dea dovadă de foarte multă răbdare.

De paza președintelui S.U.A., în timpul războiului civil, răspundea Departamentul de Război, deoarece președintele era și comandantul suprem al armatei. În cadrul Departamentului de Război funcționa și Serviciul secret, numit Poliția națională executivă, care avea în mod deosebit sarcina de a asigura paza președintelui.

Nici armata, nici poliția secretă nu i-au asigurat lui

Lincoln paza în seara când a fost ucis. Este adevărat că în urmă cu câteva luni a fost detașată la Casa Albă o escortă călare cu misiuni speciale de pază, care îl însoțea pe președinte în deplasările sale. Dar Lincoln mai pleca și neînsoțit și membrii escortei călare, în orice caz, nu aveau misiunea să-l însoțească la teatru în seara fatală. Iar alt însoțitor nu i-a fost desemnat.

Atât Stanton, șeful Departamentului de Război, cât și colonelul Baker, șeful Serviciului secret au știut că viața lui Lincoln era în permanent pericol. Încă de la prima sa alegere în funcția de președinte, în noiembrie 1860, el fusese amenințat cu moartea în numeroase declarații, cuvântări, articole de presă și scrisori ale sudiștilor adepți ai sclaviei și în anii care au urmat s-au făcut câteva încercări de a-l răpi, împiedicate în ultimul moment. Și atentatele împotriva vieții lui Lincoln s-au înmulțit în timpul războiului civil.

Astfel în 1863 agenții Serviciului de informații al S.U.A. au aflat că la Richmond s-a constituit un grup de proprietari de sclavi care au oferit o sumă imensă ca recompensă pentru asasinarea lui Lincoln. În martie 1864, ziarul „New-York Tribune" a publicat o scrisoare nesemnată în care se dădeau numeroase detalii concrete privind o conspirație pentru asasinarea președintelui. În august 1864 un atentator rămas nedescoperit a tras un foc, asupra lui Lincoln, care i-a găurit pălăria. În

noiembrie 1864 un agent secret federal raporta din Canada, unde se refugiaseră numeroși reprezentanți sudiști, organizarea unui complot în vederea uciderii președintelui.

Apoi Departamentul de Război a fost avertizat că Lincoln ar putea fi omorât sau răpit la 4 martie 1865, ziua în care a inaugurat al doilea mandat de președinte. La 20 martie 1865 trăsura prezidențială a fost atacată și se pare că Lincoln a scăpat numai din întâmplare.

De altfel, Departamentul de Război a fost informat încă din ianuarie 1865 despre activitatea lui Booth și a complicilor săi. Un agent al acestui Departament, pe nume Louis J. Wiechmann, raportase că într-o pensiune de familie, unde locuia și el, în centrul orașului Washington, pe Str. 541, ținută de o văduvă, Mary Surratt, se întâlneau, regulat, mai multe persoane în frunte cu Booth, urzind un complot pentru răpirea sau uciderea președintelui Lincoln. Wiechmann a relevat că Booth venea adesea în casă spre a conferi între patru ochi cu Mary Surratt; că fiul acesteia, John Surratt efectua periodic călătorii secrete în teritoriile ocupate de sudiști. El a informat de asemenea despre vizitele conspirative, ce au avut loc în această casă, ale unor agenți secreți din sud, înarmați cu pistoale și pumnale.

Însuși Departamentul de Război a recunoscut mai târziu că a fost informat încă din februarie 1865 despre

planul de răpire urzit de Booth.

Wiechmann a indicat și numele celorlalți participanți la complot: Atzerodt, Herold, Paine. Faptul că toți complotiștii au fost arestați de îndată după săvârșirea asasinatului dovedește că ei erau cunoscuți de autoritățile competente.

Pasivitatea Departamentului de Război în asigurarea pazei președintelui este cu atât mai greu de înțeles, cu cât Stanton ordonase, cu scurt timp în urmă, arestarea a mii de suspecți bănuiți de a desfășura o activitate subversivă în interesul sudiștilor.

De altfel, Lincoln însuși, care îndeobște nu acorda însemnătate securității sale personale, în după-amiaza zilei fatale de 14 aprilie a ieșit de la Casa Albă și s-a dus la sediul Departamentului de Război unde a cerut lui Stanton o escortă puternică care să-l însoțească la teatru. Președintele i-a solicitat ministrului nominal pe maiorul Eckert, unul din adjutanții secretarului Departamentului de Război.

„L-am văzut pe Eckert, cum a frânt cu ușurință cinci bastoane, unul după altul, zise Lincoln, și cred că el este genul de om care trebuie să mă însoțească în seara aceasta. Pot să-l obțin?”

Mai înainte, Lincoln sau soția sa invitase și familia Stanton la teatru. Secretarul Departamentului de Război n-a dat curs invitației, invocând treburi oficiale urgente.

Și generalul Grant fusese invitat împreună cu soția. Dar și el a refuzat, pe motivul că urma să-și viziteze copiii aflați la studiu într-un alt oraș.

Deși Stanton știa că în absența generalului Grant, președintele va fi lipsit de suita oficială militară care însoțea, de regulă, pe general în calitatea sa de comandant șef al armatei, el a refuzat să i-l pună la dispoziție lui Lincoln pe maiorul Eckert, invocând că în acea seară avea o muncă importantă pentru ofițerul adjutant de care nu se putea astfel lipsi. El a insistat asupra împrejurării că Eckert era șeful Oficiului telegrafic al Departamentului de Război și avea o misiune ce nu putea fi amânată pe a doua zi. În realitate însă, la ora fatală când Booth se pregătea să tragă focul de armă asupra președintelui, maiorul Eckert nu mai era de mult la slujbă. El se afla acasă și se pregătea de culcare. Așadar motivul invocat de Stanton pentru a nu-l pune la dispoziția președintelui nu era real.

E adevărat că la dispoziția președintelui sau mai bine zis a doamnei Lincoln se afla un membru al poliției municipale, pe nume John Parker, care trebuia să stea de pază în fața ușii lojei prezidențiale. Dar nici el nu era la postul său în seara fatală. De ce? Explicația nu s-a mai aflat. Căci toate datele privindu-l pe Parker „s-au pierdut" în dosarele de cercetare și n-au mai fost regăsite.

În legătură cu asasinarea lui Abraham Lincoln au mai fost învinuite în mod public două personalități politice proeminente.

Unul a fost Jefferson Davis, președintele Confederației statelor secesioniste din Sud, acuzat de guvernul S.U.A. ca unul din șefii conspirației ucigașe. Fiind deținut ca prizonier al guvernului federal în fortăreața Monroe, Davis a fost găsit vinovat de comisia militară care a judecat la Washington pe complicii lui Booth. Cu toate acestea Davis n-a fost niciodată trimis în judecată și a beneficiat până la urmă de amnistie. Deși inițial Biroul de justiție militară a lui Stanton a afirmat că există numeroase probe despre rolul lui Davis în conspirația criminală, aceste probe au dispărut.

Și vicepreședintele Andrew Johnson, devenit președinte prin uciderea lui Lincoln, a fost acuzat de a fi fost amestecat în complotul împotriva acestuia. I s-au pus, în mod public, următoarele întrebări:

— Îl cunoștea personal Andrew Johnson pe John Wilkes Booth?

— Unde se afla Andrew Johnson în timp ce Lincoln era în agonie?

— De ce Johnson n-a răspuns niciodată la aceste întrebări?

Sau, dacă a făcut-o de ce răspunsurile erau ascunse în fața opiniei publice?

Toate aceste aspecte fac să existe serioase îndoieli cum că în seara zilei de 14 aprilie 1865 s-ar fi manifestat concomitent atâtea atitudini neglijente și naște bănuiala că, pe undeva, a existat o complicitate intenționată, aceasta o susține și faptul că în momentul când Booth se apropia de președintele Lincoln, nu era nicio gardă militară în fața teatrului, niciun agent secret printre spectatori, nici poliția militară și nici măcar polițistul din paza personală nu era în fața lojei prezidențiale.

Complotul

Cine au fost cei care au urzit complotul pentru înlăturarea președintelui?

John Wilkes Booth era al nouălea din cei zece copii ai unui cunoscut actor, Junius Brutus Booth, un bețivan notoriu, care pare să fi fost și bolnav mintal. John Wilkes a avut o copilărie zdruncinată și la vârsta de șaptesprezece ani a îmbrățișat și el, ca și alți frați ai săi, cariera tatălui. În scurt timp a devenit un actor cunoscut, foarte bine plătit. În timp ce solda lunară a unui general era pe aceea vreme de 20 dolari, actorul J.W. Booth primea pentru o singură seară 100 dolari. Ducea o viață ușuratică, se ținea numai de petreceri.

Un astfel de om a ajuns în mod firesc dușmanul ideilor progresiste și adeptul celei mai negre reacțiuni.

Booth a devenit agent secret al sclavagiștilor din sudul S.U.A. și a căutat să-și slujească cu devotament stăpânii în cursul războiului civil. În această perioadă, el a trecut de mai multe ori, în mod clandestin, pe teritoriul stăpânit de armata sudistă și în Canada, unde de asemenea existau centre sudiste având misiunea de a organiza acțiuni de spionaj și de diversiune împotriva guvernului S.U.A. și a populației din Nord. Există indicii că Booth a participat, din însărcinarea sudiștilor, la organizarea unor acțiuni de sabotaj de mare amploare, ca, de exemplu, incendierea câtorva mari hoteluri la New-York, în noaptea de 25 noiembrie 1864.

Mary Eugenia Surratt era proprietara pensiunii din Washington, principalul loc de întâlnire al complotiștilor. După ce rămăsese văduvă, ținuse un local de noapte în orășelul Surrattsville. Localul doamnei Surratt era, încă de pe vremea aceea, un punct de întâlnire preferat al celor mai fanatici sclavagiști. Casa ei a continuat să îndeplinească același rol și după ce familia Surratt s-a mutat la Washington în urma intrării în Surrattsville a trupelor nordiste. Faptele ce au devenit cunoscute și întreaga ei activitate din Washington indică implicarea ei directă într-o complexă organizație subversivă sudistă. Se presupune chiar că mutarea ei la Washington fusese finanțată din fondurile secrete ale Confederației. Căci nu există nici o

altă explicație pentru proveniența sumei considerabile necesare achiziționării imobilului din centrul Capitalei. De altfel mobilul era situat în apropierea Teatrului Ford, frecventat adesea de președintele Lincoln.

Cert este de asemenea că apartamentele familiei Surratt din Washington au fost vizitate în repetate rânduri de agenți secreți ai Confederației sudice. În decembrie 1864, a venit în această casă și Booth, pentru prima dată. Nu s-a putut afla însă dacă Booth s-a dus aici, ca la un loc de întâlnire aranjat din Richmond, capitala Confederației, ori dacă a ales casa, cunoscând sentimentele prosudiste ale familiei Surratt.

La un scurt interval, după ce Booth a vizitat pentru prima dată casa familiei Surratt, a apărut aici și a închiriat o cameră George Atzerodt. Apoi au venit să locuiască la pensiunea Surratt alți complotiști, Paine și David Herold.

Începând din februarie 1865, Booth venea des la pensiunea din Strada H, unde conferea eu locatarii amintiți și cu fiul doamnei Surratt, John Harrison Surratt și el spion și curier secret al sudiștilor. El a rămas cel mai puțin cunoscut dintre conspiratori. Era adesea plecat din Washington în teritoriile sudice și în Canada, după ce își pierduse postul de șef al poștei din Surrattsville din cauza atitudinii sale prosudiste.

Într-o declarație publică făcută în 1870, J. Surratt

arăta:

„Am părăsit colegiul în iulie 1861 și întorcându-mă acasă, am început să iau parte activă la evenimentele agitate ale acelei perioade. N-am avut decât optsprezece ani și am fost angajat îndeosebi în trimiterea de informații privind mișcările armatei Statelor Unite staționată în Washington și în alte părți și în a duce mesaje la ambarcațiunile Confederației de pe râul Potomac. Am deservit un traseu regulat între Washington și Potomac. Eu, fiind singurul bărbat necăsătorit pe această rută, am avut sarcinile cele mai grele.

După unele izvoare J. Surratt a făcut cunoștință cu Booth prin intermediul doctorului Mudd, medic la Bryantown. Alte informații indică că Booth s-a prezentat la Surratt cu scrisori de recomandare din partea unor persoane de cea mai mare încredere. Este însă de necontestat că Booth i-a împărtășit încă în decembrie 1864 planul său de răpire a președintelui Lincoln și transportarea ca ostatic, la Richmond, și că din însărcinarea lui Booth, Surratt, în aceeași perioadă și-a luat o slujbă la Washington pentru a justifica prezența sa în Capitală. Având în vedere că J. Surratt a fost agent permanent și remunerat al Serviciului de informații al Confederației sudice, el nu se putea angaja într-un alt post fără aprobarea superiorilor săi. Astfel și

comportarea lui Surratt dovedește că autoritățile sudiste cunoșteau activitatea lui Booth și o sprijineau în toate chipurile posibile.

David Herold, funcționar într-o farmacie din Washington, a fost atras în complot de asemenea de Booth, care l-a cunoscut la familia Surratt.

Pe funcționarii Sam Arnold și Michael O'Langhlin, Booth i-a recrutat în complotul de răpire al președintelui Lincoln în septembrie 1864. George Atzerodt, vopsitor de căruțe din Port-Tobacco, a fost recrutat de Booth prin intermediul lui J. Surratt și instalat la Washington în elegantul hotel Kirkwood, unde locuia și vicepreședintele S.U.A. Andrew Johnson, în scopul de a-l ucide pe acesta din urmă.

Ceilalți participanți la complot erau Dr. Samuel Mudd, medic la Bryantown, statul Maryland, al cărui rol n-a putut fi complet elucidat; Edward Spangler, dulgher și manipulant de culise la Teatrul Ford, și Lewis Paine, fost ostaș în armata rebelă a Confederației, care se distingea printr-o statură și o forță herculeană.

După uciderea președintelui Lincoln, toți participanții la complot vor fi arestați de îndată și acuzați de către guvernul Statelor Unite ale Americii de asasinarea președintelui, de tentativa de asasinare a secretarului de stat Seward, a vicepreședintelui Johnson și a generalului Grant.

Dar rechizitoriul întocmit contra complotiștilor nu cuprinde nicio mențiune cu privire la faptul, deosebit de important, că la 20 februarie 1865, adică cu 54 de zile înainte de săvârșirea atentatului, agentul secret federal Louis Wiechmann a informat un funcționar competent din Departamentul de Război, pe căpitanul Gleason, despre complotul urzit în Strada H și că acesta din urmă a transmis informația superiorului său. Însă Departamentul de Război n-a luat nicio măsură.

Răpire sau omor?

Proiectul de răpire a președintelui Lincoln l-a preocupat pe Booth timp de patru ani și cu cât trecea timpul cu atât mai mult devenea acest proiect un fel de obsesie pentru el. În toamna anului 1864, Booth își consacra numeroase ore și zile proiectelor sale. El cerceta hărți, alegea căi de comunicație, studia așezarea diverselor localități și a altor puncte de sprijin. Booth a elaborat până și o variantă de retragere a sa în caz de nereușită. Dar planul de retragere se referea numai la persoana sa; ceilalți participanți n-aveau decât să se descurce, fiecare după cum putea.

El intenționa să-l răpească pe Lincoln, de la Teatrul Ford, pe care președintele îl frecventa adesea. Booth a utilizat toate posibilitățile pentru a studia cât mai

amănunțit sala de spectacol, lojele, coridoarele, scările, holurile, scena, ușile de intrare și ieșire ale clădirii teatrului și a propus ca răpirea să aibă loc în timpul actului al doilea ori al treilea al unei reprezentații. La un semnal dat cineva urma să închidă un robinet al conductei principale de gaz de iluminat. După ce întregul teatru va fi fost cufundat în întuneric, răpitorii urmau să pătrundă în loja prezidențială. Booth trebuia să-i pună lui Lincoln cătușele în timp ce Surrat, Arnold și O'Langhlin urmau să țină în șah celelalte persoane din lojă. Lincoln, legat fedeleș, trebuia coborât apoi în scenă și dus, printre culise, la ieșirea din spatele scenei, aruncat într-o trăsură, ce urma să aștepte la această ieșire și scos, de îndată, din Capitală, fiind transportat pe o rută bine stabilită până la Richmond.

O altă variantă elaborată de Booth prevedea răpirea președintelui cu prilejul uneia din vizitele frecvente pe care le făcea într-un spital militar în apropierea Capitalei. În sfârșit, complotiștii mai aveau în vedere și obiceiul lui Lincoln de a se duce pe jos, neînsoțit, de la Casa Albă la Departamentul de Război și au elaborat un plan de răpire și pentru acest traseu.

Au fost momente când acțiunea complotiștilor era cât pe aici să se declanșeze. Astfel s-a aflat că Lincoln va asista la o reprezentație la Teatrul Ford în seara zilei de 18 ianuarie 1865. Booth și complicii săi au hotărât să

acționeze. Au fost luate, în mare grabă, toate măsurile prevăzute, s-au asigurat până și bărcile pentru trecerea convoiului răpitorilor peste râul Potomac. Președintele a renunțat însă în ultimul moment să se ducă la teatru din cauza timpului nefavorabil.

După patru ani de așteptare continuă, Booth a început să-și piardă răbdarea și a hotărât să-l ucidă pe Lincoln. O primă ocazie i s-a ivit la 4 martie 1865, la inaugurarea festivă al celui de-al doilea mandat al președinției lui Lincoln. Dar paza oficială l-a împiedicat să ajungă în apropierea președintelui.

În prima jumătate a lunii aprilie Booth s-a înverșunat și mai mult. Capitala și întreaga populație din statele nordice sărbătoreau cucerirea Richmondului de către trupele nordiste și capitularea generalului Lee. Atmosfera de bucurie festivă de pe străzile Capitalei îl făcu să-și piardă stăpânirea de sine. Adeptul fervent al sclavagismului nu se putea împăca cu gândul înfrângerii Confederației. Dacă până acum înlăturarea lui Lincoln fusese considerată, de complotiști, ca un act menit să influențeze mersul războiului, acum, după înfrângerea militară a Confederației, ea nu mai reprezenta decât un act de răzbunare gratuită, fără niciun efect favorabil asupra soartei sudiștilor. Dimpotrivă, cunoscând atitudinea conciliantă a lui Lincoln față de statele sudice învinse, uciderea sa putea

crea acestora chiar o situație mai dificilă.

La 10 aprilie s-a aflat că Lincoln va asista în 14 aprilie seara la reprezentația de la Teatrul Ford. Complotiștii au hotărât să acționeze în această seară. Au fost distribuite rolurile. Booth s-a angajat să-l ucidă pe președinte și pe generalul Grant. În același timp Paine urma să-l asasineze pe secretarul de stat Seward, care era imobilizat la pat, în locuința sa, din cauza vătămărilor suferite într-un accident de circulație. Atzerodt trebuia să-l omoare pe vicepreședintele Johnson, care locuia la hotelul Kirkwood într-un apartament la primul etaj, sub camera de la mansardă, unde se instalase Atzerodt la indicația lui Booth.

Complotiștii, în fond, un grup de mercenari, uniți prin ura lor împotriva ideilor progresiste și printr-un anumit spirit de aventură, au încercat să asigure acțiunii lor criminale o fațadă politică, adresând directorului ziarului „National Intelligence" o scrisoare ce urma să-i fie remisă a doua zi după atentat:

„De multă vreme am consacrat timpul și banii noștri unei acțiuni care n-a reușit până acum. A sosit momentul pentru a schimba planurile noastre. S-ar putea ca lumea să ne blameze pentru ceea ce vom face, dar suntem siguri că posteritatea ne va justifica". Scrisoarea era semnată: „Oameni care iubesc țara lor mai mult decât aurul ori viața".

Desigur aceste fraze sforăitoare n-au justificat nici în fața contemporanilor și cu atât mai puțin în ochii posterității acțiunea criminală, dementă îndreptată împotriva uneia dintre marile personalități ale istoriei. Asasinatul a stârnit doar durere și indignare în lumea întreagă.

În aceeași zi, principalul criminal, Booth a închiriat un cal vânjos galben și l-a dus, împreună cu iapa pe care o încăleca, de obicei, într-un grajd ținând de Teatrul Ford, rezervat pentru caii actorilor teatrului.

În ziua de 14 aprilie dimineața el a făcut, ca de obicei, o plimbare călare pe aleile orașului. Întorcându-se, a dus calul la grajd și a trecut apoi în clădirea teatrului. Aici a băut, la barul teatrului, un pahar cu directorul și cu unul din prietenii săi.

De la teatru s-a dus la hotelul Național, unde descinsese, a luat masa și a primit vizita lui Paine și a lui Atzerodt, cu care a avut o convorbire. Paine își menținea angajamentul de a-l ucide pe secretarul de stat Seward, dar Atzerodt a revenit asupra hotărârii sale de a-l omorî pe vicepreședintele Johnson. Booth s-a înfuriat, i-a reproșat lui Atzerodt lașitatea sa și l-a amenințat că-l denunță poliției. Atzerodt s-a aruncat la picioarele lui Booth, implorându-i iertarea. Actorul l-a alungat cu un gest teatral. Atzerodt s-a întors la hotelul Kirkwood, și-a luat catrafusele și a plecat, pe jos, la

Georgetown, unde și-a vândut pistolul.

La ora trei după-masă Booth a revenit la Teatrul Ford. Pe scenă se desfășura ultima repetiție a piesei ce urma să fie prezentată în seara respectivă. Booth a traversat vestibulul și a urcat la etajul întâi, unde se afla un coridor care trecea prin spatele lojelor până la loja prezidențială din avanscenă. Aceasta era compusă din două încăperi, loja propriu-zisă și un salon de așteptare. Între cele două încăperi se afla un perete de lemn, având o ușă. În mod obișnuit un polițist din garda personală se afla în salonul de așteptare când președintele era în lojă. În seara zilei de 14 aprilie însă, după cum am mai arătat, polițistul Parker își părăsise postul din salonul de așteptare.

Booth a intrat ca la el acasă în salonul de așteptare și a străpuns cu un obiect ascuțit peretele de lemn ce despărțea sala de așteptare de lojă, apoi s-a uitat prin orificiul format spre a se asigura că va putea observa, în felul acesta, tot ce se petrecea în lojă. După care a deschis ușa, a intrat în lojă și a aranjat scaunele în așa fel încât să rămână un coridor liber până la scaunul președintelui.

Plecând din lojă, Booth a ascuns într-un colț întunecos al sălii de așteptare un baston gros, pe care-l adusese cu el.

Seara, când pe scena teatrului se desfășura actul al

doilea al comediei „Verișoara noastră din America”, Booth era la barul teatrului unde a băut mai multe pahare de rachiu. La ora zece și-a plătit consumația și, trecând prin vestibul, a urcat la etajul întâi, așezându-se pe un loc liber la balcon, pentru a observa amplasamentul persoanelor din loja prezidențială. Apoi a ieșit pe coridor și a ajuns în fața ușii salonului de așteptare al lojii prezidențiale. Ușa era întredeschisă și Booth constată, fără nicio dificultate, că în salonul de așteptare nu se afla nimeni și că, astfel, președintele este lipsit de orice pază. El intră în salon și cu bastonul lăsat acolo, înainte de masă, bară ușa spre coridor. Apoi se năpusti în loja prezidențială, trase focul mortal și după ce-l răni cu pumnalul și-l îmbrânci pe maiorul Rathbone, escaladă parapetul lojii. Rathbone a încercat să-l rețină; Booth s-a degajat, dar un picior i se prinsese în drapelele care pavoazau loja prezidențială. Căzând pe scenă, el își fractură un picior, dar se ridică numaidecât și dispăru în spatele culiselor.

Spectatorii din sală au rămas încremeniți, neînțelegând imediat semnificația scenei la care asistau. Unii au crezut chiar că focul de pistol și saltul pe scenă reprezintă o nouă variantă regizorală a cunoscutei comedii ce se juca pe scenă. Lumea n-a înțeles cele întâmplate decât atunci când s-au auzit țipetele doamnei Lincoln: „Președintele a fost asasinat”, și cele

ale lui Rathbone: „Opriți-l! Prindeți-l!”

Aceste strigăte au declanșat tumultul. O parte din asistență a năvălit pe scenă pentru a-l prinde pe ucigaș, dar acesta dispăruse. Alții au fugit către loja prezidențială, au găsit însă ușa de intrare barată din interior cu bastonul pus de Booth. Ei au reușit totuși să forțeze ușa și l-au găsit pe președinte leșinat în fotoliul său.

Doi medici din rândul spectatorilor își făcură loc prin mulțime și constatară că Lincoln avea pe craniu, în spatele occipitului, o mică gaură însângerată. După sosirea poliției, Lincoln a fost transportat, în fotoliul în care se afla, într-un apartament învecinat cu teatrul, unde a fost întins pe un pat. Stadiul de dezvoltare a medicinii de pe acea vreme nu oferea nicio posibilitate de intervenție pentru salvarea vieții lui Lincoln. Fără să-și mai redobândească cunoștința președintele S.U.A. a murit la ora șapte și câteva minute a doua zi dimineața.

În timp ce Booth trăgea glontele ucigaș asupra președintelui Lincoln, un alt complotist, Paine încerca să-și îndeplinească misiunea de a-l asasina pe secretarul de stat Seward. El se prezentase la domiciliul familiei Seward ca angajat al unei farmacii având sarcina să aducă niște medicamente. Voind să pătrundă în camera lui Seward, a fost oprit de fiul acestuia. În ajutorul tânărului Seward mai sări și o femeie de serviciu, dar

nu reușiră să-l rețină pe uriașul Paine, care pătrunzând în camera secretarului de stat se năpusti asupra demnitarului grav bolnav, aflat la pat, cu brațele și capul bandajat. Paine îl lovi cu pumnalul la cap și la piept. Tânărul Seward și femeia de serviciu, dându-și seama că secretarul de stat se afla într-un pericol de moarte, au încercat din nou să-l îndepărteze pe Paine. Acesta însă, ca turbat, îl răni cu pumnalul și pe tânăr și-i sparse capul femeii cu mânerul pumnalului.

În toiul acestei scene înfiorătoare a intrat în cameră un curier al poștei, aducând o telegramă. Dându-și seama că va fi prins, Paine a început să răcnească: „Sunt nebun! Sunt nebun!", în speranța de a-și asigura circumstanțe atenuante pentru fapta sa criminală.

Atrași de strigătele din casă, câțiva soldați care treceau pe stradă s-au apropiat în fugă, dar nu l-au putut opri pe Paine care, ieșind din casă, reuși să sară în șaua calului său și să dispară, în galop, după primul colț al străzii.

Urmărirea

Autoritățile competente, care nu luaseră nicio măsură de pază pentru președintele S.U.A., au manifestat și în primele ore după săvârșirea crimei o atitudine cel puțin neobișnuită.

Mulți spectatori din sală l-au recunoscut pe Booth, când acesta a sărit pe scenă din loja prezidențială. Și cei doi actori care se aflau pe scenă l-au identificat.

Ucigașul a fost recunoscut și de către un înalt funcționar de poliție, care se afla în rândul spectatorilor, maiorul A.C. Richards, superintendent al forțelor metropolitane din Washington. El s-a grăbit să-l caute pe polițistul Parker, care avusese misiunea să stea de pază în sala de așteptare a lojei prezidențiale și negăsindu-l s-a dus de îndată la sediul poliției pentru a lua măsuri urgente de urmărire a ucigașului. Totodată a raportat comandantului militar al Capitalei, generalului C. Augur, indicându-i și numele ucigașului.

La ora 11 noaptea statul major al poliției din Washington avea la dispoziție declarațiile a 17 martori oculari care l-au identificat pe Booth în persoana ucigașului.

Cu toate acestea autoritățile militare n-au dispus urmărirea lui Booth în afara orașului, îndeosebi pe șoselele care duceau spre sud, deși era de presupus că asasinul va căuta să ajungă și să se ascundă în teritoriile sudice, până va putea părăsi teritoriul S.U.A. Mai mult chiar, în loc să difuzeze pe căile cele mai rapide numele asasinului în întreaga Uniune, la scurt timp după săvârșirea crimei au fost blocate brusc toate liniile telegrafice, cu excepția liniei utilizate de armată. Parcă

dinadins s-a ușurat fuga criminalului.

Fapt este că abia a doua zi la ora trei după-masă secretarul Departamentului de Război Stanton a trimis o telegramă colonelului Baker, șeful serviciului secret, care se afla la New-York: „Vino de îndată pentru a-l găsi pe ucigașul președintelui".

Reprezentantul agenției de presă „Associated Press" din Washington, L.A. Gobright a reușit să trimită la New-York o telegramă, înainte de blocarea telegrafului, anunțând atentatul săvârșit împotriva lui Lincoln. Dar el a fost obligat, de persoane rămase necunoscute, să revoce telegrafic știrea transmisă. O generație întreagă de cercetători au încercat, fără succes, să elucideze cauzele întreruperii legăturilor telegrafice în primele ore de după săvârșirea crimei. Se pare că și în aceste momente persoane influente, suspuse, din Washington au întreprins eforturi extraordinare pentru a ascunde numele lui Booth și a-i ușura fuga.

Cu ani mai târziu, colonelul Burnett, care a participat ca judecător de instrucție asistent la anchetarea complotiștilor, a declarat: „Când mi-am început activitatea de anchetă în legătură cu asasinarea președintelui, la 19 aprilie, nu se știa exact cine îl ucisese pe președinte…" Ceea ce pare a fi de asemenea mai mult decât curios. Unul din anchetatori să nu fi cunoscut la cinci zile după săvârșirea crimei un fapt

îndeobște știut din primul moment, numele asasinului…?

Mai există o împrejurare, care dezvăluie încercarea unor cercuri suspuse de a-l face scăpat pe ucigaș. Toate posturile militare de control de la podurile peste care treceau șoselele de ieșire din Washington au fost înștiințate cu privire la persoana ucigașului președintelui, numai sergentul Cobb, comandantul pazei de la podul „Navy Yard" nu a primit nicio comunicare. Or, tocmai peste acest pod trecea drumul spre statul Maryland, direcție în care era de presupus că se va îndrepta Booth.

În noaptea fatală cei doi fugari au trecut într-adevăr peste podul, „Navy Yard". Năpustindu-se, în mare grabă, în spatele culiselor, Booth reușise să fugă prin poarta de ieșire din spatele scenei și să se urce pe unui din cei doi cai, cu care Herold îl aștepta. Cei doi fugari s-au îndreptat în galop spre podul „Navy Yard" și au trecut peste el, după ce au fost legitimați de sergentul Cobb, care n-avea de unde ști că în fața sa se află asasinul președintelui Lincoln.

Călărind toată noaptea, Booth și Herold au ajuns ia Surrattsville și au tras la hanul deținut pe vremuri de familia Surratt. Aici au ridicat armele depozitate mai de mult în vederea răpirii președintelui Lincoln și apoi și-au continuat drumul spre Sud. Dar piciorul, pe care

Booth și-l fracturase când sărise din lojă pe scenă, a început să se umfle și să-i provoace dureri insuportabile. Astfel fugarii au fost obligați să se oprească în drum și să se abată la localitatea Bryantown, la medicul Mudd, pe care Booth îl cunoscuse la Washington.

Medicul i-a dat îngrijire și a încercat să-i ușureze durerile cu mijloacele de care dispunea. După o ședere de patruzeci și opt ore, de frica urmăritorilor, fugarii și-au continuat drumul.

În legătură cu adăpostirea și îngrijirea lui Booth în casa medicului Mudd, au fost autori care au acceptat afirmația lui Mudd, că el nu l-ar fi recunoscut pe Booth și cu atât mai puțin că ar fi știut că adăpostește și îngrijește pe asasinul președintelui Lincoln. Mudd a mai declarat că ar fi aflat abia mai târziu acest lucru, când a și comunicat faptul, prin intermediul unui prieten, autorităților competente. Pare a fi cu totul îndreptățită opinia majorității cercetătorilor, că Dr. Mudd nu se poate să nu fi știut pe cine îngrijește, chiar dacă nu s-a dovedit că a fost de la început implicat în complot.

Cei doi fugari au căutat să ajungă la râul Potomac, care separa statul Maryland de Virginia, pentru a trece în acest din urmă stat sudist și a se ascunde până vor putea părăsi Statele Unite. Dar durerile provocate de

piciorul fracturat al lui Booth i-au constrâns să-și întrerupă din nou drumul și să se ascundă într-o pădure la câteva mile de Bryantown, unde au rămas, în condiții foarte grele, timp de șase zile.

În sfârșit, semnalmentele asasinului președintelui Lincoln au devenit larg cunoscute. Departamentul de Război a fixat și o recompensă de 50.000 dolari pentru prinderea lui Booth și 25.000 dolari pentru Herold.

Pe lângă premiile oferite de autorități, au fost promise alte numeroase recompense de diferite persoane și organizații particulare.

Booth și Herold erau acum urmăriți ca un vânat deosebit de prețios. Pe urmele lor pornise și un escadron de cavalerie condus de locotenentul Doherty, asistat de colonelul E. Conger și locotenentul Luther Baker din Serviciul de informații al armatei.

Fugarii își uciseseră între timp caii, temându-se ca nu cumva nechezatul lor să-i trădeze.

În a șasea zi de ședere în pădurea mlăștinoasă, Booth a parcurs, sprijinit de Herold, distanța de câteva mile până la râul Potomac. În zorii zilei au ajuns la malul mlăștinos al râului. Dincolo, pe malul celălalt, se afla teritoriul statului Virginia, unde fugarii sperau să găsească un adăpost bine camuflat. Ascunși în pădure ei așteptau un prilej ca să treacă râul. Zărind trei soldați ai Confederației, care se întorceau în Virginia la vetrele

lor, Booth și Herold au riscat totul și s-au destăinuit soldaților. Aceștia au forțat un barcagiu să-i transporte împreună cu cei doi fugari pe malul celălalt. Noaptea fugarii au dormit în cabana unui negru și a doua zi dimineața, Herold s-a dus într-un oraș apropiat pentru a solicita ospitalitatea și asistența unui medic cunoscut de Booth. Medicul înfricoșat a refuzat să-i primească pe oaspeții periculoși.

A doua zi gazda lor îi conduse la ferma unui plantator de tutun, Garrett, unde fugarii au fost ascunși într-un hambar de uscat frunzele de tutun. Dar nu peste mult au fost descoperiți de urmăritori. În scurt timp a sosit la fermă escadronul compus din 16 cavaleriști sub comanda locotenentului Doherty. Ei îl interogaseră pe barcagiu și au dat astfel, fără dificultate, de urma celor doi fugari. Bătrânul Garrett a încercat să-și acopere oaspeții, susținând că au plecat. Ostașii îl amenințară cu spânzurătoarea dacă va continua să refuze să spună adevărul. Văzându-și tatăl în pericolul de a fi spânzurat, unul din fiii lui Garrett a indicat adăpostul fugarilor.

Cavaleriștii au înconjurat hambarul și fugarii au fost somați să se predea.

Neprimind niciun răspuns din încăperea hambarului, locotenentul Luther Baker a strigat:

„O ultimă șansă pentru voi doi! Predați-vă, sau vom da foc hambarului și vă vom afuma ca pe niște șobolani!

Vă mai acordăm cinci minute timp de gândire!”

După un nou schimb de cuvinte, s-a auzit un zgomot la ușa hambarului și o voce spunând: „Lăsați-mă să ies! Deschideți ușa! Mă voi preda!”

„Predă-ți armele!” au strigat ofițerii.

Herold a țipat: „N-am arme!”

Locotenentul Baker: „Știm ce arme ați luat!” Vocea lui Booth: „Pe cuvântul de onoare al unui gentleman. N-are arme asupra sa. Sunt la mine și eu le-am luat!”

Ușa s-a deschis și au apărut mai întâi două brațe. Locotenentul Doherty le apucă și îl smulse pe Herold din hambar. Ostașii îl legară gândindu-se bucuroși la recompensa de 25.000 dolari promisă pentru prinderea infractorului aflat acum în mâinile lor.

Dar Booth refuză în continuare să se predea. Pierzându-și răbdarea, colonelul Conger aprinse un braț de paie și-l aruncă lângă peretele hambarului. Focul se întinse cu repeziciune până la acoperiș. După câteva momente Booth apăru în ușă. Se auzi o pocnitură și Booth căzu pe spate.

Faptele s-au succedat atât de repede încât nimeni din cei prezenți nu și-a dat seama cine a tras focul de armă. Unii au crezut că Booth s-a sinucis. Dar sergentul Corbett, care făcea parte din escadronul de cavalerie, a declarat că el l-a împușcat pe Booth, „fiindcă așa i s-a ordonat de către Providență”.

Urmăritorii au avut instrucțiuni precise să-i aresteze pe fugari și să-i aducă nevătămați la Washington. Împușcându-l pe Booth, sergentul Corbett și-a încălcat grav, printr-o faptă iremediabilă, îndatoririle. Cu toate acestea el n-a fost tras la răspundere. Șeful Departamentului de Război a hotărât, în persoană, să nu-l pedepsească, deși Stanton era cunoscut pentru severitatea și brutalitatea cu care reprima orice act de indisciplină. Și din această împrejurare se degajă bănuiala, că, de fapt, Stanton. Era mulțumit că Booth n-a mai fost pus în situația să vorbească, și se poate presupune că, pe de altă parte, nu era convins că focul mortal ar fi fost tras de sergentul Corbett.

După ce a fost împușcat, Booth a mai trăit aproape trei ore. În acest răstimp el a fost percheziționat de colonelul Conger și de locotenentul Baker care, între alte obiecte găsite asupra lui Booth, au ridicat și jurnalul său de zi, în care Booth consemnase întâmplările și gândurile sale dinainte și după asasinarea președintelui Lincoln.

Conger și Baker au citit firește, de îndată, aceste însemnări. Dar în mod curios nu i-au pus celui împușcat niciun fel de întrebări, deși el era încă în stare să le răspundă și putea să dea relații deosebit de importante cu privire la complicii săi.

Jurnalul de zi a lui Booth a fost predat apoi lui Stanton și ținut în mare secret. Când, mai târziu, Stanton s-a

văzut în situația să recunoască că a primit jurnalul, din însemnările lui Booth nu mai rămăseseră decât două pagini: restul fusese distrus. Stanton a susținut că el n-a primit decât coperta cu cele două pagini existente.

Herold și cadavrul lui Booth au fost transportați la Washington pe bordul unui vapor. În ziua de 27 aprilie 1865 locotenentul Doherty i-a predat colonelului Baker, șeful serviciului secret. Herold a fost încarcerat la Penitenciarul Arsenalului.

În ce privește cadavrul, colonelul Baker, a dispus să se efectueze o autopsie și să se identifice corpul neînsuflețit prin persoane care l-au cunoscut pe Booth.

Cadavrul a fost înhumat în mare secret, într-un loc necunoscut.

Bănuiala că Booth ar fi reușit să fugă și autoritățile din Washington ar fi înhumat cadavrul unei alte persoane și, deci, omul împușcat la ferma lui Garrett n-ar fi fost Booth, s-a ivit, de îndată, după dispariția misterioasă a cadavrului de pe bordul vasului „Montauk". Ziare ca „Daily Constitutional Union" din Washington, „Examiner" din Richmond, „Journal" din Louisville l-au acuzat pe Stanton și pe colonelul Baker de fraudă în detrimentul trezoreriei, pentru că au plătit recompensele fixate fără ca Booth să fi fost realmente prins.

Bănuiala s-a ivit deoarece, începând cu evenimentele

de la ferma lui Garrett și până la înhumarea secretă a cadavrului, numeroase aspecte au rămas învăluite în mister.

Nu s-a știut și nu se știe sigur nici azi, cine l-a împușcat pe fugar în ușa hambarului și cât a trăit acesta după ce a fost împușcat.

Corpul neînsuflețit ajuns la Washington nu semăna cu Booth.

Pentru identificarea cadavrului n-a fost chemat niciunul din prietenii apropiați ai lui Booth ori cineva din rudele sale.

Departamentul de Război mai dispunea de un mijloc pentru identificarea cadavrului. În posesia anchetatorilor se găsea încălțămintea pe care Dr. Mudd o scosese de pe piciorul stâng, rănit, al lui Booth. Această încălțăminte putea fi comparată cu cea de pe piciorul drept al cadavrului. Dar nici această probă foarte simplă n-a fost administrată, după cum nu există nicio fotografie a cadavrului adus la Washington, deși în timpul acela fotografierea era deja larg utilizată în S.U.A. în domeniul urmăririi penale.

Judecata

În cursul anchetei și al judecății autoritățile au manifestat față de complotiștii arestați o severitate

excesivă. Este adevărat că și opinia publică, adânc îndurerată și indignată, cerea o pedeapsă exemplară pentru cei care au participat în orice fel la uciderea mișelească a marelui om de stat. Se pare însă că nu numai din acest motiv secretarul de stat Stanton și subalternii săi au fost atât de duri. Prin comportarea lor ei au vrut să-și atenueze oarecum răspunderea pentru a nu fi luat nici cele mai elementare măsuri în vederea asigurării securității președintelui Lincoln, pe de o parte, și să compenseze, pe de altă parte, întârzierea în declanșarea urmăririi penale, după ce iremediabilul se produsese.

Învinuiții arestați au fost depuși la Penitenciarul Arsenalului din Washington, ținuți în cea mai strictă izolare și ferecați în cătușe la mâini și unii chiar și la picioare. Numai Mary Surratt a fost lăsată fără cătușe.

Dar Edwin Stanton nu s-a mulțumit cu atât. La 23 aprilie a emis un ordin prin care a dispus că „…deținuții încătușați… pentru a se asigura o securitate mai bună împotriva conversației, vor purta un sac de pânză tare care să le acopere tot capul și să fie legat în jurul gâtului, cu o gaură pentru a mânca și respira, dar nu și pentru a vedea…” Desigur, asemenea exces de zel nu era necesar în interesul cercetărilor. În felul acesta deținuții nu puteau nici măcar să-și ducă mâncarea la gură și trebuiau să se hrănească cu ajutorul gardienilor.

Inculpații au fost judecați de o comisie militară. Niciunul din ei nu putea fi acuzat de omor de gradul întâi (omor intenționat); învinuirea lor se referea la tentativă de omor, participare la asasinat, activități subversive și complicitate la uciderea lui Lincoln. Toți opt, Mary Surratt, Herold, Paine, Atzerodt, Arnold, Dr. Mudd, Spangler și O'Langhlin erau acuzați și de trădare și acest capăt de învinuire în sine putea să aibă ca urmare pedeapsa cu moartea.

S-a considerat că uciderea lui Lincoln era o infracțiune militară. Președintele a fost omorât în timp ce era Comandatul suprem al armatei. Din acest motiv complotiștii au pierdut dreptul de a fi judecați de instanțe civile.

Andrew Johnson, devenit curând după atentat președinte al S.U.A., avea unele îndoieli cu privire la competența instanței militare de a-i judeca pe complotiști și de aceea a cerut părerea procurorului general Edward Bates. Acesta nu s-a grăbit să-și exprime opinia, care deveni cunoscută public numai în luna iulie.

Totuși, Johnson, la 1 mai 1865, emise un ordin, în care, referindu-se și la opinia procurorului general, stabili că persoanele implicate în asasinarea lui Abraham Lincoln urmau să fie judecate de o comisie militară.

În acest scop, generalul adjunct asistent primi ordin

să numească o comisie formată din nouă ofițeri competenți, pentru a judeca persoanele amintite, iar procurorul general militar să întocmească rechizitoriul împotriva lor, trimițându-i spre judecată în fața comisiei arătate. Generalul maior Hartranft, a fost desemnat, ca ofițer de poliție, special pentru această cauză, cu sarcina de a asigura paza arestaților. Comisia militară a fost îndrumată să judece fără nicio întârziere și să-și ducă la bun sfârșit misiunea.

Se pare că membrii comisiei militare au fost selecționați nu de generalul adjunct, ci de Stanton personal. Din ea au făcut parte șapte generali, un colonel și un locotenent-colonel. Comisia a fost prezidată de generalul maior David Hunter.

Sala pentru ședințele de judecată a fost amenajată într-o încăpere la etajul al treilea al Penitenciarului Arsenalului.

Membrii comisiei militare stăteau la o masă lungă, așezată pe una din laturile sălii. În partea opusă se afla masa pentru stenografi și corespondenți, precum și pentru apărători. În centrul sălii se afla boxa martorilor. Arestații stăteau intercalați cu paznicii lor pe o platformă ce se întindea de la un capăt la altul al sălii. Cu excepția singurei femei, inculpații au apărut în cătușe și la ședințele de judecată.

Dezbaterile judiciare au început la 9 mai 1865, ora

zece dimineața, prin citirea ordinului prezidențial care stabilea competența comisiei. Inculpații au fost întrebați dacă „au vreo obiecție de făcut împotriva vreunui membru al Comisiei?" Ei au răspuns, în unanimitate „că n-au nicio obiecție". Apoi judecătorii, procurorul general militar și asistenții săi, precum și stenografii au depus jurământul.

În continuare s-a dat citire rechizitoriului.

Cei opt inculpați au fost acuzați în bloc de „…Sprijinire a rebeliunii armate nelegale și trădătoare împotriva Statelor Unite ale Americii… complotând împreună cu… Jefferson Davis… și alți necunoscuți", și de… „uciderea și asasinarea… lui Abraham Lincoln… de tentativa de ucidere a lui Andrew Johnson, a secretarului de stat Seward… și a lui Ulysses Grant".

Niciunul din inculpați nu și-a recunoscut vinovăția.

După ce au fost informați că pot apela la serviciul unor apărători, deținuții au indicat numele câtorva avocați, dar mulți dintre avocații solicitați, temându-se, evident, de reacția opiniei publice, au refuzat să accepte mandatul. Până la urmă s-a format totuși o echipă de apărători, în frunte cu renumitul avocat Reverdy Johnson, cunoscut pentru vederile sale liberale, care a acceptat s-o apere pe Mary Surratt.

Activitatea apărătorilor a fost îngreunată de împrejurarea că nici ei, nici inculpații n-au primit, după

cum se prevedea în procedura pentru instanțele civile, copii de pe actul de acuzare și lista martorilor citați la propunerea procurorului și au luat cunoștință de învinuirile formulate împotriva lor abia în fața comisiei militare de judecată. Nemaivorbind de faptul că apărătorii nu s-au putut consulta cu clienții lor înainte de începerea dezbaterilor juridice. Apărarea n-a avut cum să combată depozițiile martorilor propuși de acuzare, fiindcă nu numai că nu se știa ce aspect al faptelor va aborda martorul următor, dar adesea nici nu i se cunoștea numele.

Apărarea a ridicat obiecțiuni cu privire la procedura aplicată. Președintele comisiei, generalul Hunter era cât pe aci să țină seamă de aceste obiecții, dar a revenit asupra intenției sale la insistențele generalului Hoit, care îndeplinea funcția de procuror general.

Ținând seama de metodele folosite de comisia militară, pare întemeiată critica pe care numeroși observatori contemporani și cercetători de mai târziu au făcut-o în legătură cu modul cum au fost judecați complotiștii, deși nu există niciun fel de îndoieli cu privire la vinovăția inculpaților, participanți, într-un fel ori altul, la complotul criminal.

Organizatorii procesului nu erau, de la început, decișI, dacă dezbaterile urmau să fie publice sau secrete. Procurorul general Hoit a înclinat mai întâi pentru

ultima variantă și a intenționat să comunice presei numai scurte sinteze ale dezbaterilor. Dar, ulterior, s-a răzgândit și a transmis presei o relatare amplă despre dezbaterile primei zile, iar începând din a doua zi sala de ședințe a fost deschisă pentru public.

Procurorul general, hotărându-se pentru publicitatea procesului, a mizat, desigur, pe atitudinea publicului. Și se poate spune că nu s-a înșelat în această privință. Prezența și comportarea asistenței la proces a constituit un puternic sprijin moral pentru acuzatori fiindcă cei prezenți și-au manifestat indignarea față de asasinarea președintelui Lincoln.

În cursul procesului acuzarea a căutat să dovedească îndeosebi legătura dintre Booth, John Surratt, Jefferson, Davis, Camarila Confederală refugiată în Canada și complotul criminal. Ascultarea unor martori privind acest aspect a dovedit că Departamentul de Război al S.U.A. a avut informații precise cu privire la pregătirile ce vizau uciderea lui Abraham Lincoln încă din ianuarie 1865.

În cursul dezbaterilor au fost audiați 138 martori pe diverse aspecte ale capetelor de învinuire.

Verdictul a fost pronunțat la 30 iunie 1865. Toți cei opt inculpați au fost găsiți vinovați de participare la complotul criminal.

Dr. Samuel Mudd, Samuel Blund Arnold și Michael

O'Langhlin au fost condamnați la închisoare pe viață în Penitenciarul federal din Albany, statul New-York.

Edward Spangler a fost condamnat la șase ani închisoare în Penitenciarul Albany.

Lewis Paine, David E. Herold, George Atzerodt și Mary Eugenia Surratt au fost condamnați la moarte prin spânzurătoare.

Verdictul n-a surprins în genere pe nimeni. Cu excepția pedepsei capitale pronunțate contra inculpatei Mary Surratt. Chiar după condamnarea ei, s-a crezut că pedeapsa va fi comutată prin grațiere. Dar cererile făcute în acest sens au fost respinse. Cei patru condamnați la moarte au fost spânzurați în curtea Penitenciarului Arsenal la 7 iulie 1865, ora zece dimineața.

John Surratt, care a reușit să fugă și să se ascundă în diverse țări străine, a fost extrădat Statelor Unite ale Americii în 1867. El a fost judecat de un tribunal civil din districtul Columbia în cadrul unei îndelungate proceduri, în cursul căreia au fost ascultați vreo 200 de martori. Până la urmă s-a încetat procesul penal împotriva sa pe motivul că faptele ce i se puneau în sarcină ar fi fost prescrise. Apărătorii au invocat că pentru faptele reținute în sarcina lui John Surratt acuzarea trebuia formulată în termen de doi ani, cu excepția situației când făptuitorul s-ar fi sustras de la

urmărirea penală. Cei doi ani trecuseră, iar în actul de acuzare nu s-a consemnat că Surratt s-ar fi sustras de la urmărire. Considerentele juridice invocate de apărare au fost acceptate de instanța de judecată.

Epilog prelungit

Opinia publică n-a vrut să dea crezare versiunii oficiale privind moartea lui Booth. Prea multe aspecte ale asasinării președintelui Lincoln și ale dispariției ucigașului n-au fost la timp clarificate de autorități, așa încât au existat premise suficiente pentru ivirea a fel de fel de zvonuri, mai mult sau mai puțin întemeiate.

La câțiva ani după procesul complotiștilor, autoritățile au predat familiei lui Booth cadavrul mumificat al acestuia. Mumia a fost expusă apoi ani de-a rândul la diverse bâlciuri. Către sfârșitul secolului al XIX-lea în S.U.A., a devenit din ce în ce mai insistent zvonul că nu este al lui Booth cadavrul, că, de fapt, ucigașul lui Lincoln a fost ajutat să fugă de aceleași persoane care l-au determinat pe Booth să săvârșească crima.

Cazul Booth a revenit pe primul plan al preocupărilor publice în 1910, când a apărut cartea lui F.L. Bartes „Fuga și sinuciderea lui John Wilkes Booth”. Autorul afirma că un anume David E. George, care s-a sinucis cu

arsenic în 1902 în orașul Enid, din statul nord-american Oklahoma, a fost în realitate Booth, iar cadavrul ce fusese prezentat ca fiind al ucigașului lui Lincoln, a fost cel al veritabilului David. E. George.

Alte două lucrări au apărut în 1937: „De ce a fost ucis Lincoln?" de istoricul Otto Eisenschiml și „Acest act de nebunie" de Izola Forester. Eisenschiml a analizat contradicțiile din relatarea oficială privind decesul lui Booth și a demonstrat că ucigașul a fost unealta secretarului Departamentului de Război, Stanton. Izola Forrester, nepoata lui Booth, a pus în discuție alte aspecte ale cazului.

S-a arătat că Booth putea să fugă numai cu ajutorul unor persoane influente. În acest context s-a invocat asemănarea fizică dintre Booth și un anume Harry Stevenson, născut în 1869, fiul văduvei lui Booth, pentru a demonstra că Booth a trăit și după 1865. S-a cerut să se compare încălțămintea de pe piciorul cadavrului înhumat ca fiind al lui Booth, cu cea găsită la Dr. Mudd, dar autoritățile au respins propunerea, socotind cazul Booth definitiv încheiat.

Autorii amintiți au relatat că fermierul Garrett a declarat, sub jurământ, la câteva zile după întâmplările de lângă hambarul de uscat tutun, că bărbatul care fusese la el, era un soldat din armata nordistă, pe nume John Howard Boyd și că acesta fusese împușcat și nu

Booth.

Unii dintre ostașii prezenți la această scenă au afirmat, de îndată, că mortul nu era Booth. Hambarul a mai avut, de altfel, o altă ieșire prin care Booth putea să fugă în pădure, unde l-ar fi așteptat un cal pregătit de complici.

S-a mai arătat că omul împușcat la ferma Garrett purta o uniformă a armatei nordiste, iar Booth era îmbrăcat cu un costum civil de culoare neagră pe care îl avea și atunci când cadavrul lui a fost predat, patru ani mai târziu, familiei sale. Soldații au declarat că bărbatul împușcat în hambar a avut părul blond sau roșiatic, iar cadavrul adus la Washington avea părut negru, ca Booth.

Portarul Teatrului Ford, Basil Moxley, a făcut în 1903 următoarea declarație: „L-am cunoscut pe Booth de mic copil… Am văzut și cadavrul de mai multe ori și nu șovăi să afirm că părul corpului neînsuflețit avusese o culoare maronie-roșiatică, în timp ce Booth a avut o coamă neagră."

Moxley a adăugat că guvernul S.U.A. trebuia să prezinte de urgență un cadavru pentru a-și dovedi afirmația că Booth era mort. Pe atunci am știut cu toții că familiei nu i s-a predat cadavrul lui John Wilkes Booth. Cadavrul a fost înhumat de două ori la cimitirul Greenmount la 11 februarie și la 28 iunie 1869.

Procurorul general O'Beinne din Washington a declarat în 1908: „…În hambar erau trei oameni și unul din ei a fugit… Nici în cursul procesului n-a fost amintit niciodată că hambarul a mai avut o ieșire; dar ea a existat. În pivnița de sub hambar era o ușă mică ce dădea într-o prăpastie din pădure. De bună seamă acest aspect a fost trecut cu vederea, fiindcă toată atenția era îndreptată spre ușa din față… Vă spun adevărul… Pe atunci fusesem obligați să-l păstrăm în secret".

Desigur, familia lui Booth avea tot interesul să accepte cadavrul ce i-a fost oferit ca fiind al lui Booth pentru a curma zvonurile că el ar mai fi în viață.

Cazul Booth a continuat să agite spiritele și în anii următori. În anul 1924 omul care a îmbălsămat cadavrul a declarat că ochii cadavrului erau albaștri; în timp ce ochii lui Booth fuseseră negri. În 1933, mumia a fost supusă unui examen radiologie, fără rezultate concludente.

Izola Forrester afirma că Booth ar fi fost căsătorit în secret cu Izola Martha Mills și că fiica născută din această căsnicie era mama ei, a Izolei Forrester. Autoarea citează mărturia câtorva persoane care l-au întâlnit și l-au recunoscut pe Booth, după 1865.

Iată, succint, câteva din versiunile mai cunoscute privind soarta lui Booth. Dosarul asasinilor președintelui Abraham Lincoln a fost, firește, oficial

închis de mult timp. Dar numeroase semne de întrebare rămân în continuare fără răspuns.

Mareșalul Bazaine

Războiul izbucnit la 19 iulie 1870 între Franța și Prusia a avut consecințe multiple asupra vieții politice franceze. Înfrângerea și capitularea armatei franceze comandată de împăratul Napoleon al III-lea la Sedan, în zilele de 1–2, septembrie, a constituit motivul nemijlocit al izbucnirii nemulțumirii maselor populare care la 4 septembrie 1870 l-au răsturnat pe împărat și au proclamat cea de a III-a Republică. La Paris s-a constituit guvernul „Apărării Naționale" în frunte cu Gambetta, Fabre, Ferry. La Lyon s-a creat Comitetul Salvării Publice.

La 19 septembrie armatele prusace au ajuns sub zidurile Parisului și au început un asediu îndelungat, linul din fruntașii guvernului francez, Gambetta, părăsi capitala la 2 octombrie, în nacela unui balon, pentru a organiza în provincie rezistența împotriva armatelor invadatoare ale Prusiei.

Între timp armata franceză de pe Rin, comandată de mareșalul Bazaine, fusese blocată de prusaci în orașul Metz, la 18 august, și a capitulat la 28 octombrie.

Datorită conflictelor sociale și politice profunde din

cadrul societății franceze și a nemulțumirii crescânde a celor mai largi mase populare, la 5 martie 1871, insurecția proletariatului parizian a răsturnat dominația burgheziei și a instaurat Comuna din Paris.

Deși n-a putut rezista decât două luni asaltului sângeros al armatelor burgheziei, glorioasa Comună din Paris și-a exercitat influența și după înăbușirea ei. Guvernanții burghezi au încercat de atunci încolo să nu întărite mânia poporului și să ofere unele satisfacții opiniei publice. Procesul intentat mareșalului Bazaine era menit să dea o asemenea satisfacție.

Răspunderea pentru capitulare

Temeiul legal pentru tragerea la răspundere a lui Bazaine l-a constituit art. 209 din legea militară franceză, potrivit căruia generalul care a pierdut o garnizoană fortificată, trebuie să dea socoteală pentru conduita sa în fața unui Consiliu de anchetă.

Consiliul de anchetă nu judeca, ci își dădea numai avizul motivat în legătură cu predarea garnizoanei, indicând, ceea ce i se părea că merită elogiul ori blamul în privința acțiunii de apărare. Avizul Consiliului era trimis, împreună cu toate piesele dosarului de anchetă, ministrului de război spre a decide.

În cazul mareșalului Bazaine concluziile formulate de

Consiliul de anchetă în ședința sa din 12 aprilie 1871 erau următoarele:

„Considerând că mareșalul Bazaine, prin depeșele din 19 și 20 august l-a determinat pe mareșalul Mac-Mahon… să vină în ajutorul armatei din Metz; că tentativele de ieșire (din încercuire, ale armatei din Metz) din 26 și 31 august nu pot fi considerate ca destul de serioase pentru a constitui o diversiune utilă armatei lui Mac-Mahon; din aceste motive Consiliul de anchetă crede că mareșalul Bazaine este în mare parte responsabil pentru înfrângerea armatei respective.

Consiliul e de părere că mareșalul Bazaine a cauzat pierderea unei armate de o sută cincizeci de mii de oameni și a garnizoanei de la Metz, că-i incumbă în întregime răspunderea și că în calitate de comandant-șef n-a făcut ceea ce îi prescria datoria și onoarea.

Consiliul îl dezaprobă pe mareșal de a fi întreținut legături cu inamicul, care au dus la o capitulare fără precedent în istorie.

Dacă, în avizele sale anterioare în legătură cu alte capitulări, Consiliul i-a dezaprobat fără încetare pe comandanții de garnizoană, care, fiind constrânși să se predea, n-au distrus materialul de război înainte de a semna capitularea și au predat astfel inamicului resursele de care el apoi s-a folosit din plin în cursul războiului, mareșalul Bazaine merită în mod deosebit

această dezaprobare.

Consiliul îl blamează pentru a fi acceptat clauza capitulării care permitea ofițerilor de a se întoarce la casele lor dându-și în scris cuvântul de onoare de a nu servi contra Germaniei în cursul războiului.

Consiliul îl dezaprobă de a nu se fi îngrijit… de ameliorarea soartei soldaților săi și de a nu fi stipulat pentru răniți și bolnavi toate clauzele de excepție și favoare pe care le-ar fi putut obține.

Consiliul îl dezaprobă, în fine, de a fi predat dușmanului drapelele pe care putea și trebuia să le distrugă…”

Trimiterea în judecată

Printr-un decret al generalului Cissey, ministrul de război, din 7 mai 1872, emis ca urmare a raportului Consiliului de anchetă, mareșalul Bazaine a fost trimis în fața unui consiliu de război.

Pentru a judeca un mareșal, Consiliul de război trebuia să se constituie din șapte membri cel puțin egali în grad cu inculpatul. Or, în acel timp, în Franța nu existau atâția mareșali câți cerea legea, compatibili să judece în procesul acesta. De asemenea, la propunerea ministrului de război, Adunarea legislativă a Franței a modificat, la 16 mai 1872, legea militară în sensul că

alături de mareșali puteau participa la judecarea unui mareșal și generalii care au deținut funcția de comandant șef în război, urmând a fi chemați în ordinea vechimii.

Înainte de reunirea Consiliului de război, pentru a hotărî asupra învinuirii formulate împotriva mareșalului Bazaine, se impunea ca în această cauză, foarte complexă, să se efectueze o anchetă judiciară. Încredințată generalului de Riviere, care îndeplinea funcția unui judecător de instrucție, instrucția cauzei a durat luni de zile. În cursul ei au fost audiați sute de martori și examinate un mare număr de înscrisuri. Guvernul n-a vrut să declanșeze judecata publică în fața Consiliului de război, înainte de 16 septembrie 1873 când ultimul ostaș al trupelor germane de ocupație părăsea teritoriul Franței.

Și chiar în ziua aceea au fost emise citațiile adresate celor 275 martori propuși de acuzare pentru a compara în fața Consiliului de război ce urma să-l judece pe Bazaine.

Instanța de judecată s-a reunit la Versailles, în castelul Trianon. Aici a fost adus în stare de arest și inculpatul, împreună cu colonelul Lucionni, căruia i s-a încredințat paza mareșalului.

La data când a semnat actul de capitulare de la Metz, mareșalul Bazaine avea vârsta de 59 ani și o bogată

experiență militară de aproape patru decenii, în diverse funcții de comandă, printre care și cea de comandant șef de armată.

În ordinul ministrului de război prin care François-Achille Bazaine, mareșal al Franței, a fost trimis în judecată Consiliului de război al primei divizii militare se arăta că:

„…este acuzat de a se fi făcut vinovat la 28 octombrie 1870 la Metz:

1. De a fi capitulat în fața inamicului și de a fi predat garnizoana Metz, a cărei comandă superioară o deținea, fără a fi epuizat toate mijloacele de apărare de care dispunea și fără a fi făcut tot ceea ce îi prescria datoria și onoarea;

2. De a fi semnat, în cursul campaniei, în calitate de comandant șef al armatei de la Metz o capitulare care a avut drept rezultat depunerea armelor de către trupele sale;

3. De a nu fi întreprins, înainte de a trata, prin viu grai și în scris, tot ce-i prescria datoria și onoarea".

Temeiul legal al acuzării îl constituiau articolele 209 și 210 ale codului de justiție militară. Primul din aceste articole sancționa cu pedeapsa capitală și degradare militară pe comandantul unei garnizoane, vinovat de a fi capitulat și de a fi predat garnizoana, iar al doilea se referea la aceeași faptă săvârșită de comandantul unei

trupe în timpul campaniei.

În acest loc se impune precizarea că actul de capitulare a fot semnat de Bazaine atât în calitate de comandant al armatei, cât și în cea de comandant al garnizoanei Metz, deși această din urmă funcție fusese deținută până la 26 octombrie 1870 de generalul Coffinières de Nordeck. Dar în ziua amintită a avut loc la Metz o ședință a Consiliului de apărare sub președinția lui Bazaine la care generalul Coffinières, în calitate de comandant al garnizoanei, s-a opus capitulării, arătând că orașul dispunea încă de rezerve pentru a putea rezista și a propus ca, în situația dată, mareșalul Bazaine să uzeze de dreptul său, pe care îl avea în calitate de comandant șef, de a-și asuma și comanda garnizoanei, ceea ce Consiliul a acceptat.

În legătură cu constatarea Consiliului de anchetă că mareșalul Bazaine era în mare parte responsabil pentru înfrângerea suferită în august 1870 de către armatele comandate de mareșalul Mac-Mahon, nu este lipsit de interes faptul că acesta din urmă a fost ales la 24 mai 1873, președintele Republicii Franceze, împrejurare care nu putea să nu exercite influență asupra desfășurării procesului. Era evident că președintele Republicii apărea în culori cu atât mai favorabile, în ce privește meritele sale pe tărâm militar, cu cât era mai mare vina altora pentru înfrângerea suferită de armatele care s-au

aflat sub comanda sa. Ceea ce nu înseamnă, însă, că tragerea la răspundere a lui Bazaine n-ar fi fost justificată.

De altfel cazul lui Bazaine nu este unic în istoria militară. Se cunoaște, de exemplu, cazul generalului prusac Finck, care în 1759 a capitulat la Maxen, deoarece a preferat să nu-și piardă bagajele, decât să-și salveze onoarea, predându-se cu 16 batalioane și 35 escadroane. Finck a fost condamnat de un Consiliu de război la doi ani închisoare și degradare militară.

Și marii teoreticieni ai științei militare s-au preocupat de problema capitulării. Astfel, Napoleon Bonaparte scria în lucrarea sa „Manual al războaielor lui Frédéric”:

„Capitulările corpurilor încercuite, intervenite fie în cursul unei bătălii, fie în timpul unei campanii active, sunt convenții ale căror clauze sunt în întregime oneroase pentru prinț și ceilalți soldați ai armatei. A te sustrage pericolului pentru a face poziția camarazilor tăi mai primejdioasă, este, în mod evident, o lașitate. Un soldat care ar spune comandantului său: – Iată pușca mea, lăsați-mă să plec în satul meu, ar fi un dezertor din fața inamicului; legea l-ar condamna la moarte. Ce altceva face generalul de divizie, comandantul de batalion, căpitanul care zice: – Lăsați-mă să plec la mine acasă, ori primiți-vă la voi și vă predau armele mele?

— Nu este decât un singur mod onorabil de a fi făcut

prizonier de război, și anume acela de a fi prins în mod izolat cu armele în mână și când nu te mai poți servi de ele… Niciun suveran, niciun popor, niciun general nu poate avea garanții dacă tolerează ca ofițerii să capituleze și să depună armele în virtutea unei convenții favorabile indivizilor din corpul oare o încheie, dar contrară intereselor restului armatei. A te sustrage pericolului pentru a face ca poziția camarazilor tăi să fie mai primejdioasă este o lașitate vădită; o asemenea conduită trebuie proscrisă, declarată infamă și pasibilă de pedeapsa cu moartea".

Raportul Generalului de Riviere

În fața Consiliului de război, compus din 7 judecători, toți generali ai armatei franceze, completul fiind prezidat de ducele d'Aumale, dezbaterile s-au deschis, la începutul lunii octombrie 1873, prin citirea raportului generalului de Riviere.

Raportul judecătorului de instrucție, datat cu 6 martie 1873, o lucrare voluminoasă cuprinzând 300 de pagini, avea trei părți: prima aborda evenimentele din jurul orașului Metz de la începutul războiului până la 1 septembrie 1870, a doua, negocierile duse în timpul asediului și a treia, actul de capitulare.

Generalul de Riviere reține în partea introductivă a

raportului „neglijența și neprevederea administrației (imperiale) în întârziere în mobilizarea rezerviștilor, care de la bun început au compromis succesul operațiunilor”. Referindu-se la operațiunile militare din august, raportorul scrie că „nedând în timp util ordine trupelor plasate sub comanda sa, rămânând departe de câmpul de luptă și, în consecință, în imposibilitatea de a dirija bătălia, neindicând armatei sale vreun loc de adunare, mareșalul Bazaine și-a asumat în întregime responsabilitatea pierderii bătăliei de la Spikeren, a dezordinii care a marcat zilele următoare, a descurajării din rândurile trupelor noastre și a exaltării extraordinare pe care aceste evenimente o provoacă în rândurile inamicului”. În continuare raportul îi reproșează lui Bazaine de a fi dovedit o încetineală nepermisă în deplasarea trupelor sale, ceea ce a dus la alte înfrângeri. Nici după unele bătălii în care trupele franceze se dovediseră superioare, mareșalul Bazaine nu a luat măsuri pentru urmărirea și înfrângerea armatei inamice, lăsând de fiecare dată neexploatat succesul inițial al trupelor sale. Raportul citează bătălia de lângă Metz din 16 august când Bazaine n-a urmărit trupele prusace înfrânte. În cursul instrucției el a explicat atitudinea sa prin lipsa de alimente și muniții. Generalul de Riviere s-a întrebat însă cum se poate afirma că trupele franceze, ce abia părăsiră orașul Metz

asigurate cu toate cele necesare pentru zece zile de marș și pentru trei sau patru bătălii, erau prost aprovizionate, chiar sub zidurile garnizoanei, în timp ce prusacii reușeau să-și asigure aprovizionarea atât de departe de liniile de comunicație? Analizând situația armatei de la Metz din seara zilei de 16 august, raportul constată că aprovizionarea ei era mai mult decât suficientă, ceea ce este dovedit și de faptul că retrăgându-se armata franceză a fost obligată să distrugă, pentru a nu cădea în mâna inamicului, 2 milioane de rații de hrană.

În timp ce în zilele următoare armatele franceze de sub comanda generalului Frossard și a mareșalului Canrobert se băteau eroic cu trupele inamice, mareșalul Bazaine a refuzat să trimită în ajutorul lor unități din garnizoana Metz și nici măcar nu s-a deplasat la fața locului pentru a urmări de acolo mersul bătăliei, deși această obligație îi incumba în calitate de comandant șef.

Raportul îi reproșa lui Bazaine și faptul de a fi chemat în ajutorul său pe mareșalul Mac-Mahon, ca apoi, în mod deliberat să nu-și fi deplasat armatele în direcția convenită, iar la o consfătuire ținută la 26 august cu toți comandanții săi de corpuri de armată, la care s-au dezbătut variantele de ieșire din încercuire, Bazaine nici măcar n-a amintit numele mareșalului Mac-Mahon, ascunzând astfel în fața colaboratorilor săi obligația

asumată de a se sprijini reciproc cu Mac-Mahon.

Afirmația lui Bazaine că legăturile cu mareșalul Mac-Mahon au fost întrerupte și că el n-a mai fost informat despre mișcările trupelor acestuia este combătută în cuprinsul raportului prin numeroase dovezi.

Iată, în acest sens, depoziția făcută în cursul instrucției de colonelul Lewal:

— La 23 august, în jurul orei 2 după-masă, un curier civil mi-a predat o depeșă făcută sul, în formă de țigaretă: Eu am dus-o imediat, ca de obicei, mareșalului Bazaine. L-am întrebat dacă n-are nimic de trimis prin curier, el mi-a spus că nu, dar să reținem omul. Salutai pentru, a mă retrage, când mareșalul îmi zise: „Așteptați să vedem ce spune depeșa". El o deschise și o citi cu voce tare; depeșa indica o mișcare spre râul Meuse a mareșalului Mac-Mahon. În acel moment, cunoscând aproximativ poziția armatelor inamice, am fost frapat de primejdia ce o înfrunta armata lui Mac-Mahon, putând fi atacată în flanc de forțe superioare și am strigat: „Domnule mareșal, trebuie să pornim îndată". Mareșalul a răspuns: „De îndată, e prea subit". „Vreau să spun mâine, am adăugat eu". Mareșalul a invocat necesități de aprovizionare cu alimente și muniții, care urmau să dureze destul de mult timp. Insistai ca aceste operații să se efectueze foarte rapid, făcând eforturi în a sublinia urgența plecării. Îi cerui

mareșalului să binevoiască a suprima în întregime toate bagajele; am avut o discuție pe această temă. Convorbirea se sfârși și mareșalul îmi zise: „Vă voi chema când va fi cazul să studiem mișcarea de ieșire”.

Interogat cu privire la cele relatate de colonelul Lewal, colonelul d’Andiau, șeful secției de mișcări, a confirmat faptele prezentate de primul, adăugând că armata a fost pusă în mișcare în dimineața zilei de 26 august, dar pe urmă s-a dat ordinul de retragere pe pozițiile de plecare.

Mareșalul Bazaine a negat afirmațiile celor doi martori, declarând că depeșa la care s-au referit aceștia a fost primită de el abia pe ziua de 29 august. Generalul de Riviere a demonstrat însă, folosindu-se și de consemnările din registrul de depeșe, realitatea faptelor afirmate de martori.

În concluzia primei părți, raportul subliniază că refuzul lui Bazaine de a se replia spre sud, după cum i s-a ordonat de altfel și de către împărat, a constituit una din cauzele principale ale înfrângerii armatelor franceze și menținerii încercuirii lui Bazaine la Metz.

„Aceasta a fost conduita mareșalului Bazaine în perioada operațiunilor active, scria de Riviere… Preocupările egoiste îl vor domina și în timpul blocadei… Se formează un nou guvern. În ciuda tuturor așteptărilor, Parisul va rezista; apărarea națională se organizează. În fața unei rezistențe (a poporului

francez) a cărei durată va depăși desigur cea a aprovizionării, mareșalul va căuta să precipite deznodământul situației, nu luptând, ci tratând cu inamicul. Cum a atras el pe această cale, care nu era cea a datoriei, pe subordonații săi și brava sa armată… urmează să expunem în continuare".

Partea a doua a raportului judecătorului de instrucție este consacrată, așadar, perioadei 1 septembrie–7 octombrie, în care armata comandată de Bazaine era blocată la Metz, fără a mai întreprinde vreo operațiune activă. Mareșalului Bazaine i se reproșa că n-a luat măsurile prescrise de regulament în vederea îmbunătățirii aprovizionării, că a difuzat în rândul armatei comandate de el știri defetiste privind înfrângerea suferită la Sedan și situația din provinciile franceze ocupate de trupele inamice.

La 6 septembrie, Bazaine a primit o comunicare din partea guvernului de la Paris, din care a aflat că noul guvern se pregătește pentru un război îndelungat. Informația a fost remisă la 16 septembrie și ziarelor din Metz și în aceeași zi, mareșalul Bazaine a dat și un ordin de zi, în care își exprima adeziunea față de guvern.

Deși era informat asupra situației politice din țară, Bazaine a dorit să mai afle noutăți și din alte surse și în acest scop se adresează comandantului armatei inamice, prințului Friedrich-Karl, care îi și răspunde a

doua zi, la 17 septembrie. Atitudinea lui Bazaine a dovedit încă de atunci intenția sa de a înceta lupta și de a capitula.

La 23 septembrie mareșalul Bazaine primește vizita unui anume Regnier, care se dă drept trimis al familiei lui Napoleon III, dar care a fost în realitate un agent al prusacilor. De altfel Regnier a putut intra și ieși din orașul asediat numai trecând prin liniile armatei prusace, cu aprobarea comandantului acestei armate. El îi propuse lui Bazaine ca în vederea inițierii unor tratative cu prusacii să se adreseze prin intermediul unuia din generalii săi soției lui Napoleon III, care se afla la Londra, deoarece, afirma Regnier, prusacii preferă să trateze cu familia împăratului detronat, decât să discute cu guvernul republican. Bazaine a acceptat pe loc propunerea acestui agent german și l-a trimis la Londra pe generalul Bourbaki. Misiunea acestuia a eșuat însă, deoarece fosta împărătească a refuzat să se angajeze în tratative de orice fel.

Raportul reținea în sarcina mareșalului Bazaine faptul de a fi comunicat lui Regnier, o persoană cu totul necunoscută, care era în legătură cu inamicul, data când armata de sub conducerea sa își va epuiza rezervele de hrană (18 octombrie) și pe de altă parte, i-a declarat că este gata să capituleze cu condiția de a putea ieși cu onoruri militare.

„La 29 septembrie, consemnează în continuare generalul de Riviere, Bazaine însuși oferea inamicului capitularea armatei sale, în timp ce la Metz se mai găseau alimente și muniții, în timp ce de aproape o lună n-a mai fost întreprins niciun efort serios pentru străpungerea încercuirii.

Adoptând o asemenea atitudine în fața inamicului, oferindu-se de a-și trimite aghiotantul pentru a da explicații… mareșalul își recunoștea implicit neputința absolută de a ieși cu armele în mână. Trebuie spus răspicat, că o asemenea conduită, după o asemenea lipsă de acțiune, este necunoscută în istoria militară…

Mareșalul Bazaine avea la dispoziție o armată de 150.000 de oameni, care își dovedise hotărârea de luptă. În loc să încerce ieșirea din încercuire, el lasă la inițiativa subalternilor operații care, pentru a reuși, necesitau o conducere unică…

Inactivitatea mareșalului Bazaine, în cursul lunii septembrie, constituie o vină grea, căci nefăcând niciun efort pentru a ieși din încercuire, el își conducea armata în mod fatal la capitulare”.

Raportul abordează apoi atitudinea lui Bazaine față de Guvernul apărării naționale.

„Dacă armata de la Metz n-a putut fi solicitată să-și unească eforturile cu cele ale celorlalte armate franceze, cauza trebuie căutată numai în intenția comandantului

șef. Continuând după 4 septembrie rolul independent pe care și l-a atribuit față de împărat, mareșalul Bazaine a urmărit, fără vreo schimbare, o politică personală, pe care inamicul n-a întârziat s-o exploateze… Mareșalul, după ce a adus la cunoștința trupelor compoziția noului guvern, fără a formula nici cea mai infimă obiecție, a acceptat avansurile făcute de inamic, l-a primit pe agentul Regnier, a aprobat propunerile avansate de acesta și a discutat cu el proiecte de restaurarea regimului imperial… El putea întârzia deznodământul, economisind alimente; departe de a o face, s-a preocupat numai de menținerea armatei în stare bună și gata să iasă la primul semn, vrând să-i dea acesteia un rol politic. În conștiința sa totul este subordonat unor uneltiri determinate de ambiție și astfel nu a distins capcanele ce i se pregăteau… Odată antrenat în tratative cu inamicul, mareșalul, lipsit, firește, de dorința de a stabili relații cu noul guvern care n-a flatat năzuințele sale personale, a respins numeroasele ocazii ce i se ofereau de a comunica cu interiorul Franței; el a preferat să se orienteze după informațiile ce i le-a furnizat inamicul pentru a angaja destinele armatei sale… În loc să se inspire din rezoluțiile energice ale noului guvern, pe care l-a recunoscut, el continuă să se retranșeze în izolare și, fără a se lăsa respins de tăcerea inamicului, el va căuta să reînnoade legăturile cu acesta angajând de

data aceasta și pe subordonații săi și armata sa".

Partea a treia a raportului de Riviere se referă la ultimele zile ale asediului.

Judecătorul de instrucție demonstrează, prin numeroase fapte, că Bazaine a încercat să pună, cel puțin în parte, în sarcina subordonaților săi răspunderea pentru actul grav pe care-l pregătea. Reunind în câteva rânduri în Consiliu pe mareșalii și generalii în subordine, Bazaine i-a determinat până la urmă să accepte capitularea.

Referindu-se la regulamentele militare în vigoare, raportul subliniază că astfel de consilii aveau doar dreptul să emită avize. Formulând în numele Consiliului deciziile adoptate, mareșalul Bazaine substituia, în aparență, responsabilitatea subordonaților săi, propriei sale responsabilități. Dar judecătorul de instrucție n-a admis această răsturnare a rolurilor și de aceea a reținut răspunderea mareșalului pentru deciziile formulate în Consiliu.

Avizul Consiliului putea fi cu atât mai puțin invocat de mareșalul Bazaine, cu cât el „n-a adus la cunoștința consiliului corespondența cu prințul Friedrich-Karl, avansurile pe care Regnier… i le-a făcut cu asentimentul domnului Bismark, prim-ministru al Prusiei, misiunea și plecarea generalului Bourbaki… tăcerea păstrată… de guvernul german și de fosta împărătească, indiciu cert

al eșecului negocierilor angajate. În fine, mareșalul a declarat (Consiliului) în mod categoric, că n-a primit nicio comunicare din interiorul Franței și a trecut sub tăcere existența marilor baze de aprovizionare cu alimente de la Thionville și Longwy".

Nefiind, așadar, informat asupra situației, Consiliul nu era în stare să decidă.

Raportul relevă de asemenea că Bazaine a trimis la Versailles, unde se afla Bismarck și regele Prusiei, pe primul său aghiotant, generalul Boyer în vederea negocierii capitulării, dându-i acestuia și instrucțiuni, în care scria printre altele:

„Aspectul militar este decis: armatele germane sunt victorioase și M. S. Regele Prusiei nu va acorda un preț prea mare triumfului steril pe care l-ar obține prin dizolvarea singurei forțe care ar putea azi să stăvilească anarhia în țara noastră nenorocită și să asigure Franței calmul atât de necesar după zguduirile violente care le-au zdruncinat".

Generalul de Riviere sesizează și caracterizează nimerit intențiile lui Bazaine exprimate în instrucțiunile date generalului Boyer, consemnând în raportul său:

„Astfel, în timp ce pe tot întinsul Franței poporul lua armele, în timp ce toate partidele politice, înlăturând orice interes particular în fața pericolului comun, căutau să sprijine Guvernul apărării naționale,

generalul comandant șef al unei armate franceze propunea inamicului de a-i garanta gajurile pe care le putea pretinde ca urmare a victoriilor sale. Mareșalul Bazaine se oferea să restabilească ordinea și să contribuie la instaurarea unei puteri regulate și legale; așadar nu ne era suficient războiul cu străinii: țara noastră nenorocită urma să mai fie condamnată să suporte și ororile războiului civil și armata de la Metz trebuia să-și unească eforturile cu cele ale inamicului pentru a răsturna guvernul care lupta pentru independența națională".

Bismarck a refuzat însă să trateze cu trimisul lui Bazaine, declarând mai întâi că nu va discuta decât cu împărăteasa, ca apoi, după ce aceasta a respins oferta ce i s-a făcut, să afirme că nu va trata nici cu ea „deoarece națiunea ar putea să nu recunoască această formă de guvernământ" (care de fapt și de drept nu mai exista de la 4 septembrie 1870).

Deținând informații precise asupra situației armatei încercuite prusacii au putut, până la urmă, impune condițiile de capitulare cele mai riguroase.

Efectele întregii armate erau considerate drept prizonieri de război, materialul trebuia predat inamicului, doar ofițerii au obținut dreptul de a-și păstra săbiile.

Raportul relevă de asemenea străduința lui Bazaine

de a împiedica distrugerea de către trupele franceze a drapelelor de război, pentru a-și crea merite suplimentare prin predarea lor nevătămată inamicului, precum și predarea unei cantități imense de materiale militare pe care prusacii le-au folosit în continuare în războiul împotriva Franței.

Recapitulând, în încheiere, faptele puse în sarcina mareșalului Bazaine, generalul de Rivère sublinia printre altele vina sa de a fi angajat negocieri politice secrete cu inamicul, fără a avea nicio împuternicire, de a fi contribuit la demoralizarea armatei prin răspândirea de zvonuri false, de a fi părăsit primul orașul Metz, după capitulare, în loc să fi rămas în mijlocul trupelor sale, și, în consecință, formulează propunerea de a-l trimite în judecată.

Interogatoriul acuzatului

În ședința din 13 octombrie 1873, președintele Consiliului de război a început interogarea mareșalului Bazaine.

Întrebările se refereau, la început, la rolul acuzatului în operațiunile militare din cursul lunii august 1870. Bazaine căuta să justifice atât acțiunile, cât și lipsa de acțiune prin considerente militare sau afirmând, că ele depindeau de subalternii săi.

Apoi, interogatoriul a abordat probleme politice.

— Din proclamația pe care ați adresat-o armatei, arăta președintele, citez următoarele rânduri: „Să continuăm să slujim patria cu același devotament și aceeași energie, apărând teritoriul ei contra străinilor, ordinea socială contra pasiunilor rele”. Nu socotiți oare că singura preocupare a unui comandant șef trebuia să fie apărarea teritoriului? Ordinea socială nu era amenințată în momentul acela și pe pământul patriei se aflau 400.000 de străini.

Bazaine: Am considerat ordinea socială amenințată prin însăși revoluția din 4 septembrie.

Răspunsul categoric al acuzatului ne scutește de orice comentariu cu privire la vederile sale politice reacționare.

Bazaine a fost întrebat, în continuare:

— V-ați pus în legătură cu prințul Friedrich-Karl?

— Da. Domnule președinte, m-am pus, în mod legal, în legătură cu el pentru a primi știri; am făcut ceea ce doi șefi de armată pot face în asemenea caz…

Întrebare: La 23 septembrie s-a prezentat la avanposturi, însoțit de căpitanul Garcin, un om anunțându-se ca venind de la Hastings?

Răspuns: Scuzați, ca trimis al împăratului.

Întrebare: L-ați primit imediat. Ați avut cu el două convorbiri, una la 23, cealaltă la 24, ambele fără martori?

Răspuns: Generalul Boyer a fost prezent.

Întrebare: Generalul a spus că n-a asistat decât în parte la una din aceste convorbiri. În numele cui a vorbit domnul Regnier?

Răspuns: El a zis: „Vin din partea împăratului”…

Întrebare:… Ați spus domnului Regnier că erați deja în legătură cu prințul Friedrich-Karl?

Răspuns: Nu cred.

Întrebare: Atunci, n-ați spus cumva că guvernul german ar considera guvernul imperial ca singur îndrituit să trateze cu el?

Răspuns: Nicidecum, domnule președinte.

Întrebare: Domnul Regnier v-a cerut să vă puneți semnătura alături de cea a principelui imperial (fiul lui Napoleon al III-lea)?

Răspuns: Da, domnule președinte, n-am văzut în asta niciun inconvenient.

Întrebare: El v-a prezentat și semnătura domnului Bismark. Cum de punându-vă semnătura alături de cea a principelui imperial, n-ați întrevăzut consecințele ce ar putea urma?

Răspuns: Nu le-am văzut atât de grave…

Întrebare: Ce rezultate ați așteptat de la misiunea dată generalului Bourbaki?

Răspuns: Am crezut, în interesul armatei, că trebuia să mă pun în legătură cu regenta (fosta împărătească) și

s-o întreb dacă ea mai avea vreo autoritate de a trata.

În acest context trebuie subliniat că mareșalul Bazaine s-a adresat ex-împărătesei la sfârșitul lunii septembrie, după ce la 4 septembrie revoluția îl răsturnase pe Napoleon al III-lea și după ce el, Bazaine, adresase proclamația armatei sale în care recunoștea guvernul republican.

Fiind întrebat, în ședința din 17 octombrie 1873, dacă avea suficiente informații despre situația politică din interiorul Franței, Bazaine răspunse că citise doar știrile din ziarele germane ce i-au fost trimise de comandantul armatei inamice.

Președintele completului a remarcat că Bazaine trebuia să respecte în astfel de situații dispozițiile înțelepte ale regulamentului. Ducele d'Aumale se referea, evident, la prevederile unui decret din 13 octombrie 1863 potrivit cărora „comandantul unei garnizoane de război trebuie să rămână surd la zvonurile răspândite cu rea-voință și la știrile pe care inamicul i le-ar transmite, să reziste la toate insinuările și să nu permită ca curajul său ori cel al garnizoanei pe care o comandă să fie zdruncinat de evenimente… În toate cazurile el decide singur asupra momentului și condițiilor capitulării. Până atunci are cele mai puține contacte posibile cu inamicul; nu tolerează niciun astfel de contact".

La întrebările precise ale președintelui privind știrile transmise lui Bazaine din partea guvernului republican, mareșalul a negat să le fi primit. Apoi Bazaine a afirmat că prin capitulare a vrut inițial doar să iasă din încercuire și apoi să continue lupta împotriva germanilor. Președintele îi puse, în continuare întrebarea:

— Nu socotiți oare că situația voastră militară vă obliga să respectați regulamentele militare?

Răspuns: Imperiul căzuse, nu mai exista nimic legal.

Președintele: Franța a existat tot timpul…

Rea-credința acuzatului în felul cum se apăra reiese și din următorul pasaj al interogatoriului său:

Întrebare: Convorbirile voastre cu Regnier indicau că armata voastră ar adopta o poziție neutră?

Răspuns: N-am neutralizat armata într-o manieră de a permite inamicului să dispună de toate forțele sale pentru a ataca pe camarazii noștri; n-am înțeles astfel neutralizarea.

Întrebare: Ați spus lui Regnier: „Dacă ieșim cu arme și bagaje, vom menține ordinea în interior și vom impune respectarea clauzelor convenției". Din moment ce Regnier putea transmite cuvintele voastre, oare nu trebuia trasă concluzia, că armata voastră putea fi opusă unei armate franceze care ar avea alte idei decât cele ale convenției? N-ați fi combătut oare o astfel de armată?

Răspuns: Niciodată în viață n-aș fi făcut așa ceva.

Întrebare: Dar nu trebuia să prevedeți oare că inamicul putea să tragă o asemenea concluzie din declarațiile voastre?

Răspuns: Un armistițiu general era subînțeles în mintea mea.

Întrebare: Acest subînțeles e posibil în mintea voastră: dar oare inamicul ar fi ținut seamă de acest subînțeles?

Încolțit de întrebările președintelui, Bazaine nu se sfii să declare, contrar adevărului:

— Nu l-am luat în serios pe domnul Regnier.

De altfel și în legătură cu predarea drapelelor trupelor sale, Bazaine făcu declarații evident neadevărate, afirmând că ar fi dat un ordin verbal pentru arderea lor, în timp ce în realitate, a dispus în scris ca ele să fie strânse la arsenalul din Metz în vederea predării lor, împreună cu tot materialul de război, inamicului.

Martorii

La 20 octombrie Consiliul de război a început audierea celor aproape trei sute de martori citați la propunerea acuzării și a apărării.

Din depozițiile ofițerilor superiori, audiați cu privire la împrejurările în care a fost numit comandant șef al armatei de la Rin mareșalul Bazaine, reieșea că numirea

sa a avut loc în ziua de 12 august și că, încă de atunci, în loc să vină la Metz, unde putea cel mai bine prelua toate serviciile subordonate, el a rămas la Borny, departe de noul său stat-major și de comandanții de corpuri de armată, cu care trebuia să găsească urgent posibilitatea de a comunica. Alți martori au confirmat constatările cuprinse în raportul de anchetă în legătură cu faptul că în luptele angajate de unitățile aflate sub comanda lui Bazaine, acestea n-au fost în niciun fel susținute de comandantul șef.

Reprezentanții municipalității Metz au declarat în fața instanței, că inițial atât în depozitele armatei cât și în cele civile au existat cantități mari de alimente, care ar fi permis o rezistență mai îndelungată, dar din cauza proastei gospodăriri ele au fost consumate mai repede. Pe de altă parte, serviciul de intendență al armatei n-a luat nicio măsură pentru strângerea alimentelor care se aflau în comunele apropiate din jurul zidurilor orașului Metz, când exista încă posibilitatea de a intra în aceste comune. Mai târziu comunele au fost ocupate și complet jefuite și apoi incendiate de armatele germane.

Martorii au relevat de asemenea că populația orașului Metz avea un moral ridicat și n-a fost deloc intimidată de perspectiva unui asediu îndelungat.

Ziaristul Mayer de la gazeta „l'Indépendant de Metz" a arătat cum a fost împiedicat de cenzura militară să

publice informații elogioase la adresa trupelor franceze precum și știri nefavorabile trupelor inamice. Spre pildă, pentru a nu-i supăra pe prusaci, cenzura militară a scos dintr-un articol fraza: „În momentul în care toate cuceririle civilizației sunt pe punctul de a fi zdrobite sub călcâiul cizmelor prusace…”

Alți martori au infirmat declarațiile lui Bazaine cum că n-ar fi cunoscut tot ce se petrecea la Paris, arătând posibilitățile de comunicare ce au existat cu interiorul Franței. Ziaristul Réau a citit, de exemplu, la 16 septembrie într-un ziar belgian proclamația generalului Trochu, în care anunța că are la Paris sub comanda sa 300.000 de oameni, fapt ce nu putea fi neștiut de mareșalul Bazaine. Același martor a mai declarat că la 24 septembrie a parvenit la Metz și știrea despre convocarea corpului electoral în vederea alegerii Adunării naționale, împrejurare care trebuia, în ochii mareșalului Bazaine, să întărească prestigiul autorităților republicane din Paris.

În ședința din 21 noiembrie urma să fie audiat ca martor faimosul Regnier. Cum era de așteptat, el nu s-a prezentat în fața instanței de judecată, astfel că la propunerea comisarului guvernului general Pourcet care îndeplinea funcția de procuror, au fost citite depozițiile sale făcute în cursul instrucției. Din declarațiile sale reieșea clar că, înainte de a-l contacta pe

mareșalul Bazaine, a fost instruit de primul ministru prusac Bismark, în persoană, și că a avut convorbiri în legătură cu misiunea sa și cu comandantul armatei germane de la Metz, prințul Friedrich-Karl.

Știrile despre conduita capitulardă, trădătoare a lui Bazaine au devenit cunoscute și opiniei publice. Iată în acest sens depoziția văduvei Gilbert, născută Dron:

— Am locuit la Strasbourg spre sfârșitul lunii septembrie și trebuia să ofer locuință unui ofițer prusac, care îmi zise: „La 18 octombrie vom fi la Paris cu Bazaine". „Cum! cu Bazaine?" răspunsei contrariată, „Da, zise el, Bazaine e un trădător!". Și mi-a mai spus: „Bazaine, Napoleon și alți generali ar merita să fie împușcați", și cum eu remarcam: „Franța e deci vândută iar laurii voștri sunt mai puțin glorioși", el îmi răspunse „Da, e vândută".

Iată o mărturie care confirmă, că trădătorii sunt disprețuiți și înfierați până și de cei în favoarea cărora săvârșesc fapta lor mârșavă.

Consiliul de război l-a ascultat ca martor și pe deputatul în Adunarea națională Jules Favre, care, din însărcinarea guvernului francez, în octombrie 1870, a dus tratative cu Bismarck.

— După cum se știe, a declarat martorul printre altele, în cursul convorbirii mele cu domnul Bismarck, a fost de mai multe ori vorba de situația Franței… Domnul

Bismarck îmi vorbi despre diverse garnizoane asediate, de soarta cărora eram îngrijorat. Când veni vorba despre Metz, el îmi zise: „Sunteți sigur că domnul mareșal Bazaine vă ascultă?" Oricine în locul meu ar fi răspuns ca mine, întemeiat pe convingerea că este imposibil ca un șef militar, care avea onoarea să dețină o comandă în fața inamicului, să-și trădeze îndatorirea. Or, după părerea mea, această îndatorire era apărarea și, în consecință, relațiile de supunere față de autoritatea care apăra patria, oricare i-ar fi fost de altfel, originea și situația politică.

Am răspuns afirmativ domnului Bismark că nu mă îndoiam niciun moment că un ofițer francez n-ar putea să nu intre în legătură și să nu asculte de această autoritate, bineînțeles, în limitele sarcinii militare care i s-a impus. El îmi replică: „Greșiți; am motive să cred că domnul Bazaine nu vă aparține".

Martorul a mai relatat că, făcându-i reproșuri lui Bismarck că s-a folosit de Regnier pentru a-l induce în eroare pe Bazaine și a obținut capitularea garnizoanei de la Metz, Bismarck, deși a negat formal că Regnier ar fi fost agentul său, a vorbit ca un om care nu vrea să apară în contradicție prea flagrantă cu faptele.

După ce Favre și-a încheiat depoziția, a luat cuvântul comisarul special al guvernului, generalul Pourcet, punând următoarele concluzii:

„Având în vedere că din dezbateri a reieșit prezumția suficientă că numitul Regnier (Edmond-Vital-Victor), martor absent, s-a făcut vinovat, în luna septembrie 1870, în timp ce armata de pe Rin se afla pe teritoriu francez, în prezența inamicului:

1. De a fi întreținut legături cu inamicul, în scopul favorizării acțiunilor sale;

2. De a se fi introdus în tabăra franceză pentru a-și procura documente ori informații în interesul inamicului;

3. De a fi procurat inamicului documente sau informații susceptibile de a dăuna operațiunilor armatei ori de a compromite securitatea garnizoanei de la Metz și a armatei aflate sub zidurile orașului.

Văzând dispozițiile articolului 64 din Codul justiției militare care reglementează competența consiliilor de război,

„Solicităm Consiliului de a lua act de rezervele noastre de a declanșa, dacă va fi cazul, urmărirea penală contra numitul Regnier, prin aplicarea articolelor 205 și 206 din Codul justiției militare”.

Consiliul a luat act de declarația reprezentantului acuzării.

Comisarul guvernului ia cuvântul

Generalul Pourcet și-a expus amplul rechizitoriu în decursul a patru ședințe de judecată, începând din ziua de 3 decembrie 1873.

Referindu-se la starea de fapt, așa cum reieșea din dezbaterile procesului, din raportul generalului de Riviere, interogatoriul acuzatului și depozițiile a sute de martori, rechizitoriul amintea, firește, numeroase fapte cunoscute deja. Fără a le repeta pe acestea, ne propunem să înfățișăm din concluziile comisarului guvernului acele părți care oferă noi aspecte, noi aprecieri asupra problematicii procesului.

— Un mareșal al Franței este deferit în fața domniilor voastre, își începu generalul Pourcet expunerea, sub acuzarea de a nu-și fi îndeplinit datoria de comandant și de a fi predat 150.000 de oameni și o garnizoană de război de prim rang.

Franța așteaptă judecata domniilor voastre.

Ea vrea să știe dacă un general comandant și-a încălcat îndatoririle, dacă a fost lipsit de loialitate, dacă a acordat totdeauna subordonaților săi sprijinul pe care îl datora, dacă a angajat în mod clandestin cu inamicul relații ilicite, dacă, îndemnat de preocupări culpabile, s-a îndepărtat de principiile onoarei, care constituie securitatea țării, forța și gloria armatelor!

Ea vrea să știe, în fine, dacă faptele comandantului armatei de la Rin n-au contribuit cu nimic la înfrângerile

suferite pe alte fronturi ori dacă, dimpotrivă, conduita sa a exercitat o influență dezastruoasă asupra ansamblului operațiunilor militare, în timpul campaniei din 1870.

Oricât de penibil ar fi să te atingi de răni încă sângerânde, echitatea și interesul general impune stabilirea, prin dezbateri publice, cauzelor capitulării care a agravat în mod fatal destinele patriei.

Desemnat* pentru această funcție grea, a trebuit să mă conformez sarcinii primite, și azi, după investigații conștiincioase și dezbateri solemne, declar în fața domniilor voastre că vinovățiile imputate mareșalului Bazaine sunt pe deplin fondate și cer contra sa aplicarea riguroasă a legii…

…Istoria îi glorifică pe comandanții de armate care s-au consacrat intereselor patriei lor. Ea transmite posterității cu mândrie numele lor și le propune ca modele. Dar dacă le decernează, în acest fel, cele mai prețioase recompense, ea rezervă, dimpotrivă, cele mai severe înfierări generalului care, în ciuda îndatoririlor sale, sacrificând interesele generale preocupărilor personale, nu s-a sfiit să se înjosească la manevre culpabile pentru a masca intențiile unei ambiții egoiste.

Deoarece îi impută o astfel de conduită, opinia publică cere socoteală mareșalului Bazaine pentru capitularea de la Metz. Ar fi oare emoția ei tot atât de

puternică dacă n-ar fi vorba decât de greșelile militare ale unui general comandant, oricare le-ar fi fost consecințele…?

…Motivele conduitei sale trebuie oare căutate în slăbiciunea sau nepriceperea mareșalului Bazaine, ori ele trebuie atribuite unor pasiuni meschine și egoiste, cărora le-a sacrificat interesele armatei și ale țării sale?

Veți avea, domnilor, să vă pronunțați asupra acestor chestiuni. Faptele relevate în cursul dezbaterilor trebuiau să determine în conștiința domniilor voastre, precum au determinat în conștiința mea, convingerea profundă că nici slăbiciunea nici nepriceperea nu pot explica faptele comandantului șef al armatei de la Rin, și că mobilul lor nu se poate găsi decât în sugestiile inavuabile ale interesului personal.

Comisarul guvernului s-a referit, în continuare, la învățămintele istoriei:

În 1808, în Prusia s-a pronunțat degradarea militară și pedeapsa capitală contra mai multor generali care au capitulat în fața armatei franceze victorioase, fără a-și fi îndeplinit în întregime datoria lor de comandanți…

La Geneva, Massena neavând mai mult decât două uncii, de om, dintr-o pâine făcută din amidon și cacao, a fost obligat, nu să capituleze, ci să negocieze. Se vorbise despre capitulare, dar el a respins cu mândrie această idee. El vroia și a obținut ca armata să se poată

retrage liber cu arme și bagaje, cu însemnele desfășurate, cu facultatea de a combate după ce va fi depășit liniile: „În caz contrar, spunea el parlamentarilor austrieci, voi ieși din Geneva cu armele în mână, cu 8000 de oameni înfometați.

Caracterul energic al generalului francez era cunoscut și austriecii s-au grăbit să-i accepte cererea.

Din 15.000 de combatanți, 3.000 erau morți, 4.000 erau răniți, trei pătrimi din ofițeri avuseseră aceeași soartă.

Conduita lui Massena la Geneva a fost aceea a unui comandant curajos, apărător eroic al onoarei soldaților săi și al intereselor țării sale…

…Dacă, în 1870, comandantul forțelor prusace din fața orașului Metz ar fi îndrăznit să respingă cererea comandantului armatei Rinului, a mareșalului Bazaine, care avea sub comandă 150.000 oameni bravi și hotărâți, n-avea el, pentru a se inspira, exemplul generalului Brenier de la Almeida?

Înconjurat de armata engleză, acest general, în ciuda numărului infim al garnizoanei, cel mult 1.500 de oameni, nu se gândea decât să-și croiască un pasaj prin liniile inamice. Totodată, înainte de a pleca, el a distrus materialul militar și a aruncat în aer zidurile de apărare, pentru a nu lăsa în urmă decât un loc gol, pustiu. Apoi, a ieșit la ora zece seara și trupa sa mică și valoroasă a trecut peste corpurile trupelor engleze. Datorită

energiei comandantului, acest pumn de curajoși s-a salvat aproape în întregime…

Generalul Pourcet demonstrează, apoi, că faptele mareșalului Bazaine corespund elementelor constitutive, în forma lor agravată, ale infracțiunilor prevăzute și sancționate prin articolele 209 și 210 din Codul justiției militare.

Abordând analiza stării de fapt, rechizitoriul trecu în revistă, în mod amănunțit, operațiunile militare care au avut loc pe frontul de la Metz, precum și toate celelalte evenimente, dezbătute pe larg în cursul ședințelor de judecată anterioare.

În privința tratativelor duse de Bazaine cu prusacii, generalul Pourcet spuse:

Când un general comandant, în fruntea unei oaste pline încă de vigoare și de elan, fără a avea mandat pentru negocieri, fără a putea invoca scuza necesității, fără a fi încercat timp de o lună niciun efort pentru a scăpa de pericol, acceptă din partea inamicului, ba, mai mult, îi propune chiar un pact, potrivit căruia armata sa trebuie să înceteze să participe la luptă, acest pact este contrar datoriei, contrar onoarei militare, oricare ar fi numele pe care am vrea să-i dăm și ministerul public nu poate decât să-l înfiereze, în numele legii…

Comportarea mareșalului Bazaine în timpul blocadei era în contrast cu atitudinea celorlalți ofițeri și cu cea a

populației civile din Metz.

În tot timpul blocadei, sublinia rechizitoriul, mareșalul fusese foarte puțin preocupat de a-și vedea trupele. Închis, cel mai adesea, în cartierul său generalul n-a trecut niciodată în revistă trupele. Niciodată n-a făcut o vizită răniților… Niciodată n-a căutat să îndulcească suferințele lor. Niciodată n-a avut pentru ei o vorbă afectuoasă, demonstrând interesul său, care repetată de la om la om, strânge legăturile între comandant și ostași și constituie pentru cel suferind o ușurare prețioasă.

Nu astfel s-au comportat comandanții de corpuri, generalii, ofițerii de toate gradele care dovedeau un interes permanent pentru subalterni. Grijile lor, legăturile lor neîncetate cu trupa au avut ca efect menținerea disciplinei, în împrejurări dureroase și dificile…

Indiferența mareșalului față de soldații săi contrasta cu devotamentul de care a dat dovadă populația din Metz.

Ea a acceptat cu fermitate bărbătească suferințele legate de asediu și i-a îngrijit cu ardoare patriotică pe cei 20.000 de răniți și bolnavi din oraș.

Spitalele, cazărmile deveniseră curând neîncăpătoare; locuitorii s-au grăbit să le pună la dispoziție locuințele, unde 5.000 de oameni au fost îngrijiți…

După ce l-am prezentat pe mareșal, continuă generalul Pourcet, în felul cum s-a străduit să slăbească curajul, să compromită ideea rezistenței, sugerând înfrângeri, înconjurându-și armata de o atmosferă descurajatoare, nu-mi rămâne decât să înregistrez deznodământul trist al combinațiilor sale demoralizante… N-avem nici măcar consolarea de a crede că atitudinea sa a cruțat, după cum susține Bazaine, numeroase vieți care încă puteau fi utile patriei.

Căci, în realitate, imobilitatea aproape absolută în care și-a menținut trupele de la 1 septembrie le-a fost mai fatală decât focul inamicului. Se știe că 11.000 de oameni ai armatei de la Rin au murit departe de căminele lor, în timpul captivității lor în Germania… Un număr mai mare de morți decât cel provocat de bătăliile susținute de această armată… O dovadă frapantă că în război hotărârile energice, în afară de faptul că dau rezultatele cele mai mari, sunt și cele care cruță cel mai mult sânge!

Dacă reamintim această opinie, care a fost cea a tuturor marilor comandanți, o facem, fiindcă avem convingerea profundă, și o exprimăm aici, că în cazul în care la începutul blocadei, mareșalul s-ar fi decis la un sacrificiu cerut de interesul suprem al țării, evoluția evenimentelor militare ar fi fost, fără îndoială, cu totul

alta!

…am rămas convins în privința faptului că purtarea mareșalului Bazaine, care contribuise la catastrofa de la Sedan, a exercitat o influență nefastă asupra evenimentelor ulterioare, care s-au soldat cu înfrângerea finală a Franței!

În concluzie, comisarul guvernului a cerut aplicarea față de mareșalul Bazaine a dispozițiilor legale mai sus citate.

Apărarea

În ședința din 7 decembrie a început să-și dezvolte pledoaria, în apărarea acuzatului Bazaine, renumitul avocat Lachaud. Timp de 4 zile apărătorul s-a străduit, punând la contribuție întreaga sa elocință, să demonstreze că mareșalul nu este vinovat de faptele reținute în sarcina sa. În acest scop el a recurs, în primul rând, la argumente sentimentale:

Domnule președinte, domnilor membri ai Consiliului cel mai glorios dintre ostașii noștri este oare un trădător? Mareșalul Bazaine a păcătuit oare contra datoriei și onoarei? Acuzarea vă cere s-o declarați și să adăugați această rușine la toate nenorocirile noastre.

Oare nu sunt suficiente înfrângerile noastre teribile? Franța n-a suferit destul?… Trebuie să se mai adauge,

după trei ani, spectacolul discordiilor noastre interne, trebuie să dovedim inamicilor noștri că nu știm să trăim decât în ură și supărare?

Lachaud a criticat apoi raportul generalului de Riviere, reproșându-i că n-ar fi „un rezumat simplu, fără pasiune a cauzei care trebuie supusă judecătorilor". După ce a criticat, tot în termeni generali, rechizitoriul, Lachaud a arătat că martorii au declarat tot ce au vrut, deoarece în caz contrar ar fi ajuns și ei în boxa acuzaților; ceea ce era în vădită contradicție cu realitatea.

Pledoaria abundă în afirmații cu caracter general, citățm spre exemplu:

Mareșalul Bazaine a trădat… Ah! va trebui să-mi explicați de ce, și permiteți-mi să vă spun că va trebui să precizați; perioadele nu-mi vor fi suficiente, am nevoie de fapte și de motive. El a trădat, el, militarul, ale cărui state de serviciu v-au fost citate la începutul acestei cauze, el, a cărui existență glorioasă a fost timp de patruzeci de ani pentru Franța un subiect de admirație?

În lumina dezbaterilor procesului este, evident, curioasă afirmația apărătorului că ar avea nevoie de fapte și de motive privind vinovăția acuzatului, când documentele prezentate și depozițiile a sute de martori care s-au perindat în fața instanței, timp de două luni, au dovedit pe deplin toate faptele ce i se imputau

mareșalului Bazaine.

Lachaud a expus în continuare cariera militară a mareșalului și a citat scrisori ce i-au fost adresate lui Bazaine în legătură cu meritele sale militare din trecut. O mare parte a pledoariei era consacrată analizării evenimentelor militare de la Metz încercându-se a-l scoate basma curată pe acuzat prin justificarea tuturor acțiunilor ca și a inacțiunilor sale. Avocatul nu s-a sfiit să-și exprime nu numai dezacordul, dar până și disprețul față de regimul republican, declarând:

— …(Bazaine) s-a retras sub Metz; și în acest timp la 1 septembrie armata de la Châlons își dădea sufletul la Sedan; și, la Paris, se făcea 4 septembrie!… Nu știu cum va judeca istoria aceste evenimente din septembrie. Constituie ele o revoluție?… Sau o crimă? Istoria se va pronunța.

Remarcăm că afirmația a fost făcută de Lachaud la peste trei ani de la răsturnarea imperiului și instaurarea Republicii. Acest răstimp se pare că nu i-a ajuns ca să se lămurească asupra caracterului legitim al regimului instaurat în Franța.

Apărătorul lui Bazaine a făcut o atare afirmație pentru a scoate în evidență că mareșalul a avut în 1870 aceleași îndoieli cu privire la caracterul regimului instaurat la 4 septembrie, motiv pentru care era convins că n-are nicio obligație față de Guvernul apărării naționale.

Lachaud a căutat, de asemenea, să justifice tratativele inițiate de Bazaine cu prusacii, faptul că a cerut și a comunicat informații celor cu care se afla în stare de război. În legătură cu misiunea lui Regnier, apărătorul a încercat să creeze impresia că Bazaine a fost de bună-credință, adică atât de naiv încât nici n-a bănuit că Regnier ar putea fi un agent prusian.

Pentru a înfățișa în culori cât mai favorabile pe clientul său avocatul a prezentat în instanță până și o scrisoare a comandantului armatei prusace, care asediase orașul Metz. Iată textul ei: „Declar că resimt o deplină și înaltă stimă pentru domnul mareșal Bazaine, îndeosebi pentru energia și perseverența cu care a putut timp atât de îndelungat să sustragă armata de la Metz unei capitulări, care, după părerea mea, era inevitabilă. Semnat Friedrich-Karl, general feldmareșal". Textul acestei scrisori putea fi însă scris, și aceasta e impresia ce-o provoacă, de-a dreptul în batjocură. Căci cine putea ști mai bine decât comandantul armatei adverse că Bazaine a avut posibilitatea să încerce și a avut și șanse să iasă din încercuirea de la Metz?

Pledoaria se încheie cu următoarele cuvinte:

Ar trebui poate, în această ultimă oră să amintesc ceea ce devin acuzațiile de înaltă trădare când se stâng urile oarbe și pasiunile arzătoare care le suscită, să vă amintesc și ceea ce devin verdictele justiției în fața

posterității?

Este inutil, o știți ca și mine. Procesele politice, domnilor, au aspectul fatal, că infractorul de azi poate deveni eroul de mâine și că pe locul supliciului, se ridică mai târziu o statuie.

Lachaud ar fi avut fără îndoială dreptate dacă s-ar fi referit spre pildă la Ioana d'Arc. Dar Bazaine a fost și a rămas înscris pe filele istoriei ca un trădător.

Înaintea încheierii dezbaterilor, i s-a mai dat cuvântul. Comisarului guvernului și, în replică, reprezentantului apărării. Amândoi și-au subliniat argumentele expuse anterior.

Ședința de judecată s-a suspendat la ora șaisprezece și treizeci și cinci de minute.

La ora douăzeci și cincizeci și cinci de minute Consiliul a reintrat în sala de ședințe și președintele a pronunțat următorul

VERDICT:

„În numele poporului francez

Azi, 10 decembrie 1873, în l-ul Consiliu de război permanent al 1-ei divizii militare, deliberând cu ușile închise, președintele a pus întrebările următoare:

1-a întrebare: Este vinovat mareșalul Bazaine de a fi capitulat în timpul unei campanii la 28 octombrie 1870,

în calitate de comandant șef al armatei de pe Rin?

2-a întrebare: Această capitulare a avut drept rezultat determinarea trupelor, peste care mareșalul Bazaine era comandant șef, să depună armele?

3-a întrebare: A tratat mareșalul Bazaine prin viu grai ori în scris cu inamicul fără a fi făcut în prealabil tot ce-i prescria datoria și onoarea?

4-a întrebare: Este vinovat mareșalul Bazaine, trimis în judecată în urma avizului unui consiliu de anchetă, de a fi capitulat la 28 octombrie 1870 în fața inamicului și de a fi predat garnizoana Metz, peste care deținea comanda supremă, fără a fi epuizat toate mijloacele de apărare de care dispunea și fără a fi făcut tot ce-i prescriau datoria și onoarea?

Voturile fiind strânse separat, începând cu judecătorul cu vechime mai mică în grad, președintele exprimându-și opinia ultimul, l-ul Consiliul de război declară:

Asupra primei întrebări: Da, în unanimitate;

Asupra celei de a doua întrebări: Da, în unanimitate;

Asupra celei de a treia întrebări: Da, în unanimitate;

Asupra celei de a patra întrebări: Da, în unanimitate.

După care, având în vedere concluziile comisarului special al guvernului din rechizitoriu, președintele a citit textul legii și a strâns din nou voturile în forma mai sus indicată pentru aplicarea pedepsei.

În consecință, Consiliul, văzând dispozițiile articolelor 210 și 209 din Codul de justiție militară, concepute astfel: (urmează textul celor două articole de lege):

Condamnă, în unanimitatea voturilor pe François-Achille Bazaine, mareșal al Franței, la pedeapsa cu moartea și degradarea militară.

Și văzând articolul 138 din Codul de justiție militară astfel conceput:

„Dacă cel condamnat este membru al Ordinului Legiunii de Onoare sau decorat cu medalia militară, instanța declară, în cazurile prevăzute de lege, că el încetează de a face parte din Legiunea de Onoare sau de a fi decorat cu medalia militară".

l-ul Consiliu de război declară că mareșalul Bazaine încetează de a face parte din Legiunea de Onoare și de a fi decorat cu medalia militară.

Condamnă, în plus, pe mareșalul Bazaine la plata cheltuielilor de procedură față de stat, prin aplicarea articolului 139 din Codul de justiție militară, astfel conceput:

„Hotărârea care pronunță o pedeapsă contra acuzatului îl condamnă la plata cheltuielilor față de stat.

Ordonă comisarului special al guvernului de a dispune ca, în prezența sa, comandantului să i se citească verdictul, în fața gărzii adunate sub arme, și să-

l avertizeze că legea îi acordă douăzeci și patru de ore pentru a declara recurs”.

Imediat după pronunțarea verdictului, membrii Consiliului de război au adresat ministrului de război o cerere de grațiere, din oficiu.

La două zile după trimiterea acestei cereri „Jurnalul oficial” a publicat următoarea notă:

„În temeiul articolelor 141 și 143 din Codul de justiție militară, domnul mareșal Bazaine lăsând să treacă termenul de douăzeci și patru de ore fără a declara recurs, condamnarea împotriva sa a devenit irevocabilă.

La propunerea domnului ministru de război, domnul președinte al Republicii a comutat pedeapsa cu moartea contră mareșalului Bazaine la douăzeci de ani de detențiune, începând din această zi, cu scutirea de formalitățile degradării militare, dar sub rezerva tuturor efectelor sale”.

Bazaine a fost încarcerat în fortăreața de pe Insula Sainte-Marguerite, situată în apropierea orașului Cannes, de unde la 10 august 1874 a reușit să evadeze și să fugă în Spania. A murit la Madrid în 1888.

Atentatorii de la Sarajevo

Pe străzile inundate de razele strălucitoare ale unui soare estival înainta încet un cortegiu oficial de

automobile și de trăsuri. Într-unul din automobile se afla arhiducele Francisc Ferdinand, moștenitorul tronului monarhiei austro-ungare și soția acestuia, născută contesa Sofia Șotek; în fața lor pe o banchetă stătea feldmareșalul Potiorek, guvernatorul militar al provinciei Bosnia-Herțegovina, a cărui capitală, orașul Sarajevo, va fi scena unor evenimente deosebite. Era în jurul orei zece, în ziua de 28 iunie 1914. Cortegiul era pe strada principală din Sarajevo, îndreptându-se spre primărie, când văzduhul a fost zguduit de explozia unei bombe. Ea fusese aruncată asupra automobilului princiar, dar, lovindu-se de caroserie, a ricoșat și a explodat pe sol, rănindu-l pe locotenent-colonelul Merizzi din suita guvernatorului. Atentatorul s-a aruncat în râul care curgea de-a lungul străzii. A fost prins și arestat: se numea Nedelco Ciabrinovici.

Între timp cortegiul și-a urmat drumul spre primărie, unde perechea princiară a fost primită și salutată de oficialitățile municipale. După terminarea ceremoniei de la primărie, moștenitorul tronului și-a exprimat dorința de a vizita la spital pe ofițerul rănit de explozia bombei. Cortegiul se puse din nou în mișcare. La colțul străzii principale, în dreptul automobilului cu perechea arhiducală, au răsunat două lovituri de pistol. Feldmareșalul Potiorek care privea spre lumea masată de-a lungul traseului, întorcându-și privirea spre

perechea care stătea în fața sa, văzu o dâră de sânge prelingându-se pe gulerul uniformei de general al arhiducelui și capul inert al arhiducesei Sofia, căzut pe piept.

Era ora zece și patruzeci și cinci de minute. Răniții au fost duși la reședința guvernatorului, unde peste un sfert de oră au murit amândoi fără a-și redobândi cunoștința.

Autorul omorului Gavrilo Princip a fost de asemenea arestat la fața locului.

Atentatul a constituit pretextul pentru declanșarea primului război mondial.

Bosnia și Herțegovina

Nu întâmplător atentatul împotriva perechii ce urma să moștenească tronul Habsburgilor a avut loc la Sarajevo. Aici, în capitala provinciei Bosnia și Herțegovina, ca și în celelalte regiuni ale vastului stat multinațional, locuit de cehi, slovaci, români, croați, sârbi și alte naționalități, asuprirea națională și politică a Imperiului austro-ungar era resimțită în mod dureros.

Nemulțumirea față de dominația străină clocotea în cercurile cele mai largi ale populației, compusă aproape exclusiv din locuitori de naționalitate sârbă și croată. Atentatul împotriva moștenitorului tronului austro-

ungar a fost o manifestare de protest împotriva asupririi ce apăsa pe grumazul poporului.

Austria a obținut la Congresul de la Berlin mandatul de a ocupa Bosnia și Herțegovina, regiuni deținute până atunci de turci (1878). În concepția cercurilor conducătoare austro-ungare ocuparea militară a acestui teritoriu constituia o acțiune simplă, fără vreo piedică. Unul din generalii austrieci declarase, chiar, că armatele sale vor intra pe teritoriul Bosniei, în pas de paradă, cu fanfara în frunte.

Dar populația locală s-a opus cu arma în mâini ocupanților austrieci. Armatele lor au fost nevoite să lupte pentru a înfrânge rezistența locuitorilor.

În această regiune locuită de sârbi și croați, autoritățile habsburgice, care aveau o experiență îndelungată în asuprirea altor naționalități, au aplicat politica lor obișnuită în astfel de situații. Ele au căutat, în primul rând, să înăbușe cu orice preț năzuința firească a populației de a se uni cu statul vecin al Serbiei. În acest scop au încercat să demonstreze marilor puteri europene, din partea cărora obținuseră mandatul de ocupare, că pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei unde trăiau sârbi ortodocși și musulmani, precum și croați catolici, deci existau conflicte ireductibile între diferitele grupuri confesionale, numai o administrație experimentată, ca aceea austriacă, ar putea asigura

liniștea și ordinea.

Și din punct de vedere administrativ și economic asuprirea națională avea aspecte specifice în această provincie. Spre deosebire de alte regiuni, aflate sub stăpânirea habsburgică, în Bosnia și Herțegovina, în timpul celor patruzeci de ani de dominație, autoritățile imperiale n-au făcut nicio investiție pentru dezvoltarea regiunii. Nu s-au construit șosele sau căi ferate, nu s-a dezvoltat industria și agricultura. Autoritățile imperiale s-au limitat la a jefui fără milă bogățiile naturale ale acestei regiuni, pădurile, zăcămintele de cupru și alte resurse miniere. Pe întinderi mari munții Bosniei și Herțegovinei au fost complet despuiați de verdele pădurilor, rămânând terenuri goale, sterpe, ca un simbol al siluirii naturii de către ocupanții străini nemiloși.

În octombrie 1908 monarhia austro-ungară, în intenția de a-și consolida stăpânirea, a anexat Bosnia și Herțegovina Imperiului habsburgic.

Acest act samavolnic a provocat o reacție îndârjită din partea populației asuprite. În Bosnia și Herțegovina s-au întețit manifestările de rezistență față de ocupanții străini. Dar și în alte regiuni aflate sub dominația habsburgică, în Croația și Slovenia s-a dezvoltat o amplă mișcare de solidaritate cu poporul bosniac.

Din punct de vedere administrativ teritoriul anexat

depindea de Ministerul de finanțe austro-ungar, dar exista în subordinea acestui minister și un guvern provincial pentru Bosnia și Herțegovina, condus de un militar, care era în același timp și comandantul corpului de armată XV, cu reședința la Sarajevo. Caracteristic pentru metodele de asuprire folosite de monarhie era și faptul că din unitățile aparținând acestui corp de armată nu făceau parte militari recrutați din Bosnia sau Herțegovina.

Deși populația Bosniei și Herțegovinei era omogenă, atât din punct de vedere etnic, cât și lingvistic, administrația austro-ungară a luat tot felul de măsuri care aveau ca scop divizarea și învrăjbirea locuitorilor. În 1910 a fost adoptat, spre pildă, un așa-numit „statut organic", potrivit căruia au fost create patru curii cuprinzând fiecare un număr de deputați de o anumită confesiune, 36 deputați fiind aleși de către ortodocși, 24 de către musulmani, 16 de către catolici și 1 de către evrei.

Unul din detașamentele combative ale luptei de eliberare îl reprezenta tineretul din Bosnia și Herțegovina, elevii de liceu și studenții.

Organizația revoluționară „Tineretul bosniac" era condusă de Vladimir Gacinovici.

Atentatul de la 28 iunie 1914 n-a fost un act izolat. În regiunile locuite de populație slavă atentatele s-au ținut

lanț. În 1910, spre pildă, cu prilejul deschiderii dietei din Bosnia, Bogdan Zeraici a tras asupra guvernatorului, dar nu l-a nimerit și apoi s-a sinucis. La Zagreb, la 8 iunie 1912, Luca Juchici, l-a împușcat pe comisarul regal Slavco Cuvaj, iar la 18 august 1913, Ștefan Doicici încearcă să-l ucidă pe baronul Skerlecz, succesorul lui Cuvaj. La 20 mai 1914 se săvârșește o nouă tentativă de suprimare împotriva aceluiași comisar regal.

Oficialitățile austro-ungare au căutat să explice numeroasele atentate săvârșite contra reprezentanților lor prin agitația desfășurată de diverse organizații naționaliste și organe guvernamentale din Serbia, și în special de organizația „Narodna Odbrana" (Ajutorul național) de care va fi vorba și în procesul atentatorilor de la Sarajevo.

În realitate pentru a însufleți lupta de eliberare națională a populației slave asuprite nu era nevoie de influență externă. Statul național Serbia constituia, fără îndoială, un punct de permanentă atracție pentru sârbii și croații care gemeau sub jug străin. Dar nici guvernul Serbiei și nici „Narodna Odbrana", care era o organizație pentru promovarea ideii unității naționale iugoslave prin mijloace culturale, ridicarea economică și culturală a populației iugoslave, nu promovau atentate și nu instigau populația slavă la săvârșirea de acte teroriste. Desigur, guvernul austro-ungar nu putea

recunoaște deschis cauza atentatelor, și a altor manifestări de nemulțumire, căci o asemenea recunoaștere ar fi echivalat cu blamarea politicii pe care o ducea față de numeroasele naționalități din cadrul imperiului.

În culisele diplomației secrete

Învinuind Serbia de răspunderea pentru atentatul de la Sarajevo monarhia austro-ungară a găsit pretextul de a declara război Serbiei și de a declanșa astfel primul război mondial. Atât în legătură cu atentatul, cât și cu procesul intentat atentatorilor s-a desfășurat o intensă activitate în culisele vieții politice.

Între 25 și 27 iunie 1914 în Bosnia se desfășuraseră ample manevre ale armatei austro-ungare, având ca temă un atac contra Serbiei. Nu este greu de înțeles ce iritare a produs manevrele în rândurile populației locale. La 28 iunie, cu prilejul încheierii manevrelor, prințul moștenitor Francisc-Ferdinand, care asista în calitate de inspector general al armatei imperiale și regale a făcut o vizită oficială la Sarajevo. Și data pentru vizita înaltului demnitar austriac a constituit un spin în ochii locuitorilor Bosniei, deoarece în ziua de 28 iunie ei comemorau pe de o parte bătălia de la Cossovopole, dintre sârbi și turci, din anul 1389, care a marcat

prăbușirea imperiului medieval sârb, iar pe de altă parte încheierea victorioasă pentru Serbia a războaielor balcanice. De altfel organele poliției austriece au avertizat autoritățile vieneze asupra eventualității unui atentat, dar curtea imperială a refuzat să aducă vreo modificare programului stabilit.

După ce perechea princiară scăpase de bomba lui Gabrinovici, Francisc Ferdinand, a hotărât să-și schimbe itinerariul. Princip, care aflase de arestarea lui Gabrinovici nu știa ce să facă, unde să se posteze. În momentul în care el a ieșit dintr-un debit de tutun s-a pomenit, dintr-o dată, cu automobilul princiar în față. Locul se afla la o intersecție. Primul automobil al cortegiului în care era primarul, cotise după colț, angajându-se în direcție transversală. Șoferul arhiducelui voia să-l urmeze, dar guvernatorul Potiorek îi ordonă să-și continue drumul de-a lungul cheiului. Pentru a menține direcția indicată, automobilul princiar a trebuit să se apropie de trotuar și astfel Princip se trezi cu pasagerii automobilului la câțiva pași de țeava pistolului său. El n-a putut trage decât două focuri. Primul a nimerit coloana vertebrală a arhiducelui, al doilea, abdomenul soției sale. După părerea experților vremii șansa unei astfel de împușcări duble, de a-și nimeri ținta, era una la o mie.

După moartea perechii moștenitoare a tronului

cercurile politice, presa, opinia publică au căutat de îndată explicații pentru săvârșirea atentatului.

Atât guvernul cât și presa oficială austro-ungară au atribuit Serbiei răspunderea pentru săvârșirea atentatului, invocând un complot organizat de guvernul acestui stat. S-au vehiculat și alte variante. Spre pildă, că arhiducele a fost lăsat fără pază suficientă ca urmare a conflictului în care se afla cu împăratul Francisc Josif și curtea imperială, sau că de organizarea atentatului n-ar fi fost străine cercurile conducătoare din Budapesta, care vedeau în persoana lui Francisc-Ferdinand un dușman al ungurilor și un prieten al slavilor.

Atentatul de la Sarajevo a constituit subiect de analiză pentru numeroase lucrări istorice. Majoritatea cercetătorilor atribuie răspunderea pentru organizarea atentatului colonelului Dragutin Dimitrievici-Apis, șeful serviciului de informații al Marelui Stat-Major sârb și ajutorului acestuia, maiorul Tancoșici, care ambii erau în conducerea unei organizații teroriste secrete denumită „Mâna neagră". Dar până și acei istorici care susțin că și guvernul Serbiei avea informații despre pregătirea atentatului, relevă că primul ministru sârb Pașici a încercat să împiedice săvârșirea sa dând dispoziții ministrului de interne Protici, să nu permită complotiștilor trecerea din Serbia în Bosnia și

Herțegovina, dar că din motive necunoscute Protici nu a reușit să ducă la îndeplinire acest ordin.

Cadrul lucrării nu oferă posibilitatea de a trata mai pe larg numeroasele opinii emise pe acest subiect. De altfel, abordând relatarea procesului de la Sarajevo nu ne referim la informații și interpretări apărute ulterior, ci ne limităm la cele puse în discuția instanței de judecată.

Din acestea reieșea că guvernul austro-ungar nu dispunea de dovezi compromițătoare pentru guvernul Serbiei, deși oficial pretinsa răspundere a Serbiei pentru atentat a constituit pretextul declanșării războiului. Edificatoare în acest sens este o scrisoare secretă a ministrului de externe austro-ungar, Berchtold, adresată la 1 octombrie 1914 (deci în plin război) cavalerului de Bilinski, ministrul pentru Bosnia și Herțegovina:

„Aș vrea să-mi exprim părerea cu privire la soluția ce ar fi de dorit a se da procesului de la Sarajevo și să formulez deziderateле ce decurg din punctul de vedere particular al departamentului de externe:

1. În primul rând va trebui ca sentința să țină seamă de consecințele internaționale formidabile ale crimei (adică de declanșarea războiului de către guvernul autsor-ungar – n.a.). Un verdict care nu ar răspunde așteptărilor, ar avea efectele cele mai pernicioase pentru politica internă și externă, ar compromite atât

declarațiile autorităților din Bosnia și Herțegovina despre anchetă, cât mai ales prima noastră acțiune diplomatică împotriva Serbiei (adică ultimatumul austro-ungar, n.a.). Totodată ar fi pus în discuție până și dreptul nostru de a angaja cu Serbia conflictul care a dat naștere războiului.

2. Este necesar ca sentința, răspunzând deziderateloor de mai sus, să rămână definitivă și să fie pusă în executare înainte ca soarta armelor să fie decisă pe vreunul din fronturile de luptă. În caz contrar s-ar putea produce un echivoc în străinătate: dacă războiul se va desfășura favorabil monarhiei nu va lipsi afirmația că nu am îndrăznit să dăm curs liber justiției până nu ne-am asigurat de soarta armatelor; și invers, dacă norocul armelor nu ar fi cu noi, am fi expuși unei presiuni de nedorit… și sentința, fie ea oricât de dreaptă, ar lăsa impresia unui act de răzbunare, complicând, astfel, situația noastră și așa destul de dificilă, Berthold".

Nu este lipsit de interes nici un alt document, scrisoarea primului-ministru, contele Tisza, adresată la 3 iulie 1914 aceluiași cavaler de Bilinski, din care spicuim:

„…Dacă vor fi stabilite fapte ce ne vor autoriza să întreprindem un demers în Serbia, trebuie făcut ce este necesar. Nu este deloc probabil ca Serbia să ne ofere un prilej echitabil pentru a recurge la măsuri militare și ar

fi o greșeală, pentru care nu ne putem lua răspunderea să ducem un război fără acesta. Esențialul este și rămâne de a face ordine în propria noastră țară și în acest context nu pot să nu amintesc constatările în adevăr revoltătoare pe care le oferă ancheta de la Sarajevo. Detalii ce trebuiau în mod imperativ să rămână secrete, în interesul succesului anchetei și al menținerii autorității în fața opiniei publice, au apărut în ziare. Acest fapt denotă din partea autorităților interesate uitarea datoriei și o frivolitate care depășește orice imaginație. Nu pot înțelege cum o asemenea stare de lucruri a putut fi tolerată o singură zi. În interesul acestei chestiuni de stat, de cea mai înaltă importanță ca și al bunului nostru renume în Bosnia-Herțegovina, am onoarea să rog insistent pe Excelența Voastră de a remedia imediat această situație prin măsuri energice".

Așadar, politicianul experimentat, contele Tisza își dădea seama că datele relevate de anchetarea atentatelor nu ofereau temei pentru atribuirea răspunderii autorităților Serbiei și cerea cu insistență să se ia „măsuri energice", adică să se exercite toate presiunile posibile pentru a se obține cu orice preț datele de care avea nevoie clica militaristă a cercurilor conducătoare austro-ungare pentru declanșarea războiului.

Făcând abstracție de faptul că procesul atentatorilor

nu a oferit vreo dovadă că autoritățile guvernamentale ale Serbiei ar fi fost implicate în pregătirea sau săvârșirea atentatului, se pune întrebarea dacă guvernul Serbiei, în momentul politic respectiv a avut vreun interes să riște o confruntare militară cu Austro-Ungaria.

Iată ce scrie în acest sens fostul diplomat sârb, istoricul M. Bogicevici: „După succesele dobândite în cele două războaie balcanice Serbia n-a avut răgaz să-și refacă forțele. Răscoalele albaneze și conflictul cu Austria din cauza Căii ferate orientale (a cărei construire era plănuită de Austro-Ungaria prin teritoriul situat la sud de Serbia, fiind socotită de aceasta drept o încercare de încercuire, n.a.) ca și disensiunile interne nu dădeau țării liniștea necesară. Primul-ministru Pașici se străduia să promoveze o politică de pace… Nu întâmplător într-o scrisoare confidențială el atrăgea atenția șefului Marelui Stat-Major, Putnik, asupra faptului că șeful serviciului de informații al Marelui Stat-Major, colonelul Dimitrievici întreținea relații cu studenți bosniaci revoluționari și că de aici ar putea apărea consecințe grave”.

Interogatoriul acuzaților

Tribunalul care urma să-i judece pe atentatori era

constituit din Alois de Curinaldi, consilier superior de justiție, ca președinte, Bogdan Naumovici și Mayer Hoffmann, consilieri asesori cu vot deliberativ, Emanuel Fialka și Anton Pitha, consilieri supleanți. Ministerul public era reprezentat prin procurorul de stat Franjo Svara și substitutul de procuror Sark. Cei douăzeci și cinci de acuzați erau apărați de șase avocați.

Procesul a început la 12 octombrie 1914.

Prima ședința de judecată s-a deschis prin anunțarea de către grefier că tribunalul va judeca procesul penal intentat lui Gavrilo Princip și complicilor săi pentru crima de înaltă trădare. Starea de fapt și rolul fiecărui acuzat reieșea din răspunsurile date de ei la interogatorii, din care reproducem în continuare părți esențiale.

Acuzatul Nedelco Ciabrinovici, de nouăsprezece ani, a fost interogat primul. El a declarat că se simte vinovat de crima de asasinare a arhiducelui Francisc-Ferdinand. Invitat să-și povestească viața, Ciabrinovici a arătat că din cauza unor neînțelegeri cu tatăl său, a plecat de acasă și de la vârsta de patrusprezece ani a învățat meseria de tipograf. A lucrat în mai multe localități din Bosnia, și apoi la Belgrad. Aici a devenit adept al anarhismului. În 1912 s-a întors la Sarajevo, unde a fost condamnat la cinci ani de exil pentru propagarea ideilor sale anarhiste. Pe Princip l-a cunoscut la Sarajevo; acesta

avea concepții național-radicale, pe care el, Ciabrinovici, nu le împărtășea. Apoi a plecat din nou la Belgrad. Dorea să se întoarcă la Sarajevo, dar n-avea bani de drum. Adresându-se unui reprezentant al organizației „Narodna Odbrana", a cerut și a primit o sumă de bani pentru biletul de tren de care avea nevoie și un teanc de cărți. După ce a stat din nou la Sarajevo, a plecat în străinătate în mai 1913 și de acolo în octombrie al aceluiași an, la Belgrad. Aici a lucrat într-o tipografie, dar câștigul său era prea mic pentru a trăi omenește. În cercurile muncitorilor și studenților naționaliști, a luat contact cu ideile acestora, fără a renunța la convingerile sale anarhiste. Nu dorea un război între Serbia și Austria, deoarece era, în principiu, împotriva vărsării de sânge. În primăvara anului 1914, a primit într-un plic, expediat de un anonim, o tăietură dintr-un ziar, privind știrea că arhiducele moștenitor al tronului Austriei însoțit de soția sa va vizita Sarajevo și va asista la manevre. Întâlnindu-l pe Princip, a angajat o discuție pe tema acestei știri și Ciabrinovici a înțeles că se gândea la un atentat. Despre atentatul împotriva moștenitorului tronului au avut loc discuții și cu alte ocazii, în cercurile studențești. În aceeași seară, Princip i-a propus lui Ciabrinovici să întreprindă împreună atentatul împotriva arhiducelui. Atentatul avea scopul de a trezi sentimentul național și al răzbunării în rândul

poporului. Pentru a-și procura armele necesare în vederea săvârșirii atentatului, Ciabrinovici s-a adresat unui funcționar de la Căile ferate, pe nume Țiganovici, despre care se știa că le poate procura. Și în adevăr peste aproximativ o lună Țiganovici l-a anunțat că a procurat arme, dintre care a și predat o parte lui Princip și prietenului acestuia Grabej. El, Ciabrinovici, a primit un pistol cu șase cutii de cartușe și două bombe. După aceea s-a pus de acord cu Princip și cu Grabej asupra plecării la Sarajevo. Ideea atentatului le-a fost dragă, la toți, aveau sentimente ostile față de Austria și doreau alipirea Bosniei și Herțegovinei la Serbia. Despre Francisc Ferdinand citiseră că a condus manevre militare la începutul anului în împrejurimile Vienei. Cu acest prilej au fost destituiți două sute de ofițeri de stat major fiindcă nu i-a găsit corespunzători pentru sarcinile lor. Și din acest fapt și-au dat seama că arhiducele avea un rol important în conducerea armatei. Cu privire la caracterul monarhiei Ciabrinovici a declarat că un stat care nu este național și oprimă alte naționalități nu poate fi considerat ca având o unitate. Toată forța sa rezidă doar în baionete. În pregătirea atentatului, el a fost influențat de sentimentul de răzbunare pentru toate nedreptățile suferite de poporul sârb din Bosnia și Herțegovina, dar și de un motiv personal. Ideea atentatului i-a venit pentru prima dată

în 1910, când a fost expulzat de la Sarajevo cu prilejul vizitei împăratului, Francisc-Josef. Atunci a regretat că n-a avut arme, fiindcă l-ar fi ucis pe guvernatorul Rosony care ordonase expulzarea sa. A considerat răzbunarea ca o datorie sacră a omului civilizat și gândea să se sacrifice. Știa că la Viena era o clică militaristă, al cărei șef era Ferdinand și că această clică intenționa să cucerească Serbia și celelalte state slave. A urât pe moștenitorul tronului fiindcă acesta era un dușman al sârbilor. În legătură cu întrebarea dacă cercurile oficiale sârbești i-au ajutat să transporte în Bosnia armele primite, Ciabrinovici a arătat că n-au primit niciun ajutor din partea acestora. El a descris apoi amănunțit cum s-au întors la Sarajevo cu ajutorul unor persoane particulare și cum a aruncat bomba asupra automobilului princiar în împrejurările cunoscute. În încheierea interogatoriului Ciabrinovici a arătat că n-a primit niciun fel de arme de la organizația „Narodna Odbrana".

Gavrilo Princip a declarat că la data săvârșirii atentatului a avut nouăsprezece ani împliniți. La întrebarea președintelui completului de judecată dacă își recunoaște vinovăția el a răspuns:

— Nu sunt un criminal, deoarece am suprimat un răufăcător. Am fost convins de dreptatea mea.

— Și arhiducesa?

— Nu voiam s-o ucid; am omorât-o fără voie.

După ce a arătat detaliat cum și în ce localități din Austria și Serbia și-a făcut studiile secundare, Princip a afirmat:

— Sunt naționalist iugoslav, năzuiesc spre uniunea tuturor iugoslavilor sub orice formă politică și eliberarea lor de sub Austria.

Președintele: Acesta era idealul vostru. Cum credeați să-l realizați?

— …Înlăturându-i pe cei care ne oprimă și ne fac rău, cei care pun obstacole ideii de unire… Mobilul principal era și răzbunarea pentru toate suferințele îndurate de către popoare din partea Austriei.

Întrebat asupra concepțiilor existente în cercurile studențești din Belgrad și îndeosebi ale studenților originari din Bosnia, Princip spuse:

— Cei mai mulți erau naționaliști… Nu toți aveam aceleași opinii. Nu este necesar ca fiecare să abordeze de aceeași manieră realizarea ideilor sale și nu este obligat să recurgă la aceleași mijloace… Se crede că Austria este o nenorocire pentru poporul nostru, ceea ce este un fapt ce nu poate fi negat, și că ea nu trebuie să existe… Se socotea că iugoslavii trebuie să se unească. Se înțelege că Serbia, ca fracțiune liberă a poporului iugoslav, avea datoria morală să sprijine această unire și să dețină rolul pe care Piemontul l-a avut pentru Italia.

În continuare Princip a declarat că ideea de a comite atentatul a fost a lui și nu a lui Ciabrinovici, voind, evident, să ușureze situația prietenului său.

Cu privire la proveniența armelor, Princip a dat aceleași explicații ca și Ciabrinovici.

După ce a relatat amănunțit despre călătoria de întoarcere a grupului format din el, Ciabrinovici și Grabej, de la Belgrad la Sarajevo, Princip a arătat că armele au rămas la Sarajevo în păstrarea prietenului său Ilici, care le-a distribuit în dimineața zilei fixate pentru săvârșirea atentatului.

— …În ziua atentatului… mă plimbam de-a lungul cheiului, până în dreptul locului unde trebuia să fiu. Automobilul sosi și auzii explozia bombei: știam că era unul de-ai noștri, dar nu știam cine anume… Credeam că totul s-a sfârșit văzând că Ciabrinovici a fost arestat. Mi-a venit atunci ideea să-l omor pentru ca totul să se încheie aici, apoi m-aș fi sinucis la rândul meu. Dar am renunțat la această intenție văzând automobilele urmându-și drumul. În acel moment nu l-am distins pe arhiduce. Am zărit o doamnă așezată lângă el, dar trecuseră foarte repede și prezența ei nu m-a surprins. M-am îndreptat spre podul Latinilor și am auzit că atentatul nu reușise. Atunci m-am gândit unde să mă postez. Citisem în ziare itinerariul cortegiului. M-am oprit; un anume Pușana s-a apropiat de mine și mi-a zis:

„Ați văzut această stupiditate?” am tăcut. El m-a tras la o parte: crezând că era un spion, presupuneam că vrea să mă percheziționeze. Unul din neamurile sale era spion și socoteam că și el era. Nu mai știu dacă se afla lângă mine când automobilul a trecut a doua oară. Am scos pistolul și am tras asupra lui Ferdinand de două ori, de la o distanță de patru sau cinci pași.

— A doua oară n-ați ochit asupra arhiducesei?

— Nu. Am văzut că mai era cineva în automobil și am voit să-l ucid pe Potiorek.

— Știați că ați nimerit?

— Nu. Nu știam nici măcar câte focuri am tras. Am ridicat brațul pentru a mă sinucide, dar polițiștii și ofițerii puseseră mâna pe mine și mă loveau din răzbunare. M-au dus de la fața locului acoperit de sânge, la poliție, unde am fost din nou bătut crunt.

— Să lăsăm asta. Așadar ați tras cu intenția de a-l ucide, pe dânsul și pe Potiorek.

— Da. Mă gândeam să-l ucid și pe Potiorek, întrucât era cu el. Nu regret, fiindcă sunt convins că am înlăturat un flagel și am săvârșit o faptă bună. În general, el a făcut rău la toată lumea. A fost instigatorul măsurilor excepționale și al procesului de înaltă trădare (Princip se referea la procesul intentat în 1909 la Zagreb împotriva a cincizeci și trei iugoslavi pentru crimă de înaltă trădare).

— Un proces de înaltă trădare nu este un rău, replică președintele.

— Din această cauză suferă poporul întreg, continuă Princip… redus la o sărăcie cumplită și tratat mai rău decât vitele.

— Oare moștenitorul tronului a sărăcit poporul?

— Nu înțelegeți asta. Eu vedeam cum poporul nostru se ruinează treptat. Sunt fiu de țăran și știu ce se petrece la sate, de aceea am vrut să mă răzbun și nu regret nimic.

În ședința din 13 octombrie președintele se adresă acuzatului Ciabrinovici amintindu-i că a declarat la instrucție, că a comis singur atentatul. Ciabrinovici a recunoscut că a făcut această declarație.

— În ce scop? întreabă președintele.

— N-am vrut să denunț pe nimeni.

În continuare președintele îi aminti și lui Princip că la 28 iunie, în fața judecătorului de instrucție, a declarat, la primul său interogatoriu, că nu avea complici și că a fost surprins auzind explozia bombei. El a mai afirmat că a acționat fără să fie influențat de cineva și că nu a fost înțeles cu nimeni.

— Am spus așa pentru a nu denunța pe tovarășii mei… E adevărat însă că nimeni nu m-a instigat să săvârșesc atentatul.

Lui Princip i s-au pus numeroase întrebări referitoare

la pretinsul rol al autorităților sârbești și îndeosebi al asociației „Narodna Odbrana” în organizarea atentatului. Răspunsurile categorice ale acuzatului au infirmat diversele versiuni despre rolul altor persoane în pregătirea atentatului.

Inculpatul Trifco Grabej, în vârstă de nouăsprezece ani, și-a recunoscut vina de a fi comis atentatul. El a declarat că a urmat o parte din studiile liceale la Belgrad, unde în 1913 s-a atașat de Gavrilo Princip, pe care îl cunoștea mai de mult și a făcut cunoștință cu Nedelco Ciabrinovici.

— Fiind expulzat din Bosnia, mă gândeam, firește, la țara mea; vorbeam despre treburile de aici și urmăream cu atenție tot ce se întâmpla în această parte. Am aflat că moștenitorul tronului urma să vină în curând pe la noi. Cunoscând suferințele noastre și persecuțiile îndreptate contra sârbilor din Bosnia, era inevitabil să ne vină ideea să plătim Austriei cum se cuvine aceste fapte rele și să ne răzbunăm îndeosebi asupra persoanei lui Ferdinand. În acel moment, spre Paști, îmi veni ideea atentatului, și atunci ne-am hotărât să-l săvârșim.

— Cine a luat hotărârea? întreabă președintele.

— Eu și Princip… Hotărârea de a-l ucide pe Ferdinand, și nu pe altcineva s-a luat fiindcă… de la el proveneau, în genere, toate nenorocirile de care suferea Bosnia; el era geniul rău al slavilor, un german care nu

putea fi decât adversarul ideii măreţe a iugoslavilor. De aceea un asemenea om trebuia suprimat, după părerea mea şi a lui Princip.

— Pe ce aţi bazat raţionamentul vostru?

— Pe ceea ce s-a întâmplat în Bosnia.

— Dar el nu răspundea de toate acestea.

— Nici Potiorek nu răspundea în mai mare măsură, fiindcă nu executa decât ordinele Vienei.

— La Viena miniştrii sunt cei care dau ordine. Cum aţi putut deci considera pe defunctul moştenitor al tronului ca răspunzător de ceea ce se întâmpla în Bosnia? Nu era nici stăpânul, nici suveranul. N-a fost decât inspectorul armatei, nimic mai mult.

— Ca atare era adversarul lumii slave.

— În armata (austriacă) sunt mulţi slavi care se luptă vitejeşte şi loial pentru monarhia noastră.

— Dacă soldaţii slavi se luptă pentru cauza austriacă, nu sunt decât o masă inconştientă.

Procurorul: Rog să notaţi această declaraţie, deoarece o voi reţine împotriva inculpatului.

Preşedintele: L-aţi considerat (pe arhiduce) ca un comandant capabil, redutabil în caz de război contra Serbiei?

Grabej: Nu. Nu interesele Serbiei au fost cele care m-au călăuzit, ci numai cele ale Bosniei. Dacă aş fi ştiut că va rezulta un război european, n-aş fi participat la acest

atentat.

— Sunteți de părere că Bosnia și Herțegovina ar trebui alipite Serbiei?

— Da, aceasta mi-e părerea.

— Asta v-a fost idealul?

— Da, ăsta mi-a fost idealul cel mai înalt…

— Pe ce vă bazați pentru a declara că poporul trăiește atât de mizerabil aici în Bosnia?

— Pe experiență.

— Dar sunteți încă tânăr. Cum puteți vorbi cu atâta siguranță despre experiența voastră?

— …Am văzut măsurile excepționale… suspendarea autonomiei, procesul de înaltă trădare intentat contra sârbilor la Zagreb, unde au pătimit oameni nevinovați…

Inculpatul a confirmat în cursul interogatoriului că grupul lor a primit armele de la Țiganovici, funcționar la Căile ferate din Belgrad.

În continuare Grabej a relatat, în fața instanței, cum s-a întors împreună cu ceilalți atentatori de la Belgrad în Bosnia. Apoi a vorbit despre împrejurarea că. Danilo Ilicim, care primise spre păstrare armele aduse din Serbia, cu trei zile înainte de atentat, s-a opus categoric săvârșirii atentatului și a căutat să-l convingă și pe el să nu participe la comiterea sa.

— …I-am spus că… atentatul trebuia să aibă loc,

deoarece, chiar dacă autoritățile îi vor persecuta pe sârbi după săvârșirea lui, atentatul va stimula spiritul de rezistență în popor… În ziua atentatului… l-am întâlnit pe Ciabrinovici, care mi-a zis să vin la ora opt la patiseria Vlainici. L-am găsit acolo, Ilici era cu el, i-a dat lui Ciabrinovici o bombă și mie o bombă și un pistol. Mi-a spus din nou să renunț la săvârșirea atentatului pentru a mă rezerva pentru o acțiune ulterioară continuând să muncesc la opera noastră revoluționară. I-am răspuns că nu voi săvârși atentatul; dar în mine însumi eram hotărât să-l săvârșesc. Ne-am despărțit. Am plecat pentru a-l căuta pe Princip pe care îl știam postat pe podul Latinilor. Trebuia să mă folosesc de bombă pentru a provoca dezorientare în rândul asistenței la sosirea moștenitorului tronului; Princip putea atunci să tragă mai ușor. Dar Princip n-a fost la locul convenit. Atunci m-am îndreptat spre primărie. El nu se afla însă nici pe o parte și nici pe cealaltă a cheiului, pe care îl scrutasem de mai multe ori. Nevăzându-l, credeam că fusese deja arestat. Îmi spuneam că dacă atentatul n-a reușit convoiul se va întoarce trecând peste podul Imperial. M-am postat deci în acest loc, de unde Zeraici trăsese pe vremuri asupra guvernatorului general. Dar pe urmă m-am îndreptat spre podul Latinilor. Era multă lume, detectivii vegheau și îmi era cu atât mai dificil să avansez, cu cât

doi dintre ei mă și luaseră la ochi. Îmi dădeam seama că-mi era imposibil să săvârșesc atentatul din acel loc. De aceea am încercat din nou să mă strecor spre podul Imperial, la primul meu post. Dar când am ajuns la podul Imperial, lumea era atât de înghesuită încât nu mai exista posibilitatea de a avansa, astfel încât m-am decis să rămân pe loc. Peste câteva minute am auzit explozia unei bombe, fără să fi văzut cine o lansase. Întrucât știam că erau mai mulți conspiratori și că, în afară de Ciabrinovici, toți ceilalți erau de o calitate inferioară, am conchis că a fost el.

— Ce vă face să spuneți că ceilalți complici erau de „calitate inferioară”?

— Cunosc destul de bine tineretul bosniac. Credeam că atentatul a reușit, fiindcă trecuse un timp destul de lung înainte ca să apară automobilul. Apoi, deodată trecură trei automobile… am văzut că moștenitorul tronului era viu. Credeam că ceilalți conjurați trădaseră, fiindcă n-am auzit noi împușcături. Automobilul (princiar) a trecut încet, tocmai prin dreptul locului pe care îl ocupasem mai înainte și am regretat că am schimbat locul. Credeam că la întoarcerea de la primărie automobilul va traversa podul Imperial; dar el și-a continuat drumul și peste câteva minute am auzit primul foc, apoi al doilea. Pe urmă s-a răspândit știrea că Ferdinand a fost ucis.

— Erați deci hotărât să săvârșiți atentatul voi însivă în cazul când defunctul Ferdinand ar fi trecut peste podul Imperial?

— Desigur…

Întrebat fiind asupra provenienței armelor, Grabej a dat aceleași răspunsuri ca și ceilalți doi inculpați interogați înaintea sa.

Așadar din interogatoriul foarte detaliat al celor trei acuzați principali a reieșit clar că atentatul a fost inițiat și organizat de acești trei tineri bosniaci, convinși că săvârșirea lui este în interesul luptei de eliberare națională și al unirii tuturor iugoslavilor. Nu s-a dovedit, așadar, nicidecum că atentatul ar fi fost organizat de „Narodna Odbrana" ori de alte organizații obștești sau de stat din Serbia, după cum au susținut oficialitățile monarhiei austro-ungare.

Răspunsurile date de inculpatul Danilo Ilici, care era în vârstă de douăzeci și patru de ani, au fost mai puțin categorice decât declarațiile primilor trei acuzați. La întrebarea președintelui completului, dacă se simte vinovat, el a răspuns:

— Mă simt vinovat în măsura în care am contribuit la atentat.

— De ce vă simțiți vinovat? Regretați că evenimentul s-a produs, sau că a avut consecințe grave?

— Regret evenimentul dar și consecințele și mai ales

acestea din urmă.

După ce a arătat că Princip i-a comunicat că a procurat armele necesare pentru săvârșirea atentatului și el. Ilici, a vorbit la rândul său cu Lazar Giuchici și Vaso Ciubrilovici pentru a-i atrage și pe ei la săvârșirea atentatului, Ilici a încercat să-și atenueze răspunderea, declarând:

— …M-am ferit totdeauna de a îndemna pe cineva să săvârșească atentatul, lăsând pe fiecare să se declare singur, pentru a nu fi considerat ca instigator moral al acestei chestiuni în caz de inculpare.

Ilici n-a putut nega în fața instanței faptul că s-a dus la cererea lui Princip în localitatea Tuzla pentru a prelua, de la Mișco Iovanovici, armele aduse de la Belgrad și nici că a distribuit armele atentatorilor. Dar, a spus el, înainte de săvârșirea atentatului a încercat să-i determine pe ceilalți să nu-l mai săvârșească.

— De ce? întreabă președintele.

— Fiindcă devenisem adversarul atentatului și mă străduiam să-l împiedic… Am vorbit cu Princip și am căutat să-l rețin. Am discutat adesea în acest sens; el a rezistat mai întâi și numai pentru a-l împiedica, i-am spus, până la urmă, că ceilalți cinci conjurați vor acționa. După ce am dezbătut îndelung acest subiect, el a tăcut și, deși nu mi-a afirmat categoric că a renunțat, eu am înțeles că asta era situația. Credeam că atentatul nu va

avea loc…

— Le-ați spus și lui Ciabrinovici și lui Popovici să renunțe la atentat?

— Nu în mod explicit, dar i-am considerat incapabili de a-l comite; și întrucât îi declarasem lui Princip că ceilalți cinci conjurați vor realiza chestiunea, mi-am rezervat, pentru cazul că atentatul n-ar fi avut loc, mijlocul de a dovedi că nu din vina mea s-a întâmplat așa…

— Președintele (adresându-se lui Princip): Iată ce turnură dă Ilici acestei chestiuni.

Princip: N-are decât să se apere cum poate, îl privește, în ce mă privește, spun ceea ce gândesc…

Acuzatul Vaso Ciubrilovici, în vârstă de șaptesprezece ani s-a declarat vinovat de a fi vrut să-l ucidă pe moștenitorul tronului. El a arătat că în liceul de la Sarajevo, pe care îl urma, exista o asociație națională iugoslavă.

— Ea nu duce (însă) nicio activitate. Era mai degrabă o asociație literară, ce cuprindea elemente clericale, care erau contra unirii naționale, și pe sârbi. A trebuit să înființăm propria noastră organizație pentru a ne propaga ideea.

— Ce idee?

— Mă gândesc la uniunea politică și spirituală a sârbilor și croaților.

— Cum socoteați să atingeți acest scop?

— Prin atentate.

— Aveați intenția să participați la realizarea acestei uniuni?

— Nu puteam ști dacă ne va fi dat de a participa la ea.

— De ce voiați să săvârșiți un atentat contra moștenitorului tronului?

— Fiindcă îl consideram un dușman al slavilor și, în genere, ca reprezentant al unui regim de opresiune care se făcea simțit, îndeosebi în Bosnia și Herțegovina, prin măsurile de excepții și toate celelalte mizerii…

— Sunteți sârb sau croat?

— Sunt sârb-croat.

— Care este sensul acestui termen?

— Asta vrea să zică că mă consider nu numai sârb, ci trebuie să muncesc la fel pentru Croația ca și pentru Serbia.

— Sunteți naționalist?

— Da.

— Ce vrea să zică asta?

— Asta înseamnă că trebuie să lupt pentru ca poporul nostru să ajungă la dezvoltarea pe care ar trebui s-o aibă… Când am aflat că moștenitorul tronului trebuia să sosească, mi-a venit ideea de a-l ucide; dar n-aveam arme. De aceea i-am vorbit lui Giuchici, colegul meu de școală, și i-am împărtășit intenția mea. I-am zis că

Ferdinand urma să sosească și trebuia să-l primim. El mi-a răspuns că lipseau oamenii pentru aceasta. I-am replicat că îmi iau sarcina, dar că n-aveam ceea ce îmi trebuia… El a spus: „Îți voi face cunoștință cu cineva, care îți va da arme". Și atunci m-a pus în legătură cu Ilici… La Sarajevo n-am avut alt prieten decât pe Țvietco Popovici, care împărtășea vederile mele… L-am întrebat când va sosi Ferdinand, spunându-i că ar trebui atunci să se facă ceva; dar el mi-a zis că n-are ceea ce îi era de trebuință. I-am răspuns că se va putea procura și a consimțit pe loc… Ilici mi-a dat o bombă și un pistol, explicându-mi cum trebuia să le folosesc…

— Erați pregătit să trageți asupra moștenitorului tronului când automobilul s-a apropiat?

— Nu.

— De ce? Erați înarmat și aveați intenția de a săvârși atentatul?

— Nu mi-am scos pistolul; n-am vrut să trag văzând-o pe ducesă lângă el… La atentat am renunțat atunci, pe loc. Fusesem totdeauna ferm hotărât să-l comit…

— La instrucție ați declarat că ați avut milă de el, văzându-l.

— De el? Nicidecum! Nu de el, ci de ea.

— Mă rog, vă apărați împotriva supoziției că ați fi avut milă de arhiduce cu atâta hotărâre ca și cum v-aș fi ofensat.

— Fără îndoială.

La o întrebare privind structura monarhiei austro-ungare Vaso Ciubrilovici răspunse:

— Monarhia austro-ungară este guvernată de nemți și de unguri, deși sunt în minoritate; toți ceilalți sunt oprimați.

Inculpatul Țvietco Popovici, în vârstă de optsprezece ani a confirmat declarațiile lui Ciubrilovici, afirmându-se cu fermitate convingerile:

— Sunt un militant pentru unirea sârbilor și croaților. Sunt sârb și croat. Trebuie să reacționez împotriva opresiunii… Sârbii și croații trebuie să trăiască independenți.

— Oare acest mod de a vedea a exercitat vreo influență asupra hotărârii de a săvârși atentatul? îl întreabă președintele.

— Nu. Unicul mobil a fost dorința răzbunării inspirate de persecutarea slavilor în toată monarhia…

— Ați fost ferm hotărât să săvârșiți atentatul?

— Da.

— De ce nu l-ați executat?

— Mi-a pierit curajul, văzându-l. Nu știu ce am avut…

— Regretați victimele?

— Regret arhiducesa.

— Și arhiducele?

— Nu, deoarece fusesem convins, în prealabil, să săvârșesc eu însumi atentatul.

Urmează interogatoriul lui Velco Ciubrilovici, în vârstă de douăzeci și opt ani.

— Nu mă simt vinovat de ceea ce este în actul de învinuire; dar mă simt vinovat de a fi contribuit, într-o anumită măsură, la asasinat… Regret că a fost comis omorul… Sunt adversarul oricărui atentat…

În continuare, inculpatul, care a fost învățător într-o regiune limitrofă cu Serbia, a relatat că la cererea unui țăran, pe nume Iacov Milovici, a ajutat la revenirea în Bosnia a lui Princip și Grabej, atunci când aceștia se întorceau la Sarajevo, având asupra lor și pachetele cu arme. Ciubrilovici a explicat în mod contradictoriu fapta pentru care era acuzat. În fața judecătorului de instrucție declarase că n-a îndrăznit să nu dea sprijinul ce i se ceruse de teama organizației „Narodna Odbrana", ca la ședința de judecată să afirme că a acționat sub amenințările lui Princip. Ciubrilovici a relatat apoi cum s-a dus cu Princip și Grabej la casa familiei de țărani Cherovici pentru a le procura o căruță în vederea transportării lor mai departe, spre Sarajevo.

Interogarea inculpaților Lazar Giuchici, Ivo Crancevici, Branco Zagorați, Marco Perin, Nicola Forcapici și Dragan Calember, cu toții elevi în diverse școli, a relevat că în rândul tineretului din Bosnia au

existat cele mai diverse curente politice. Declarațiile făcute de acești acuzați erau mai puțin categorice decât cele ale inculpaților principali Princip, Ciabrinovici și Grabej.

Astfel, Lazar Giuchici a arătat că a fost îndemnat de Ilici să participe la atentat, ceea ce el, Giuchici a refuzat, dar i-a prezentat lui Ilici pe Vaso Ciubrilovici, care era dispus să participe; Ivo Crancevici s-a declarat vinovat de a nu fi denunțat pregătirea atentatului; deși partizan al înțelegerii între sârbi și croați, a dezaprobat în fața instanței atentatul, afirmând că l-a considerat pe Ferdinand prieten al slavilor; Branco Zagorați, partizan al uniunii dintre sârbi și croați, a știut de la Vaso Ciubrilovici despre pregătirea atentatului, nu l-a denunțat fiindcă n-a luat în serios afirmația lui Ciubrilovici; Marco Perin s-a declarat, în fața instanței naționalist iugoslav; aflând întâmplător de la Ciubrilovici despre pregătirea atentatului, nu l-a denunțat deoarece fusese amenințat cu moartea pentru cazul că ar fi dat în vileag ceea ce știa; Dragan Calember, care avea numai 16 ani, a știut despre pregătirea atentatului de la Vaso Ciubrilovici, dar n-a luat în serios spusele acestuia.

În discordanță cu atmosfera generală a procesului, acuzatul Nicola Forcapici, elev de 19 ani, a declarat că el nu este adeptul uniunii dintre sârbi și croați; el socotea

că Bosnia și Herțegovina aparțineau Austriei; nu aproba atentatul și l-ar fi denunțat dacă ar fi avut cunoștință despre pregătirea sa. Aceste afirmații erau menite să combată învinuirea ce i s-a adus că ar fi știut despre pregătirea atentatului.

Învinuirea unui alt grup de inculpați era în legătură cu trecerea clandestină peste graniță cu prilejul întoarcerii în Bosnia, adăpostirea și transportarea spre Sarajevo a principalilor inculpați și a armelor aduse din Serbia.

Mișco Iovanovici, proprietarul cinematografului din orașul Tuzla, a păstrat armele aduse de Princip și Grabej și le-a predat apoi lui Ilici; agricultorii Micio Micici și Iacov Milovici i-au ajutat să treacă clandestin frontiera dintre Serba și Bosnia; țăranul Obren Miloșevici i-a indicat lui Princip și Grabej drumul spre Tuzla; familia de țărani Cherovici și anume Mitar, tatăl și frații Iovan, Blagoie și Nedgio i-au găzduit pe Princip și Grabej pe drumul lor de întoarcere spre Sarajevo, iar Nedgio Cherovici i-a și însoțit până la Tuzla în căruța țăranului Țvian Stepanovici, acuzat și el în proces. În sfârșit pantofarul Ivan Momcinovici și ginerele acestuia Franio Sadilo, cu soția Angela Sadilo, erau învinuiți de a fi ascuns după săvârșirea atentatului armele aduse în casa lor de Ivo Crancevici.

După încheierea interogatorului completul de

judecată a trecut la administrarea probelor. Martorii n-au mai fost aduși la ședința de judecată. S-a procedat la citirea depozițiilor făcute de martori în fața judecătorului de instrucție. Mărturiile au confirmat, în genere, starea de fapt, așa cum a fost înfățișată prin declarațiile inculpaților.

În ședința de judecată din 20 octombrie 1914, președintele completului a dispus să se dea citire statutelor organizației „Narodna Odbrana" cu scopul de a învedera pretinsul rol al acestuia în săvârșirea atentatului.

— Are cineva dintre acuzați de făcut vreo observație? întreabă președintele după ce s-au citit statutele. Nimeni? Ciabrinovici, tu ai spus că „Narodna Odbrana" nu era decât o asociație culturală. Ai auzit acum?

Ciabrinovici: Știu ce am spus. Am spus că „Narodna Odbrana" era o asociație culturală și educativă, dar am adăugat că avea de asemenea misiunea de a realiza uniunea politică. De altfel, de la 28 iunie n-am mai avut ocazie să fac o asemenea lectură și vă sunt foarte recunoscător că ați dispus să se dea citire acestui text; mi-a dat curaj și forță; dar constat că toate n-au nicio legătură cu noi.

Grabej: Potrivit acestor statute se pare că „Narodna Odbrana" este îndreptată împotriva monarhiei; dar

programul său este de altfel doar cultural.

Președintele: Dar ai auzit că se vorbește despre lupta contra dușmanului?

Grabej: Dar nu se spune că lupta trebuie dusă cu tunuri și puști.

Președintele (adresându-se acuzatului Iovanovici): Care este impresia voastră, după ce ați auzit ce s-a citit?

„Narodna Odbrana" urmărește o operă culturală sau un alt scop?

Iovanovici: „Narodna Odbrana" nu există pentru mine decât ca societate culturală…

Președintele: Velco Ciubrilovici, ce aveți de spus?

Ciubrilovici: Am cunoscut activitatea organizației „Narodna Odbrana" în sensul în care am arătat în cursul instrucției… Azi, după ce am ascultat ceea ce s-a citit, îmi dau seama că „Narodna Odbrana" și-a dat drept scop să cucerească libertatea prin culturalizare. Când poporul va fi suficient de învățat și educat, atunci se va realiza unitatea politică…

În continuare s-a dat citire broșurii „Croații în lupta pentru libertate", editată la Belgrad în 1911 și interzisă în Bosnia, în 1913, printr-o sentință a tribunalului din Sarajevo.

La întrebările președintelui inculpații au răspuns în felul următor:

Vaso Ciubrilovici… ideile din broșură corespund

ideilor mele…

Giuchici:… Cunosc aceste idei, dar nu sunt ale mele…

Perin:… Sunt naționalist, dar cele cuprinse în broșură nu corespund ideilor mele.

Princip: Cuprinsul broșurii este în deplină concordanță cu ideile mele, care merg chiar mai departe. Dacă ar fi posibil, aș distruge toată Austria…

La închiderea ședinței președintele anunță că tribunalul a decis să-l sancționeze pe Princip pentru cele declarate cu privire la broșură, cu avertisment, în virtutea articolului 243 din codul de procedură penală, prevenindu-l că în cazul când va mai tulbura astfel cursul procesului, va fi exclus de la ședințe.

Princip: Am luat la cunoștință avertismentul.

Președintele: Avertizez de asemenea nu numai pe Princip, ci orice altă persoană care își va permite să tulbure, printr-un cuvânt oarecare, cursul procesului, că va fi exclusă de la ședință.

Princip: Dacă s-a interzis, fie. Dar în ciuda acestui fapt n-am încetat să gândesc astfel…

Cuvântul acuzării

În ședința din 22 octombrie s-a dat cuvântul procurorului pentru a-și dezvolta rechizitoriul.

— …Acești douăzeci și cinci de acuzați nu sunt toți

cei vinovați, spune procurorul, printre altele, dar noi am făcut tot ce ne-a fost posibil și răzbunarea îi va atinge și pe ceilalți executanți și instigatori, deoarece, dacă există un Dumnezeu, acest Dumnezeu pedepsește, chiar dacă pedeapsa se lasă așteptată. Din cei douăzeci și cinci de indivizi menționați în actul de învinuire acuz douăzeci și doi de crima de înaltă trădare și trei de complicitate. Datoria mea este, înainte de toate, să dovedesc că crima a fost comisă, în al doilea rând, că acuzații au comis-o, în al treilea rând, că această crimă este o crimă de înaltă trădare.

În legătură cu fapta însăși, nu voi vorbi prea mult fiindcă este dovedit că Ciabrinovici, Grabej și Princip s-au înțeles la Belgrad pentru a-l asasina pe moștenitorul tronului; că în acest scop s-au înarmat cu bombe și revolvere… cu care s-au dus la frontieră, unde au fost primiți de un sergent-major sârb. Acesta l-a chemat pe Micici, care l-a chemat pe Milovici; ei au ajuns la un al treilea, Miloșevici; acesta la rândul său i-a condus la Velco Ciubrilovici, Țvietco Popovici și Mehmed Bașici; acești șase oameni trebuiau să execute fapta pe care a săvârșit-o Princip.

Domnilor judecători, în ce privește omorul, există aici elemente ale conjurației, conspirației și complotului, în care toți conjurații au aceeași responsabilitate, chiar dacă nu s-au cunoscut reciproc și fiecare n-a știut decât

că există și alți complici; dacă cineva n-ar fi reușit, ceilalți i-ar fi luat locul… În consecință sunt responsabili toți șase, și cinci dintre ei răspund pentru actul comis de unul singur, având în vedere că acest act exprima intenția lor. Chiar dacă Princip singur este cel care a tras focurile de revolver, săvârșind astfel fapta însăși, și chiar dacă Ciabrinovici este acela care a aruncat bomba, răspunderea nu este diminuată pentru ceilalți acuzați. Aceștia recunosc deschis că aveau intenția să comită omorul. Dacă susțin că n-aveau intenția de a ucide și pe augusta soție a moștenitorului tronului, trebuie totuși reținut rolul indirect, din momentul în care glonțul iese din țeava armei, el nu mai poate fi dirijat; el zboară, lovește, ucide… Așadar actul este dovedit și este de asemenea dovedit că acuzații sunt cei care l-au comis.

În ce privește calificarea actului, procurorul a susținut că propaganda Serbiei mari, adică a unirii tuturor iugoslavilor, ar fi aţâţat sârbii din Bosnia contra monarhiei, ceea ce, în sine, ar constitui deja un act de înaltă trădare. Pentru a-și atinge scopul propaganda slavă s-a servit de diverse instituții pentru a câștiga masele largi populare; și îndeosebi tineretul școlar. În continuare el a afirmat, evident pentru a justifica politica monarhiei de promovare a războiului, că această propagandă emană din cercurile oficiale ale Serbiei. Ca exemplu în acest sens procurorul n-a putut

invoca altceva decât că un calendar editat de o societate culturală sârbă din Bosnia „Prosvieta” a glorificat pe combatanții sârbi și dinastia regală a Serbiei, și n-a acordat nicio atenție dinastiei habsburgice a Austriei.

Trebuie subliniat, în acest context, că autoritățile Serbiei n-au avut niciun amestec în editarea calendarului la care s-a referit procurorul, după cum nu s-a dovedit în proces că organizația „Narodna Odbrana” ar fi participat la atentatul de la Sarajevo.

Procurorul a trebuit să recunoască în cuvântul său, că acuzații au arătat categoric că inițiativa faptei le aparține, dar a susținut, fără a putea dovedi, că ei ar fi fost instigați de reprezentanți ai cercurilor oficiale din Serbia.

— Când i-am întrebat pe inculpați de ce l-au ucis pe arhiducele, ei au zis: în primul rând pentru că era dușmanul slavilor și apoi, fiindcă a fost instigatorul și promotorul măsurilor de excepție… În această ordine de idei, neputând nega, procurorul a căutat să justifice măsurile de excepție întreprinse de autoritățile austriece în Bosnia.

În continuare, reprezentantul acuzării a caracterizat fapta fiecărui inculpat în parte.

— Ilustru tribunal, o instrucție efectuată conștiincios și dezbaterile desfășurate admirabil au stabilit culpabilitatea acestor douăzeci și doi de acuzați, așa

cum este definită în actul de acuzare, la care n-am nimic de schimbat, deoarece procesul în curs concordă întru toate cu instrucția. De aceea cer ca toți cei douăzeci și cinci de acuzați să fie declarați vinovați de crimă de înaltă trădare, crimă sancționată cu pedeapsa cu moartea; deoarece, afirm, că toți acuzații au fost în aceeași măsură autorii direcți ai atentatului. Dar legea spune, la articolul 10, că pedeapsa cu moartea nu este aplicabilă minorilor care n-au împlinit douăzeci de ani. Or, acuzații care n-au douăzeci de ani sunt Nedelco Ciabrinovici, Grabej, Vaso Ciubrilovici, Popovici, Crancevici, Giuchici, Zagorați, Perin, Calember și Forcapici.

Acum am ajuns la autorul principal al atentatului, și la cel mai mare vinovat, Gavrilo Princip. El pretinde a nu fi împlinit douăzeci de ani… Cercetările întreprinse în vederea stabilirii vârstei sale au arătat că este imposibil de a preciza data nașterii sale… Suntem în prezența unor documente care relevă o diferență de o lună. Avem un extras din registrul de înmatriculare, unde se spune că e născut în iunie (1894) și avem și un extras din registrul de nașteri unde este înscris ca născut în iulie. Dacă s-a născut în iunie el depășește vârsta de 20 de ani în momentul atentatului, dacă s-a născut în iulie, nu poate fi condamnat la moarte… Afirm că Princip avea douăzeci de ani împliniți în momentul

atentatului și nu vârsta pe care o afirmă; în consecință cer ca, în virtutea articolului 112 litera b al Codului penal, să fie condamnat la moarte.

Mai avem trei inculpați: Momcinovici și soții Sadilo, pe care îl acuz de a fi cooperat la crimă după săvârșirea ei, ascunzând bombele și revolverele în loc să le predea autorităților care îi cercetau pe criminali… Cer să fie declarați vinovați conform actului de acuzare și să li se aplice pedeapsa ce corespunde cazului lor.

Pledoariile

Gavrilo Princip a refuzat să apeleze la serviciile unui avocat. De aceea i s-a desemnat ca apărător din oficiu, avocatul Feldbauer, care a căutat prin pledoaria sa să armonizeze interesele clientului său, așa cum le înțelegea el ca apărător, cu cele ale autorităților austro-ungare.

— Ilustru tribunal, își începu el pledoaria, clientul meu Gavrilo Princip a refuzat în repetate rânduri asistența unui apărător; cu toate acestea, în calitatea mea de avocat desemnat din oficiu, datoria mea este de a expune conștiincios ceea ce socotesc a fi în favoarea clientului meu.

Oricine examinează cu imparțialitate cursul întregului proces, conduita și declarațiile autorului

principal al crimei, acuzatul Princip, trebuie să ajungă în mod necesar la convingerea că pretenția sa de a-și asuma în mod exclusiv conceperea și inițiativa acestui act nu corespunde nicidecum adevărului. În ciuda faptului că Princip pozează în erou, nu în sensul nostru, ci în sensul naționalismului (ceea ce reiese cel puțin din apărarea sa) am convingerea profundă că acest tânăr a fost influențat de terțe persoane din afara frontierelor monarhiei. El este, după cum a arătat procurorul și potrivit convingerii mele, victima naționalismului sau, mai bine zis, victima mișcării pan-sârbe.

Este lesne de înțeles, că sub pretextul apărării lui Princip, avocatul propaga de fapt concepția oficialităților cu privire la atentat, prezentându-l pe Princip ca o unealtă oarbă a autorităților din Serbia. În încheierea pledoariei sale pentru Princip, avocatul Feldbauer a demonstrat că Princip s-a născut la 13 iulie 1894 și deci nu avea 20 ani la data săvârșirii atentatului.

Același avocat l-a apărat și pe Blagoie Cherovici, căutând să dovedească că prin ceea ce a făcut acest inculpat n-a săvârșit crima de înaltă trădare pentru care era învinuit.

Cu privire la acuzatul Iacov Milovici avocatul Feldbauer a susținut că nu este decât un banal contrabandist, care nu intenționa nici pe departe să săvârșească crima de înaltă trădare.

Avocatul Premuzici vorbind în apărarea lui Mișco Iovanovici, a lui Mitar Cherovici și a lui Branco Zagorați a explicat atitudinea clienților săi prin educația pe care au primit-o încă pe băncile primelor clase de școală, încercând și el să pună răspunderea pentru atentat pe seama unor influențe de peste hotare.

Și ceilalți avocați au urmat aceeași linie în apărarea inculpaților. O excepție a constituit pledoaria avocatului Zistler, care i-a apărat pe acuzații Velco Ciubrilovici, Vaso Ciubrilovici, Ivo Crancevici, Nedgio Cherovici.

— Ministerul public acuză de înaltă trădare douăzeci și două de persoane, dintre care patru sunt clienții mei. Această acuzație se bazează pe faptul că ar fi avut intenția să modifice prin forță întinderea teritorială a monarhiei austro-ungare recurgând la atentat și la actul în conexiune cu atentatul, sau spus altfel, că au vrut să desprindă teritoriul Bosniei și Herțegovinei de monarhia austro-ungară pentru a-l anexa la Serbia…

Ilustru tribunal, iată încă un proces de înaltă trădare. Zic „încă", deoarece în monarhia noastră procesele de înaltă trădare revin din nenorocire într-un ciclu periodic, ca o maladie cronică care recidivează la intervale regulate și tinde să devină la noi o instituție normală…

Procurorul: Rog să se noteze aceste cuvinte.

Zistler: Socotesc că ăsta e un fenomen regretabil. Nu trebuie să fiu înțeles greșit… Procese similare s-au desfășurat în trecut la Lwow și Praga, la Zagreb și Triest. Acum iată unul la Sarajevo… Dacă vom căuta cauza acestei acuzații atroce pentru trădarea statului, și dacă ne întrebăm unde se află sursa fenomenelor pe care ministerul public le urmărește ca înaltă trădare ne găsim în fața unui răspuns care privește politica…

În continuare avocatul Zistler a vorbit despre formarea statelor naționale în Europa și despre mișcările naționale. Voind să abordeze problema națională din cadrul monarhiei austro-ungare, el a fost întrerupt de președinte și invitat de a nu divaga de la obiectul procesului, fiind amenințat cu interdicția de a mai vorbi și cu aplicarea sancțiunilor legale.

Zistler:…întrucât nu mi se permite să vorbesc despre evoluția mișcării naționale, deși consider aceasta ca datoria apărării, voi trece peste problema politică și mă voi referi la aspectul juridic al acestui proces.

Dispozitivul actului de acuzare spune că acuzații, și printre ei cei patru clienți ai mei, au săvârșit un act definit în esență ca tinzând să schimbe prin forță întinderea teritoriului Austro-Ungariei, adică a desprinde Bosnia și Herțegovina de monarhie pentru a le anexa la regatul Serbiei… Afirm că tentativa având ca scop smulgerea Bosniei și Herțegovinei monarhiei

austro-ungare în condițiile incriminate prin actul de acuzare nu numai că nu constituie, potrivit legilor noastre penale, o crimă de înaltă trădare, dar nu constituie în niciun fel vreun act sancționabil.

În continuare avocatul a arătat că proclamația din 5 octombrie 1908 prin care Bosnia și Herțegovina au fost anexate la monarhie, n-a încorporat din punct de vedere juridic aceste teritorii în statul monarhiei austro-ungare, fiindcă anexarea n-a fost ratificată de corpurile legiuitoare de la Viena și Budapesta.

— În consecință, raporturile Bosniei și Herțegovinei cu monarhia austro-ungară au un caracter de fapt și nu un caracter de drept; altfel spus, drepturile de suveranitate ale împăratului nostru se întind asupra Bosniei și Herțegovinei nu ca asupra unei fracțiuni teritoriale a monarhiei austro-ungare, ci ca asupra unui corp politic separat și situat în afara acestei monarhii.

Procurorul:

— Protestez!

Avocatul Zistler: Nu sunt singurul de această părere. Voi cita și un jurist, pe Dr. Finger, a cărui opinie o voi reproduce în continuare. Plecând de la acest raționament, actul vizând smulgerea Bosniei și Herțegovinei monarhiei nu numai că nu constituie o crimă de înaltă trădare, dar nu este nici măcar un act pedepsibil, dat fiind că Bosnia și Herțegovina nu fac

parte din uniunea teritoriilor monarhiei, ci constituie un corp politic separat, supus suveranității dinastiei Habsburgilor… Legile noastre penale au rămas deci ceea ce erau în timpul ocupației: ele consideră încă Bosnia și Herțegovina în raportul lor teritorial față de monarhia austro-ungară ca teritorii ocupate… Această lacună a legislației nu permite a se exercita urmăriri pentru înaltă trădare;…

Președintele: încetați cu criticile voastre; ne vom retrage pentru a delibera. Întrerup ședința.

(După deliberare)

Având în vedere că avocatul apărării Dr. Zistler a zis în cursul pledoariei sale „asta e consecința unei legislații neglijate" și că afirmația constituie o ofensă față de puterea legislativă îi adresez o reprobare în conformitate cu art. 245 din codul penal și îl avertizez potrivit aliniatului 2 al aceluiași articol că dacă persistă în atitudinea sa mă voi vedea obligat să-l privez de cuvânt și să invit părțile să-și aleagă alt avocat…

Zistler a arătat în continuare că nici în cazul când Bosnia și Herțegovina ar putea fi considerate ca făcând parte din monarhia austro-ungară, faptele acuzaților n-ar putea fi calificate drept înaltă trădare.

— Înainte de toate, ilustru tribunal, actul de acuzare… nu deduce înalta trădare decât dintr-un singur fapt: atentatul… Actul de acuzare vorbește

despre intenția de a smulge Bosnia și Herțegovina de la Austro-Ungaria pentru a le anexa la Serbia. Socotesc, ilustru tribunal, că această intenție nu e dovedită deloc… Toată instrucția a fost efectuată împotriva acuzaților nu pentru crima de înaltă trădare, ci pentru omor și complicitate. Aceasta se degajă din întregul dosar. Mai mult chiar: însuși actul de acuzare este foarte prevăzător, el are în vedere și cazul în care tribunalul ar refuza să califice crima drept înaltă trădare și ar reține omorul… Maniera de a proceda a ministerului public este cu totul de înțeles. Ministerul public este un organ al statului și ca atare acționează totdeauna după principiul oportunității. Austro-Ungaria și Serbia sunt azi două puteri în stare de război; procurorul are datoria în acest moment de a urmări și de a pedepsi cât se poate de riguros, orice prejudiciu cauzat intereselor statului… De aici provine intenția de a califica crima drept înaltă trădare. Dar, ilustru tribunal, cel care trebuie să îndeplinească actul de justiție nu poate lua în considerare nici interesele statului și nici cele ale oricărui altuia; el trebuie să se orienteze după circumstanțele ce definesc subiectiv și obiectiv actul, în spiritul legilor care, în cazul dat, indică asasinatul politic și nicidecum înalta trădare… Generațiile viitoare și istoria vor vorbi despre acest proces. De aceea condamnarea nu trebuie să fie brutală; ea trebuie să fie

justă ca să rămână o pagină luminoasă în analele justiției criminale, în fața tribunalului civilizației și al posterității. Dacă ilustrul tribunal își va însuși această idee, sunt convins că față de acuzați, în general, și față de clienții mei, în particular, va da dovadă de indulgență și generozitate.

După încheierea pledoariilor și replica procurorului s-a dat cuvântul inculpaților.

Gavrilo Princip a declarat în ultimul său cuvânt:

— Insinuarea că altcineva a fost instigatorul atentatului nu este conformă cu adevărul. Ideea atentatului s-a născut în noi înșine și noi suntem cei care l-am săvârșit. Noi am iubit poporul. N-am nimic de spus în apărarea mea.

Verdictul

A fost pronunțat la 29 octombrie 1914. El avea următorul text:

I. Gavrilo Princip, Nedelco Ciabrinovici, Trifco Grabej, Vaso Ciubrilovici, Țvietco Popovici, Danilo Ilici, Lazar Giuchici, Ivo Crancevici, Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici, Nedgio Cherovici sunt vinovați de a fi vrut să modifice prin forță situația teritoriilor Bosniei și Herțegovinei în raport de Austro-Ungaria, de a fi vrut să alipească Bosnia și Herțegovina la Serbia, și de a fi

asasinat în acest scop pe moștenitorul tronului Francisc-Ferdinand.

II. Iacov Milovici, Mitan Cherovici sunt vinovați de a fi vrut să modifice prin forță situația teritoriilor Bosniei și Herțegovinei în raport de Austro-Ungaria, de a fi vrut să alipească Bosnia și Herțegovina la Serbia și de a fi participat prin sprijinul lor la crima amintită.

III. Țvian Stepanovici este vinovat de a nu fi denunțat faptele care au ajuns la cunoștința sa.

IV. Branco Zagorați și Marco Perin sunt vinovați de a nu fi denunțat, din culpa lor, proiectul atentatului politic despre care aveau cunoștință.

Au săvârșit așadar:

Gavrilo Princip, Nedelco Ciabrinovici, Trifco Grabej, Vaso Ciubrilovici și Țvietco Popovici crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Danilo Ilici, crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici, Nedgio Cherovici și Lazar Giuchici crima de înaltă trădare și de complicitate la omor cu premeditare;

Iacov Milovici și Mitar Cherovici, crima de înaltă trădare.

Ivo Crancevici, crima de complicitate la omor cu premeditare;

Țvian Stepanovici, Branco Zagonaț și Marco Perin crima de complicitate la înalta trădare.

În consecința sunt condamnați:

Gavrilo Princip, Nedelco Ciabrinovici și Trifco Grabej în virtutea art. 112 b-1, din Codul penal (fiind minori sub douăzeci de ani și neputând fi condamnați la moarte) la douăzeci de ani recluziune cu agravarea de o zi de post pe lună și ferecarea în lanțuri la 28 iunie în fiecare an;

Vasco Ciubrilovici, în virtutea art. 112 b-1 la șaisprezece ani recluziune cu aceeași agravare ca mai sus;

Danilo Ilici, Velco Ciubrilovici, Nedgio Cherovici, Mișca Iovanovici și Iacov Milovici la moarte prin spânzurătoare;

Mitar Cherovici în virtutea art. 112 b-1 la detențiune perpetuă;

Țvietco Popovici la treisprezece ani recluziune;

Lazar Giuchici și Ivo Crancevici, în virtutea art. 112 b-1, la zece ani recluziune, cu aceeași agravare ca mai sus;

Branco Zagorați și Marco Perin la trei ani închisoare;

Țvian Stepanovici la șapte ani recluziune cu agravarea de o zi de post la trei luni și de ferecare în lanțuri la 28 iunie.

Acuzații vor trebui să ramburseze și cheltuielile

procesului.

Sunt achitați:

Ivo Crancevici, Blagoie Cherovici, Nicola Forcapici, Dragan Calember, Micio Micici și Obren Miloșevici de sub învinuirea de înaltă trădare.

Ivan Momcinovici, Franio Sadilo și Angela Sadilo de sub învinuirea de complicitate prin asistență.

Velco Ciubrilovici, Mișco Iovanovici și Danilo Ilici au fost spânzurați la 3 februarie 1915. Pedeapsa lui Nedgio Cherovici a fost redusă, în apel, la 20 ani recluziune, iar cea a lui Iacov Milovici, la detenție perpetuă. Ciabrinovici, Grabej, Princip, Marco Perin, Mitar Cherovici și alți patru condamnați au murit în temnițele cu regim de exterminare ale monarhiei habsburgice.

Imre Sallai și Sándor Fürst

În zorii unei dimineți de vară, la 15 iulie 1932, pe străzile circumscripției a VIII-a din Budapesta goneau câteva autoturisme ale poliției. La un semnal al comisarului șef Peter Hain, faimosul conducător al secției politice din cadrul Prefecturii poliției din capitala Ungariei, mașinile au oprit brusc și din ele au coborât, după Peter Hain, alți șapte comisari. Grupul s-a îndreptat cu pași grăbiți spre casa cu numărul 32 a

străzii Thek Endre (strada poartă azi numele lui Leonardo da Vinci) și a pătruns într-un apartament de la primul etaj.

În modestul apartament, compus din două camere și dependințe, locuia zugravul Lajos Koszper și soția acestuia. La întrebările polițiștilor locatarii au declarat că în apartament nu locuiesc alte persoane, dar, a adăugat femeia, „pregătește mâncarea de prânz pentru câteva persoane, care vin zilnic să ia masa".

Comisarii au percheziționat apoi apartamentul. Într-una din camere au descoperit numeroase dosare cu diverse manuscrise, hotărâri ale Comitetului Central al Partidului comuniștilor din Ungaria, instrucțiuni, deconturi. S-au mai găsit mașini de scris, substanțe chimice, cerneală simpatică, diverse ștampile, cărți, manifeste și diferite pașapoarte, în parte expirate, în parte valabile.

Examinarea sumară a materialului găsit de către agenții experimentați ai secției anticomuniste a poliției n-a lăsat nicio umbră de îndoială asupra destinației apartamentului. Poliția reușise să descopere sediul organului central de conducere al partidului, locul unde muncea în adâncă ilegalitate secretariatul Comitetului Central al Partidului comuniștilor din Ungaria.

Arestarea

Comisarii s-au postat în apartament, și în alte părți ale clădirii; în așteptarea persoanelor ce urmau să vină la sediul conspirativ. Doamna Koszper a încercat să dea un semnal de alarmă destinat celor care se apropiau de locuință. Exista consemnul conspirativ, ca în caz de pericol rulourile de la geamurile spre stradă să nu fie ridicate, ceea ce constituia un avertisment de a nu veni în apartament. Comisarii, după ce pătrunseră în locuință ridicaseră rulourile. Între timp se făcuse ora opt și razele soarelui de vară pătrundeau din plin în camerele apartamentului. Doamna Koszper a propus să lase rulourile jos pentru ca soarele să nu-i deranjeze pe domnii comisari. Dar aceștia, parcă ar fi ghicit intenția reală a propunerii, au respins-o, motivând că nu vor să lucreze în semiîntuneric.

La ora 9 a apărut în apartament Sàndor Fürst, apoi la scurt timp Frigyes Karikás, urmat la câteva minute de Imre Sallai. Toți trei au fost de îndată încătușați, percheziționați și arestați. Comisarii au mai așteptat câteva ore, apoi cei trei conducători de partid și familia Koszper, împreunai cu materialul corp delict au fost transportați sub pază severă la Prefectura poliției din capitala Ungariei.

Polițiștii erau în delir. O asemenea lovitură împotriva

celor mai aprigi luptători pentru interesele clasei muncitoare însemna pentru ei un adevărat triumf. Se așteptau la premii, la decorații, la laude ditirambice din partea presei reacționare.

Arestarea conducătorilor comuniștilor trebuia exploatată din plin și sub aspect propagandistic. Ungaria burghezo-moșierească se afla în această perioadă într-o situație economică, socială și politică deosebit de precară și descoperirea unui „complot" comunist a constituit un prilej binevenit pentru cercurile conducătoare, o diversiune care s-a ivit în momentul cel mai oportun.

Criza economică care a lovit lumea capitalistă între anii 1929 și 1933 a fost resimțită dureros de masele muncitoare din Ungaria, ca și de oamenii muncii din celelalte țări capitaliste. În Ungaria suferințele maselor erau accentuate de relațiile feudale existente în agricultură, precum și de faptul că sistemul politic dominant avea un caracter fascist, intolerant față de orice opoziție politică serioasă care atingea cât de cât interesele de clasă ale marilor moșieri și ale marii burghezii.

Pe de altă parte nu trecuse decât un deceniu de la înfrângerea revoluției proletare din 1919, care a reușit să creeze în Ungaria, pe timp de câteva luni, o republică socialistă, a cărei amintire era încă vie în conștiința

oamenilor muncii.

De aceea masele populare înfometate au opus o rezistență dârză încercărilor guvernanților de a le supune la noi privațiuni pentru a ieși din criză pe spinarea lor. Lupta maselor era îndrumată și organizată de Partidul comuniștilor din Ungaria; membrii de partid activau în organizații de masă ilegale și semilegale, sindicale, de tineret, Ajutorul Roșu. Avea loc o vie activitate revoluționară. La începutul deceniului al patrulea apăreau, în Ungaria, sub îndrumarea comuniștilor, numeroase publicații legale și ilegale, se tipăreau și se răspândeau manifeste, se organizau demonstrații, pe străzile Budapestei și ale altor orașe sub lozincile lansate de organizațiile de partid în apărarea drepturilor maselor populare.

Cercurile conducătoare își dădeau seama că închisoarea, schingiuirile de la poliția de siguranță și celelalte măsuri de represiune nu mai erau suficiente pentru stăvilirea mișcării revoluționare.

Atentatul de la Biatorbágy

În noaptea de 12 spre 13 septembrie, 1931, la 18 kilometri de Budapesta, în dreptul localității Biatorbágy a avut loc o catastrofă de cale ferată. Acceleratul internațional, care circula pe ruta București-Budapesta-

Viena-Colonia-Ostende, a deraiat pe podul situat în dreptul comunei și locomotiva împreună cu 5 vagoane s-au prăbușit într-o prăpastie adâncă de 27 metri. Au fost 22 morți și 14 grav răniți. Organele de specialitate au stabilit de îndată că deraierea fusese provocată de un atentat. Una din șinele de pe pod fusese aruncată în aer prin explozia unei mari cantități de ecrazit [1]. La aproximativ 40 de metri de la locul exploziei, pe o bârnă de piatră, a fost descoperită o foaie de hârtie albă pe care era scris, cu creionul, următorul text: „Muncitori! N-aveți drepturi, dar noi le vom smulge de la capitaliști. Veți auzi în fiecare lună despre noi, fiindcă tovarășii noștri sunt peste tot. Nu sunt locuri de muncă, dar noi vom crea. Totul va fi plătit de capitaliști. Nu vă temeți, benzina nu se termină. Traducătorul".

Constatările de la fața locului sunt comunicate telefonic Prefecturii poliției din Budapesta. Știrea se răspândește fulgerător: atentatul a fost comis de comuniști!?

Comisarul de serviciu al Prefecturii se preface încă a fi „precaut": la 12 noaptea comunică reprezentanților presei că la acea oră comisia poliției plecase spre Biatorbágy și pe baza raportului amănunțit al acestei comisii, în zorii zilei se va putea ști „în ce măsură

[1] Exploziv pe bază de acid picric.

corespund realității știrile ce s-au răspândit despre atentatul comunist".

Dar ziarele nu voiau să aștepte rezultatul cercetărilor. A doua zi dimineața (era duminică și ziarele apăreau într-un tiraj mărit) titluri țipătoare anunțau pe prima pagină știrea despre „atentatul comunist". De altfel cercetările nu erau efectuate de specialiștii poliției în domeniul respectiv, ci de comisarii poliției politice care se ocupau de comuniști. În fruntea acestora se afla consilierul de poliție Schweinitzer, specialist în reprimarea mișcării muncitorești. Consilierul avea o experiență îndelungată în domeniul respectiv și cunoștea mijloacele de luptă ale comuniștilor. El știa prea bine că aceștia își concentrau atenția asupra mijloacelor de propagandă și agitație în vederea lămuririi maselor muncitoare și nu recurgeau la bombe ori la alte arme în vederea nimicirii unor persoane fizice.

Consilierul Schweinitzer a declarat totuși, după o examinare foarte sumară a foii de hârtie găsită la locul catastrofei de cale ferată: „mda, atentatul acesta a fost săvârșit de comuniști!" De ce oare a făcut el o asemenea afirmație? Nu este dificil să-i descoperi motivele: își dădea seama că învinuirea comuniștilor era lipsită de orice risc. Ba dimpotrivă, era considerată de stăpânii săi ca o dovadă de patriotism. Apoi, poliția politică avea tot

interesul să exagereze primejdia comunistă, fiindcă cu cât „pericolul” era mai mare, creștea și importanța personalului poliției afectat combaterii mișcării muncitorești. Deci foaia de hârtie pe care o ținea în mâinile sale reprezenta pentru consilierul de poliție o posibilitate de a dobândi merite deosebite în ochii stăpânilor, de a face carieră. Și, în treacăt fie spus, Schweinitzer a și făcut carieră, a devenit până și locțiitor al prefectului poliției capitalei Ungariei, numai datorită zelului său anticomunist, deși în legătură cu catastrofa de la Biatorbágy afirmațiile sale au fost până la urmă dezmințite de realitate.

Așadar, în loc de a lua măsuri pentru descoperirea autorului atentatului, persoane cu funcții înalte din cadrul poliției au folosit prilejul pentru ațâțarea isteriei anticomuniste, furnizând opiniei publice informații lipsite de orice temei real. Ziarele relatând părerea poliției, informau că atentatul a fost comis de trei persoane. Rolul conducător l-ar fi avut cel care s-a semnat „traducătorul”. Acest nume poate fi un nume conspirativ, a cărui utilizare era ceva obișnuit la comuniști, dar ar fi fost posibil ca, cel ce a lăsat mesajul, de fapt să nu fi fost ungur, și „traducătorul” să fi fost cel care a transcris mesajul acestuia în ungurește.

Judecătorul de instrucție delegat cu anchetarea cazului, Robert Enyedy, specialist de tristă notorietate a

cauzelor comuniste, ținea isonul polițiștilor, declarând:

„…Acest atentat a fost comis în mod evident de o bandă comunistă internațională. A fost ales un tren internațional ca și victimele să fie internaționale și ca presa din toată lumea să se preocupe de atentat. Comuniștii au intrat în acțiune în occident, ca și în răsărit… Comuniștii ar trebui tratați cu totul altfel decât până acum… Cei ce săvârșesc infracțiuni comuniste ar trebui pedepsiți cu sancțiuni deosebite, pentru că privind lucrurile și în continuare, trebuie să ne așteptăm la repetarea unor astfel de atentate.

Nici Imre Hetenyi, locțiitor al prefectului poliției nu s-a lăsat mai prejos în calomnierea comuniștilor afirmând în fața reprezentanților presei:

„Locul atentatului și trenul internațional au fost alese, după părerea poliției, în vederea terorizării Europei întregi… Descoperirea făptuitorilor ar fi un rezultat de mare însemnătate. Având în vedere că comuniștii lucrează cu bani și cu o șiretenie incredibilă, este probabil ca făptuitorii să fi fugit de mult din Ungaria adăpostindu-se într-un loc sigur. Pentru comuniști este o regulă strictă, dacă se angajează la un atentat de asemenea proporții, că nu le este permis să aibă asupra lor decât țigări și chibrituri, pentru ca în cazul când sunt descoperiți ori sunt uciși să nu ofere nicio urmă în vederea identificării lor…”

Cu asemenea argumente, poliția a căutat pe de o parte să-și justifice neputința de a descoperi pe autorii atentatului, iar pe de altă parte să indice și în continuare linia ce trebuia s-o adopte presa.

Nu era de mirare că tonul presei devenea din ce în ce mai nesăbuit. În toate ziarele burgheze din Ungaria se puteau citi afirmații că:

„Ordinea și siguranța lumii întregi sunt în pericol", „Cât mai așteaptă și mai suportă societatea burgheză, în loc să tragă la răspundere pe adevărații ucigași care acționează aici de mulți ani?"

Organul central al Partidului social-democrat din Ungaria, ziarul „Nepszava", s-a distanțat net de această campanie de calomniere. În numărul său din 15 septembrie se putea citi în articolul de fond:

„…Considerăm acest atentat ca o crimă bestială chiar și atunci dacă acceleratul ar fi fost aruncat în aer cu un scop politic… suntem profund convinși că sistemul capitalist nu poate fi răsturnat prin atentate politice… Dar nu pot fi urmăriți decât acei care au săvârșit acest atentat și «mâna forte» nu se poate folosi de acest prilej pentru a persecuta pe cei ce revendică pâine și drepturi; acest prilej nu poate fi folosit pentru întărirea reacțiunii."

Comitetul Central al Partidului comuniștilor din Ungaria, ai cărui membri au fost pe atunci și Imre Sallai

și Sándor Fürst, a publicat o declarație în legătură cu atentatul de la Biatorbágy:

„Nu numai presa huliganică, dar și fascismul oficial, de la ministrul de interne până la judecătorul de instrucție, au declarat, la o oră după catastrofă, că ea a fost provocată de o mașină infernală comunistă… Proletariatul este convins că nici P.C.U. și nici membrii acestuia nu știu nimic despre pregătirea catastrofei și n-au nimic comun cu ea. Partidul comuniștilor din Ungaria și comuniștii se luptă împotriva fascismului și nu contra proletarilor de la căile ferate și a publicului călător.

Fascismul ungar a arestat comuniști cunoscuți și numeroși muncitori care au participat la mișcările politice din ultimele luni. Arestările continuă. Schingiuirile la poliție se țin lanț…

Pe de o parte vor să înjosească P.C.U. și comunismul internațional atribuindu-le rolul de executant al unor atentate stupide… vor să îndepărteze proletariatul și țărănimea exploatată de Partidul comuniștilor din Ungaria.

Pe de altă parte vor să justifice introducerea procedurii de urgență pregătită de poliție și minister, planul distrugerii fizice a P.C.U.

P.C.U. acționează în ilegalitate de peste doisprezece ani; această provocare nemaipomenită nu are deci ca

scop să pregătească interzicerea partidului, ci exterminarea sa fizică. Consiliul de miniștri a și hotărât că va proceda fără milă împotriva oricărei demonstrații sau manifestații…”

Această declarație a comuniștilor unguri va avea să fie confirmată în viitorul apropiat de evenimente dramatice…

Alte atentate împotriva Căilor Ferate

Catastrofa de la Biatorbágy n-a fost un eveniment izolat. În această perioadă au avut loc atentate similare în diverse părți ale Europei. Au explodat bombe, aruncând în aer șinele de cale ferată, la 31 decembrie 1930 și la 30 ianuarie 1931, în dreptul localității Ansbach din Austria, iar la 24 aprilie 1931 în orașul Jüterbog din Germania. Aceste trei atentate nu și-au atins scopul.

În noaptea de 8 spre 9 august s-a săvârșit un nou atentat la Jüterbog, situat la 60 kilometri sud de Berlin, împotriva acceleratului Frankfurt-Halle-Berlin. Și aici au fost aruncate în aer șinele. Și aici atentatorul a lăsat o foaie de hârtie, pe care era scris cu creionul, în limba germană: „Atentat!!! Victorie!!! Victorie!!! Revoluție!!!” Lângă foaia de hârtie se afla un exemplar al ziarului hitlerist „Angriff” pe care era scris cu creionul roșu: „Atentat? Atenție?” Acceleratul a deraiat, 108 pasageri

au fost răniți; nimeni nu și-a pierdut viața.

Poliția germană a stabilit că un tub de fier folosit la comiterea atentatului a fost cumpărat cu o zi înainte într-un magazin din Berlin de către un bărbat înalt, de aproximativ 35 ani, care vorbea nemțește cu accent străin.

În noaptea atentatului de la Jüterbog călătorii trenului accidentat, care au scăpat nevătămați, s-au adunat în restaurantul gării, unde, firește, comentau agitați evenimentele. Patronul restaurantului, ca și călătorii trenului, au observat un bărbat, care își consuma calm mâncarea comandată și înghițea una după alta halbele de bere. Patronul a intrat în vorbă cu el și a aflat că se numește Szilveszter Matuska și este director de fabrică la Viena. Apoi, i-a atras atenția unui ofițer de poliție asupra clientului suspect de calm. Polițistul însă nu a arătat niciun interes față de un director de fabrică!

Peste două zile ziarele publică semnalmentele persoanei care a cumpărat tubul de fier în magazinul din Berlin. Patronul restaurantului din gară își dădu seama că descrierea corespunde cu fizionomia clientului amintit. În consecință trimite un denunț la Berlin consilierului de poliție Gennath din secția politică. Dar nici acesta nu dă urmare denunțului.

Citind din presă știrile despre atentatul de la Jüterbog soția ministrului artificier, al carierei de piatră din

comuna austriacă Rabenstein, și-a amintit că arendașul carierei, Matuska, s-a interesat cu câteva zile în urmă de la soțul ei cu privire la modul de utilizare al materialelor explozibile. Jandarmeria austriacă fiind sesizată, n-a acordat nici ea vreo însemnătate acestei informații.

În noaptea catastrofei de la Biatorbágy printre călătorii scăpați cu viață se afla și Matuska, care, ca și la Jüterbog, a fost remarcat de cei prezenți din cauza comportării sale calme. Este sesizat consilierul Schweinitzer, care cere să-i fie adus Matuska pentru a fi audiat. Dar acesta dispăruse între timp.

Deși îndată după catastrofa de la Biatorbágy poliția ungară a avut cunoștință de apariția la fața locului a suspectului Matuska, acestuia nu i s-a acordat atenția cuvenită și vina pentru comiterea atentatului a fost aruncată în spinarea comuniștilor.

Peste câteva zile s-au ivit însă noi motive de bănuială împotriva lui Matuska. Audiat fiind, la 14 septembrie, conductorul trenului, căruia i s-a arătat fotografia lui Matuska, a declarat categoric că respectivul nu s-a aflat printre călători. Schweinitzer a cerut atunci relații despre Matuska de la poliția din Viena. Informațiile obținute au exclus ipoteza ca directorul de fabrică să fie comunist. De aceea, poliția ungară a abandonat din nou această pistă și a continuat să alimenteze campania din ce în ce mai furibundă împotriva comuniștilor.

Diversiunea se amplifică

La Prefectura poliției din Budapesta cercetările au continuat prin compararea scrisului de pe foaia de hârtie găsită pe podul de la Biatorbágy cu scrisul comuniștilor aflați în evidența poliției. Grafologul oficial al poliției stabilește că scrisul incriminat este al cunoscutului activist comunist Márton Leipnik. Expertul este categoric în afirmarea opiniei sale, deși ca termen de comparație nu dispune decât de o probă de scris din partea lui Leipnik, datând din 1923.

În consecință, Leipnik, plecat din Ungaria de mai mult timp, este pus sub urmărire de către organele de poliție din țările capitaliste ale Europei. În presa ungară se publică însă pe mai departe știri, în mare parte contradictorii, despre alți presupuși făptuitori: se afirmă astfel că autorii atentatului sunt pe punctul de a fi prinși în Ungaria.

La 15 septembrie sunt adunați la Prefectura poliției toți comuniștii cunoscuți din Budapesta și, sub învinuirea de săvârșire a atentatului, sunt supuși schingiuirilor bestiale ale poliției fasciste. Dar, în mod firesc, niciunul din arestați nu ia asupra sa vina de a fi săvârșit atentatul.

În zilele următoare conducătorii poliției țin

numeroase conferințe de presă, unde fac declarații care contrazic varianta Leipnik, dar continuă să afirme vina comuniștilor.

La 19 septembrie 1931, adică numai la șase zile după atentatul de la Biatorbágy, ministrul justiției din Ungaria, de acord cu ministrul de interne și cu ministrul apărării naționale, decretează aplicarea procedurii speciale de judecată împotriva comuniștilor.

Prin aceasta s-a încheiat, de fapt, o fază importantă a acțiunii desfășurate în vederea suprimării fizice a comuniștilor: guvernul ungar dispunea acum de instrumentul juridic, cu ajutorul căruia, după cum vor dovedi evenimentele, putea fi înăbușită în sânge mișcarea muncitorească.

De aceea după decretarea aplicării procedurii de urgență din cauze privind pe comuniști, presa ungară a atenuat simțitor tonul în ce privește afirmarea vinei unor activiști comuniști cunoscuți în săvârșirea atentatului de la Biatorbágy. Ceea ce este încă o dovadă că zarva din primele zile după atentat avusese menirea să pregătească opinia publică pentru decretarea stării de urgență.

Descoperirea făptașului

După ce regimul reacționar și-a asigurat aparența

legală pentru suprimarea nestingherită a adversarilor săi cei mai îndârjiți, poliția nu mai avea motive temeinice să nu-și îndrepte atenția spre descoperirea autorului real al atentatului. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât Direcția căilor ferate ungare a fixat un premiu de cincizeci de mii de pengö [2] pentru descoperirea făptașului, ceea ce era o sumă considerabilă, reprezentând salariul pe zece ani al unui consilier de poliție.

În consecință Schweinitzer, în fruntea unui grup de comisari de la Prefectura poliției din Budapesta, își face apariția la Viena pentru a efectua cercetări, cu aprobarea poliției austriece. Tot aici sosește însă și consilierul poliției berlineze Gennath, sub imboldul premiului mirific de una sută de mii de mărci promise de Direcția căilor ferate germane celui care va descoperi pe atentatorul de la Jüterbog.

La Viena, Schweinitzer și Gennath constată că atentatorul de la Jüterbog este de bună seamă identic cu cel de la Biatorbágy și se hotărăsc să lucreze împreună, iar în caz de reușită să împartă în mod egal cele două premii oferite de Direcțiile căilor ferate ungare și germane. Înțelegerea era deosebit de favorabilă pentru

---

[2] Pengheu, plural penghei (în limba maghiară pengö) a fost unitatea monetară a Ungariei, care a intrat în circulație la 21 ianuarie 1927, iar la 31 iulie 1946 a fost înlocuită cu forintul.

Schweinitzer, fiindcă cele o sută de mii de mărci reprezentau întreitul premiului oferit de căile ferate ungare.

La 7 octombrie, la direcția poliției din Viena a fost reținut Szilveszter Matuska. În fața probelor existente el a declarat după câteva zile că este dispus să mărturisească totul, cu condiția ca premiul fixat pentru descoperirea făptuitorului să fie dat soției sale. Nu se știe în ce măsură cuplul Schweinitzer-Gennath i-a făcut vreo promisiune în acest sens, în orice caz însă, la 16 octombrie Matuska a făcut o declarație cuprinzătoare, în legătură cu care poliția vieneză a publicat a doua zi un comunicat oficial.

Semnificativ pentru mentalitatea anchetatorilor este știrea apărută la 17 octombrie în ziarele ungare:

„Consilierul berlinez Dr. Gennath și Dr. Schweinitzer s-au prezentat azi la șeful poliției vieneze și s-au plâns împotriva poliției judiciare vieneze. Au arătat că ieri au fost chemați doar la sfârșitul audierii lui Matuska, deși descoperirea acestuia este rezultatul cercetărilor efectuate de ei. Deși s-au înțeles cu șeful poliției judiciare din Viena că vor da publicității un comunicat comun, totuși poliția a elaborat și publicat singură comunicatul, ca și cum mărturisirea lui Matuska ar fi fost meritul exclusiv al poliției vieneze. Dacă nu primesc satisfacție, pleacă încă azi din Viena.”

Supărarea consilierului de poliție german și a celui ungar este lesne de înțeles dacă ne gândim la valoarea premiilor promise descoperitorului autorului atentatelor.

Așadar, Matuska a recunoscut că a săvârșit toate atentatele. În timpul interogatoriilor strângea în permanență în mâinile sale o cutiuță de tablă, din care scotea din când în când o statuetă a Sfântului Antoniu, sărutând-o și implorându-i, în zadar, ajutorul.

Matuska a explicat faptele sale spunând că a vrut să inițieze o mișcare religioasă mondială pentru a face omenirea mai bună. Dar pentru a putea fi conducătorul unei mișcări atât de importante, trebuia să câștige respect și renume. Din acest motiv a săvârșit atentatele cu răsunet mondial. A mai avut în pregătire două atentate: unul pe care voia să-l întreprindă împotriva unui tren expres italian-francez și altul pe un pod important de lângă Budapesta. După ultimul atentat urma să anunțe lumii că el a fost inițiatorul și executorul acestor atentate. Atunci toată lumea ar fi recunoscut că numai el poate fi șeful unei asemenea mișcări mondiale. Regretă sincer victimele atentatelor și se roagă fără întrerupere pentru mântuirea sufletelor lor. Dar istoria ne învață, declară Matuska, că traducerea în viață a noilor idei cere totdeauna sacrificii umane.

Nici poliția și nici mai târziu instanțele judecătorești

n-au putut stabili alte mobiluri ale faptelor lui Matuska. Pentru cele două atentate săvârșite pe teritoriul Austriei Matuska a fost condamnat, de un tribunal austriac, sub învinuirea de distrugere ce a devenit un pericol public, la șase ani temniță grea. Autoritățile judiciare germane au renunțat la urmărirea penală pentru atentatul de la Jüterbog în favoarea Ungariei. Aici, Matuska a fost judecat în noiembrie 1934, extrădat fiind de autoritățile din Austria, unde își ispășea prima pedeapsă. Extrădarea s-a făcut cu condiția neexecutării împotriva sa a pedepsei capitale, fiindcă acest gen de pedeapsă nu era prevăzut pe acea vreme în legislația austriacă. La ședința de judecată, la Tribunalul regional Budapesta, Matuska s-a declarat a fi adeptul lui Hitler, dar președintele completului nu i-a permis să vorbească despre acest lucru. Instanța de judecată a reținut în sarcina lui Matuska săvârșirea infracțiunii de omor asupra a 22 persoane și a infracțiunii de tentativă de omor asupra a 14 persoane și l-a condamnat la moarte. Guvernatorul Ungariei, Horthy, în urma cererii de grațiere, a comutat pedeapsa capitală în muncă silnică pe viață.

După executarea pedepsei în Austria, Matuska a început în închisoarea ungară din Vác ispășirea pedepsei de muncă silnică pe viață. Dar în primele zile ale eliberării Ungariei a scăpat din închisoare în

împrejurări necunoscute. De atunci nu se știe nimic despre el.

*

Agitația anticomunistă n-a încetat cu totul după condamnarea lui Matuska. Campania a continuat, însă mai atenuată, în principal pe tema că Matuska ar fi săvârșit atentatele din însărcinarea comuniștilor. Până la urmă însă ancheta a fost încheiată și s-a stabilit oficial că Matuska a acționat singur, fără participarea vreunei alte persoane.

Așadar a devenit limpede că comuniștii n-au avut nimic comun cu atentatul de la Biatorbágy. În cazul acesta cum se mai putea justifica introducerea stării de urgență, a procedurii speciale, pentru cauzele judiciare privindu-i pe comuniști?

La o întrebare ce i-a fost pusă, în acest sens, de cotidianul din Budapesta „Az Est", ministrul de interne fascist Keresztes-Fischer a răspuns:

„La întrebarea, de ce a decretat guvernul aplicarea procedurii speciale răspunsul meu este, pe scurt, că motivul nemijlocit a fost atentatul de la Biatorbágy. Dar în afară de atentatul de la Biatorbágy au mai existat și alte cauze care au făcut ca aceasta să fie necesar. Astfel în primul rând manifestările comuniste și tulburările răzlețe care au avut loc în trecutul apropiat. Până când guvernul nu va fi sigur că aceste fenomene au încetat

definitiv, vom menține starea de urgență”.

Decretarea aplicării pedepsei capitale

Aplicarea procedurii de urgență pentru judecarea conducătorilor comuniști arestați la 15 iulie 1932 a însemnat, de fapt, anticipata lor condamnare la moarte.

Pentru a înțelege mai bine modul de funcționare a acestei instituții se impune o scurtă incursiune istorică.

În Ungaria procedura de urgență a fost reglementată prima dată pe vremea împăratului Iosif al II-lea spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Împăratul, influențat de ideile progresiste ale epocii, a abolit pedeapsa cu moartea în procedura ordinară, permițând pronunțarea ei numai într-un număr limitat de infracțiuni ce se judecau potrivit procedurii urgente și anume tâlhărie la drumul mare, omor sau incendiere. Inculpatul putea fi judecat conform procedurii urgente numai cu condiția să fi fost prins asupra faptului ori să se fi opus armat la prinderea sa, precum și dacă sentința se putea pronunța în termen de trei zile de la arestare și vinovăția constatată în unanimitate de toți cei cinci judecători era dovedită „mai clar decât lumina soarelui de amiază”. Numai în acest caz se putea pronunța pedeapsa capitală.

În deceniile următoare procedura de urgență a fost

extinsă și asupra unor infracțiuni politice ca rebeliunea, conspirația și atacul contra superiorilor ierarhici și, pe baza ei, au fost condamnați la moarte și executați numeroși revoluționari.

În prima zi a secolului al XX-lea, 1 ianuarie 1900, în Ungaria a intrat în vigoare un nou cod de procedură penală, care nu cuprindea nicio prevedere referitoare la procedura de urgență. Legea de punere în aplicare a codului de procedură a prevăzut expres că de la această dată se abrogă toate normele privind procedura de urgență.

Dar cercurile conducătoare ale Ungariei nu se puteau lipsi de mijloace juridice excepționale în reprimarea mișcării democratice și revoluționare și de aceea le-au reintrodus în legislația procesuală penală „pe scara de serviciu" în preajma primului război mondial, și anume prin intermediul procedurii penale militare și al măsurilor excepționale pentru caz de război, potrivit cărora guvernul a fost împuternicit ca pentru anumite infracțiuni, în condiții determinate, să poată decreta aplicarea procedurii de urgență.

Pe baza împuternicirii legale ministrul Justiției a elaborat normele privind procedura de urgență. După cum relevă eminentul jurist ungar József Domokos, în studiul său privind procesul conducătorilor comuniști., I. Sallai și S. Fürst, apărut la Budapesta în 1962,

reglementarea, referitoare la procedura de urgență, prevedea că ea poate fi decretată în caz de război sau în alte cazuri similare, pentru trădare, rebeliune, omor, tâlhărie, incendiere și provocare de inundație. Pentru aceste cazuri procedura de urgență putea fi decretată numai dacă infracțiunile respective s-au înmulțit în așa măsură încât pentru stăvilirea lor a devenit necesară statuarea de exemple înfricoșătoare. Dar nu orice bănuit de săvârșirea infracțiunilor menționate putea fi judecat potrivit procedurii de urgență, ci numai cel ce a fost prins în flagrant delict sau cel a cărui vinovăție putea fi dovedită de îndată. Inculpatul urma să fie arestat și de îndată predat organelor procuraturii, care erau obligate să înștiințeze de urgență pe președintele instanței speciale în vederea convocării membrilor completului de judecată.

În cadrul procedurii de urgență nu se puteau face cercetări de către organele de poliție și inculpații erau trimiși în judecată fără rechizitoriu. Toată procedura urma să se desfășoare, de la început, în fața plenului completului de judecată și trebuia să se încheie în cel mult de trei ori douăzeci și patru de ore, socotite de la trimiterea în judecată a inculpatului.

Inculpatul era în drept să-și aleagă un apărător, procurorul având obligația legală să-l lămurească cu privire la acest drept. El avea de asemenea dreptul de a

comunica în mod liber cu apărătorul său și să studieze împreună cu acesta actele dosarului.

Instanța de urgență, compusă din cinci judecători, putea pronunța verdictul ei numai în unanimitate. De regulă se pronunța pedeapsa capitală, dar din motive întemeiate se putea pronunța în locul pedepsei cu moartea, muncă silnică pe viață sau temniță grea de la zece la cincisprezece ani.

Deși în legea care a împuternicit guvernul să decreteze procedura de urgență, s-a prevăzut că măsurile excepționale încetează odată cu sfârșitul războiului, aceste măsuri au rămas în vigoare în Ungaria până în 1923 și au fost reînnoite prin publicarea lor în buletinul oficial la 20 septembrie 1931.

Inițial, prin aplicarea procedurii de urgență, autoritățile din Ungaria au urmărit stăvilirea săvârșirii, în împrejurări excepționale, a unor infracțiuni foarte grave, prin reprimarea promptă și severă a celor ce comiteau astfel de infracțiuni.

În 1931, însă, aplicarea procedurii speciale era îndreptată îndeosebi împotriva comuniștilor. Guvernanții Ungariei fasciste nu urmăreau numai înfricoșarea oamenilor muncii prin condamnarea la moarte a conducătorilor lor, dar voiau să evite ca inculpații să folosească dezbaterile în cadrul unui proces obișnuit pentru a-și afirma și propaga ideile, așa

cum au făcut de fiecare dată comuniștii în procesele intentate împotriva lor în diferite țări ale lumii. O nouă dovadă în acest sens este tratamentul aplicat, după introducerea procedurii de urgență, unui grup de complotiști de extremă dreaptă. În noiembrie 1931 poliția din Budapesta a dat de urmele acestui complot organizat de un grup de militari și civili, cărora nici regimul fascist din Ungaria nu le era suficient de extremist. Complotiștii au fost prinși asupra faptului, când preluau o mare cantitate de explozibile. Deși acțiunea complotistă cădea sub incidența procedurii de urgență, aceasta n-a fost aplicată și complotiștii au scăpat nepedepsiți ori sancționați cu pedepse ușoare. Legislația represivă fascistă nu era îndreptată contra fasciștilor.

Cercetările de la poliție

A doua zi după arestarea celor trei fruntași ai P.U.C., la 16 iulie 1932, prefectul poliției din Budapesta s-a prezentat la raport la Ministerul de Interne. Se pare că încă în această zi s-a hotărât aici, și nu la Ministerul Justiției, care era organul competent, ca fruntașii comuniști să fie judecați potrivit procedurii de urgență și condamnați la moarte.

În conformitate cu normele procedurii de urgență

arestații trebuiau, în consecință, predați de îndată procurorului, poliția neavând atribuții de cercetare în cadrul acestei proceduri. Dar s-a întâmplat altfel. Încâlcind până și reglementarea draconică a procedurii de urgență poliția a efectuat cercetări ample.

Ca de obicei, activitatea poliției politice a început cu „prelucrarea" arestaților. Din prima zi, timp de zile și nopți îndelungate, fruntașii comuniști, închiși în încăperi separate, au fost schingiuiți cu bestialitate, bătuți și călcați în picioare, fără să li se ia vreun interogatoriu. Schingiuirile s-au intensificat când, a doua zi după arestare, s-a aflat că vor fi judecați conform procedurii de urgență.

Între timp poliția politică a căutat să strângă noi probe împotriva celor arestați. Pe baza depoziției soților Koszper și a pașapoartelor găsite în locuința lor au mai fost reținute câteva persoane, iar la 18 iulie poliția a reușit să aresteze în locuința familiei Koszper pe tânărul György Killián, secretarul Uniunii tineretului comunist din Ungaria, asupra căruia, la percheziție, s-au găsit câteva documente compromițătoare.

După câte se vede la 3 zile după arestarea celor trei fruntași, organizația de partid din Budapesta nu aflase încă nimic. Astfel se explică faptul că secretarul U.T.C.U., Killián, s-a dus în 18 iulie la locuința conspirativă și a fost arestat. Aceasta deoarece Sallai,

Fürst și Karikás locuiau în Ungaria în mod conspirativ, cu acte de identitate false, încât gazdele lor nu le știau nici adevăratul nume și nici ocupația și nu cunoșteau nicio persoană care putea fi anunțată în legătură cu dispariția lor.

Situația s-a schimbat însă după arestarea lui Killián, care locuia la părinți. După ce poliția a efectuat în apartamentul familiei Killián percheziția de rigoare, ceilalți membri ai familiei au putut informa organizația de partid.

La poliția politică ungară anchetatorii întocmeau rapoarte de informare; după ce aceste rapoarte erau supuse aprobării superiorilor ierarhici, cei cercetați erau aduși în fața unor anchetatori cu calificare superioară, având și studii juridice, care redactau procesele verbale cuprinzând mărturia învinuiților, document pe care îl semnau și cei interogați. Procesele verbale redactate de anchetatori reproduceau, de obicei, cuprinsul rapoartelor de informare și cei interogați, „prelucrați" prin schingiuirile primilor anchetatori, erau puși să le semneze. În fața instanței de judecată nu ajungeau decât procesele verbale de interogare, rapoartele de informare rămâneau în dosarele poliției.

În cazul când în fața instanței de judecată, inculpații declarau că mărturisirile le-au fost smulse la poliție prin schingiuiri, atunci apărea ca martor, îmbrăcat în

uniformă de paradă, funcționarul de poliție superior, care întocmise și semnase procesul verbal de interogare și declara sub prestare de jurământ că el l-a ascultat pe inculpat, nu s-a atins de acesta cu niciun deget, că cel interogat a mărturisit de bunăvoie și nu i s-a plâns că ar fi fost bătut.

Președintele completului exprima martorului mulțumiri și procesul verbal de interogare devenea temelia verdictului instanței de judecată.

După arestarea lui Killián, anchetatorii au decis să înceapă interogatoriile cu acesta, deoarece fiind cel mai tânăr și socotit lipsit de experiența revoluționară a celorlalți, au presupus că vor putea obține de la el mai multe informații.

Killián, deși activa de mai mult timp în mișcarea revoluționară, în care îndeplinise și îndeplinea funcții de mare răspundere, a declarat că a luat contact cu P.C.U. numai cu șase săptămâni înainte de arestare și avea doar rolul de persoană de legătură între C.C. al P.C.U. și secretariatul U.T.C.U. El s-a limitat, așadar, la a da explicații în legătură cu materialele ce au fost găsite asupra sa.

Al doilea a fost interogat Imre Sallai. Trecuseră cinci zile și cinci nopți de la arestarea sa, în care fusese chinuit îngrozitor și știind acum că va fi judecat potrivit procedurii de urgență, simțea deja suflul morții.

Raportul de informare întocmit de comisarul Gyula Lábodi la 19 iulie îl descrie ca având înălțimea de 178 cm, înalt, slab, miop, cu ochi căprui și mustață tunsă scurt. Cunoaște limbile ungară, germană și rusă. S-a născut la 17 decembrie 1897 în familia unui croitor de la țară. Rămas orfan la 2 ani, a fost crescut de bunici. După terminarea, cu rezultate excepționale, a studiilor medii a devenit, în 1916, funcționar la o bancă din Budapesta. În 1916 a intrat în cercul progresist și antimilitarist „Galilei" și în 1917 a intrat în Partidul social-democrat, iar în noiembrie 1918 a aderat la Partidul comunist. După proclamarea Republicii sovietice ungare, a îndeplinit funcții de răspundere în Comisariatul poporului pentru afacerile interne. După căderea Republicii a trăit în emigrație în Austria și Uniunea Sovietică. În 1928–1929, s-a întors ilegal în Ungaria și a condus tipografia clandestină a P.C.U. între anii 1929 și 1932 a trăit în Uniunea Sovietică și Austria. În aprilie 1932, a fost trimis de partid din nou la Budapesta.

Trebuie menționat că aceste date cuprinse în procesul verbal de interogare, întocmit după raportul de informare a comisarului nu sunt întru totul reale. Din motive conspirative, pentru a feri organizația de partid de alte arestări, I. Sallai a declarat că a trăit în străinătate și în perioadele când de fapt activa ilegal în Ungaria.

În continuare, învinuitul a arătat că în locuința soților

Koszper se întâlnea cu Fürst și cu Killián. La 15 iulie trebuia să părăsească Ungaria și să se întoarcă la Viena. Frigyes Karikás sosise cu o zi în urmă, venind de la Viena, și trebuia să-l schimbe.

Raportul comisarului Lábodi arată în încheiere că I. Sallai, împreună cu S. Fürst și F. Karikás constituiau secretariatul P.C.U. și îndrumau mișcarea comunistă din Ungaria, I. Sallai având rolul conducător. Acesta a încercat să nege în cursul interogatoriului, că împreună cu ceilalți doi ar fi constituit secretariatul P.C.U. Dar scrisoarea găsită în arhivă, adresată lor de Comitetul din străinătate al P.C.U., dovedea că ei constituiau secretariatul și îndrumau întreaga mișcare comunistă.

Protestele opiniei publice

La 20 iulie 1932 a sosit pe adresa primului ministru ungar, Gyula Károlyi, prima telegramă de protest semnată de numeroși profesori universitari din Viena, din conducerea Ligii contra pedepsei capitale: „Suntem cutremurați de vestea arestării și schingiuirii revoluționarilor unguri. Ținerea în secret a cauzei produce mare îngrijorare. Și procedura de urgență în sine provoacă protestul întregii lumi civilizate. Atragem atenția Excelenței voastre asupra cauzei și apelăm la conștiința dumneavoastră europeană” se arată în

telegramă.

În aceeași zi apare și primul manifest de protest al P.C.U.:

„Muncitori! Tovarăși!

Pentru șomerii înfometați și zdrențuroși nu există ajutor de șomaj. Stăpânii vor să-i sature cu bastoanele și gloanțele poliției… Guvernul fascist care guvernează prin aplicarea procedurii de urgență tinde să consolideze cu sânge muncitoresc edificiul capitalismului în prăbușire… La Prefectura poliției de o săptămână cei mai buni dintre muncitori sunt supuși celor mai atroce schingiuiri. Sunt loviți la tălpi cu bastoane de cauciuc, cu saci de nisip la testicule, bătuți la rinichi, numai fiindcă n-au vrut ca muncitorimea și țărănimea ungară să piară de foame din bunăvoința guvernului, fără a scoate o vorbă, fiindcă au spus deschis că burghezia ungară se pregătește de război împotriva Uniunii Sovietice.

Soarta tovarășilor noștri aflați în ghearele călăilor este soarta fiecărui muncitor. Dacă acceptăm azi în tăcere schingiuirea lor, dacă privim liniștiți cum se pregătește cuplul Hetényi-Schweinitzer-Töreky să ucidă cu procedura de urgență pe cei mai buni dintre noi, atunci mâine îi vine rândul fiecărui muncitor ce luptă pentru pâine. Nu este vorba de cauza internă a comuniștilor, ci de cauza fiecărui muncitor, fie el social-democrat, fie

fără de partid.

Protestați de îndată, în masă! Organizați pretutindeni comitete de apărare a victimelor procedurii de urgență, în uzine, în sindicate, la locurile de adunare a șomerilor!

Ieșiți afară pe străzi!

Pregătiți greve de protest pentru salvarea tovarășilor noștri!…

Jos cu procedura de urgență!

Budapesta, 20 iulie 1932.

Cu salut tovărășesc

Comitetul Central al Partidului comuniștilor din Ungaria".

După acest prim manifest a urmat de îndată altul, publicat de C.C. al P.C.U. împreună cu C.C. al U.T.C.U.:

„Muncitori:… Cei mai buni luptători din rândurile noastre sunt chinuiți în mod brutal la poliție de o săptămână… Nici rudele, nici avocații lor nu pot vorbi cu ei… Tovarăși! Muncitori social-democrați și fără de partid! Asta nu e o cauză particulară a comuniștilor. Este vorba despre noi… Apărându-i pe ei ne apărăm pe noi… Ieșiți afară pe străzi!"

Anchetatorii de la poliție au fost îngrijorați în urma dării în vileag a metodelor de cercetare. Dar ministrul de interne i-a liniștit și i-a îndrumat să continue cercetările.

Raportul de informare privind interogarea lui Sándor

Fürst datează din 21 iulie. Comisarul consemnează că învinuitul are înălțimea de 168 cm, nasul drept, fața prelungă, părul creț, mustața tunsă scurt. Născut la 27 noiembrie 1903, într-o familie de comerciant, a terminat studiile medii la Budapesta în 1922, dată de la care a fost funcționar într-o fabrică din Budapesta până în 1928. În 1919 a intrat în Partidul social-democrat, iar în 1929 a aderat la mișcarea comunistă, fiind arestat și condamnat la un an și patru luni închisoare (S. Fürst era de fapt membru al P.C.U. din 1926, dar în fața poliției, din motive conspirative, n-a recunoscut aceasta). La judecarea sa din 1929 a declarat în instanță că nu este dispus să depună vreo mărturie în fața unui organ al dușmanului de clasă, declarație pentru care a fost condamnat la încă un an închisoare. Aceasta a doua cauză mai era în curs de judecată, când a fost eliberat, după executarea primei condamnări. Deoarece n-a vrut să ispășească cea de a doua pedeapsă a plecat la Viena, apoi la Berlin, de unde s-a întors în aprilie 1932. După sosire, a fost căutat de un delegat al C.C. al P.C.U. care i-a încredințat sarcina de instructor al câtorva celule de partid.

Mai târziu, confruntat fiind cu înscrisurile descoperite în arhivă, S. Fürst a trebuit să recunoască că în 1931 n-a plecat în străinătate, ci a rămas la Budapesta, unde a continuat să activeze în ilegalitate, folosindu-se de o

identitate falsă. Recunoscând că a avut funcția de secretar, S. Fürst a refuzat în continuare să dea amănunte despre activitatea sa ori despre cea a lui Sallai.

Un raport similar a fost întocmit și despre interogarea lui F. Karikás.

În relatarea procesului Sallai și Fürst, vom trece însă cu vederea acest material, precum și altele similare, deoarece ele n-au influențat desfășurarea procesului. Inculpații Karikás și Killián, precum și ceilalți arestați, au fost judecați separat, potrivit procedurii ordinare.

Începând cu 21 iulie, autoritățile din Budapesta primesc numeroase scrisori de protest semnate și anonime în legătură cu cei arestați. Continuă să sosească și din străinătate telegrame de protest.

Prefectura poliției publică la 22 iulie un comunicat în care recunoaște că un grup de comuniști se află în cercetarea ei, încercând să provoace teamă în opinia publică cu afirmații mincinoase despre scopurile urmărite de aceștia. Este de subliniat că, deși în cadrul procedurii de urgență poliția nu avea dreptul să efectueze cercetări, guvernanții Ungariei, sfidând opinia publică națională și internațională, nu s-au sfiit să relateze fără nicio jenă despre cercetările polițienești.

La 23 iulie se încheie întocmirea de către consilierul Schweinitzer a procesului verbal privind interogarea lui

Sallai. Mărturisirea acestuia începe astfel: „Am înțeles învinuirea, nu mă simt vinovat, fiindcă în calitate de comunist convins n-am putut să procedez altfel, decât am procedat”. În încheierea declarației sale Sallai neagă de a fi avut vreo funcție de conducere în P.C.U. El a procedat just, în condițiile luptei conspirative, nemărturisindu-și funcția îndeplinită în partid, dar înscrisurile descoperite de poliție constituiau o dovadă deplină cu privire la această funcție.

După publicarea la 22 iulie a comunicatului poliției presa reacționară s-a năpustit cu spume la gură asupra comuniștilor arestați. Din relatările ziarelor nu lipseau, firește exagerările obișnuite, până și cu privire la materialele găsite în locuințele conspirative și la numărul de persoane arestate și nici dorința cercurilor conducătoare de a-i vedea pe comuniști la spânzurătoare.

Ministerul de Interne, în dorința de a se răfui cât mai curând cu fruntașii comuniști, dispune încheierea imediată a cercetărilor. Anchetatorii se grăbesc. Lucrează ziua și noaptea. Procesul verbal privind interogarea lui S. Fürst este dictat de consilierul Schweinitzer în noaptea de 23 spre 24 iulie, reproducând textual raportul de informare.

Dar și opinia publică își întețește acțiunile în apărarea celor arestați. La 24 iulie, apare un manifest al

Comitetului local din Budapesta al P.C.U. și sosesc alte proteste din străinătate. Organizația americană a Ligii internaționale a femeilor telegrafiază primului ministru ungar: „Nu repetați cazul Sacco și Vanzetti!" referindu-se la cei doi muncitori americani, condamnați la moarte și executați după o detențiune de șapte ani.

Ancheta nelegală a fost încheiată după zece zile, când s-a întocmit un raport de sinteză pentru Ministerul de Interne și cei patrusprezece arestați au fost transferați la secția judiciară a Prefecturii de poliție în vederea predării lor la procuratură.

P.C.U. a continuat să publice manifeste în apărarea celor arestați. Unul din aceste manifeste reprezintă o scrisoare deschisă către membrii P.C.U. și ai U.T.C.U., în care, după ce se face o apreciere asupra comportării eroice a fruntașilor comuniști în fața poliției fasciste, se arată că organele și organizațiile de partid și tineret sunt neatinse, ca și aparatul conspirativ și tipografiile! „Comitetul central se află la postul său și vă cheamă la cea mai energică și rapidă acțiune revoluționară! Sarcina principală este salvarea vieții tovarășilor noștri…"

Cu toate măsurile de ordine luate de poliție, duminică 23 iulie au avut loc demonstrații de protest pe străzile Budapestei. Niciun demonstrant n-a putut fi arestat. În această zi s-au organizat manifestări de protest și în

S.U.A., precum și la Paris, unde demonstranții au spart geamurile ambasadei ungare. Continuau să sosească sute de scrisori de protest din toate colțurile pământului, la adresa autorităților ungare. Ele purtau semnătura unor personalități ca Romain Rolland, Barbusse, Rostand, Gide.

În ghearele procurorului fascist

La 25 iulie István Széchy, procurorul desemnat pentru cauzele ce se judecau potrivit procedurii de urgență, a studiat la sediul poliției dosarele întocmite. Ca specialist al problemei, fiind și autorul unui studiu publicat despre procedura de urgență, știa prea bine că cercetările efectuate la poliție constituiau un impediment legal în calea aplicării acestei proceduri. Concomitent se amplifica și pe plan intern și internațional campania împotriva aplicării procedurii de urgență. Din numeroasele proteste citățm telegrama trimisă de Léon Blum și Paul Faure în numele Partidului social-democrat francez, care „își exprimă protestul împotriva aplicării procedurii de urgență față de deținuții poliției. Executarea lor ar leza conștiința omenirii întregi", precum și cea trimisă din Bruxelles de Emile Vandervelde, președintele Comitetului Executiv al Internaționalei a II-a: „Am fost informați că la

Budapesta comuniștii arestați vor fi traduși nu în fața instanței ordinare, ci în fața instanței speciale, create ca urmare a atentatului Matuska. Protestăm în modul cel mai energic împotriva traducerii adversarilor politici în fața instanței speciale, din cauza unui infractor, care s-a declarat adeptul reacțiunii și care pe deasupra s-a comportat ca un nebun".

Neținând seamă de opinia publică, care s-a ridicat atât de hotărâtă în apărarea comuniștilor arestați, organele procuraturii au propus trimiterea inculpaților Sallai și Fürst în fața instanței de urgență, propunere aprobată de Consiliul de Miniștri al Ungariei în ședința sa din 26 iulie.

Astfel, la 27 iulie, procurorul Széchy a dispus ca arestații (care de 13 zile se aflau deținuți la poliție) să-i fie predați „neîntârziat", precum se prevedea în normele procedurii de urgență, iar în după-amiaza aceleiași zile, rău famatul președinte al instanței speciale, Töreky, a desemnat pe cei cinci judecători ai completului, alegându-și în acest scop pe cei mai de încredere acoliți.

A doua zi dimineața, Sallai și Fürst sunt aduși în fața procurorului și își aleg apărătorii: avocații René Molnàr și Miklós Timàr. La amiază procuratura, fără ca vreunul din arestați să fi fost ascultat, dă publicității următorul comunicat:

„În cauza învinuitului arestat Imre Sallai și alții, predați ieri de Prefectura poliției capitalei, în baza stării de fapt ce poate fi stabilită din datele cercetărilor poliției, Procuratura regală din Budapesta a pornit acțiunea penală potrivit procedurii de urgență împotriva învinuiților Imre Sallai și Sàndor Fürst, în timp ce față de învinuiții Frigyes Karikás și György Killián a renunțat la aplicarea procedurii de urgență, trimițându-i în judecata instanței ordinare…”

Avocații aleși de cei doi inculpați, precum și alți doi avocați trimiși de organizația de partid în vederea întăririi apărării au cerut de îndată procurorului să vorbească cu inculpații și să examineze dosarele. Ambele cereri au fost respinse cu motivarea că numai președintele completului, Töreky, are competența să hotărască asupra lor. La rândul său Töreky n-a fost dispus nici măcar să-i primească pe apărători, iar secretarul său a declarat că nu se cunoaște ziua începerii procesului, deși acesta era deja fixat pentru a doua zi. Până și mamei lui Sàndor Fürst i s-a refuzat o întrevedere cu fiul său.

După-amiază Sallai și Fürst au fost văzuți de doi medici, care, după ce i-au examinat timp de aproape trei ore, au consemnat într-un raport de expertiză, cuprinzând opt pagini, că inculpații sunt în deplină facultate a capacității mintale, iar procurorul a întocmit

adresa către președintele instanței de urgență cu propunerea de a porni procedura specială.

În motivarea propunerii, procurorul, pe baza actelor întocmite în cadrul cercetărilor de la poliție, expune detaliat activitatea ambilor inculpați și arată că faptele lui Imre Sallai și Sàndor Fürst întrunesc elementele constitutive ale infracțiunii de tentativă de răsturnare prin forță împotriva orânduirii de stat și sociale, prevăzută la art. 1 alin. 1 al legii nr. III din 1921.

Printre martorii propuși de procuror a fi citați la ședința de judecată, figurează, în majoritate, funcționari de poliție, prin care s-a intenționat a se dovedi că inculpații n-au fost maltratați la poliție și au făcut depozițiile lor nesiliți de nimeni.

Potrivit normelor procedurii de urgență nu trebuia întocmit vreun rechizitoriu. Și totuși adresa citată a procurorului era un rechizitoriu în toată regula. De altfel, actul a fost antedatat cu o zi, pentru a da impresia că procurorul a acționat de „îndată", precum prevăd normele procedurii de urgență.

Acțiunile de protest împotriva procedurii speciale se întețesc în Ungaria și în numeroase alte țări ale lumii. Autoritățile sunt literalmente acoperite de avalanșa de scrisori și telegrame. Ce efect au avut zecile de mii de proteste? Toate semnăturile descifrabile au fost predate poliției pentru a le înregistra în evidențele speciale. În

arhivele secrete ale poliției fasciste ungare au fost găsite, în legătură cu procesul Sallai-Fürst, însemnări ca:

Barbusse: „Din datele cazierului judiciar național nu se poate da o informare veridică despre această persoană, fără indicarea numelui și prenumelui înainte de căsătorie, locul nașterii, vârsta și numele părinților."

Emile Vandervelde: „Nu figurează în evidența noastră politică. Nu figurează în cazierul judiciar național."

Aragon: „În lipsa prenumelui și a datelor personale nu se pot da informații."

Aceste câteva însemnări ilustrează convingător nivelul politic și cultural al celor care le-au întocmit.

Ședința de judecată

În ziua de 29 iulie 1932 Budapesta avea aspectul unui oraș aflat sub stare de asediu. De frica demonstranților, străzile, în special în jurul tribunalului, erau înțesate de polițiști și de armată. În sala de judecată aveau acces numai persoanele cu permise de intrare eliberate de președintele instanței de urgență, ö.

La ora opt marea sală a tribunalului gemea de lume, asistența fiind aleasă pe sprinceană, reprezentând crema cercurilor cele mai reacționare ale Ungariei.

La ora opt și douăzeci sunt aduși în sală Sallai și Fürst

Au o înfățișare deplorabilă cu fețele supte, nerase de două săptămâni, în costume de pânză boțite, nedezbrăcate de patrusprezece zile și nopți. Până și în această ultimă fază a calvarului, autoritățile au încercat să-i demoralizeze, să-i înjosească, nepermițându-le să se spele, să se bărbierească. A sosit și procurorul. Sunt prezenți și apărătorii: Zoltàn Lengyel și René Molnàr pentru Sallai, Sándor Szöke pentru Fürst. Celălalt apărător al lui Fürst, Miklós Timàr nu era încă în sală.

La ora opt și jumătate își fac intrarea Géza Töreky, președintele, și cei patru judecători ai completului special. Președintele era un fascist notoriu. În 1925, ajuns în fruntea tribunalului penal din Budapesta, a spus în cuvântarea sa inaugurală: „Legile trebuie aplicate astfel ca păturile predestinate la conducere să fie apărate față de clasele ce năzuiesc să se ridice", ceea ce echivala cu angajamentul de a încălca orice prevedere legală în interesul claselor dominante. În cursul dezbaterilor procesului Sallai și Fürst făcea impresia de a regreta faptul că nu putea aduce la îndeplinire personal pedeapsa capitală. Cei patru judecători titulari, ca și supleantul completului de judecată erau de aceeași teapă cu președintele.

După deschiderea ședinței de judecată procurorul Széchy cere instanței să declare ședința secretă, fiindcă judecarea în ședință publică ar periclita interesul public.

După o scurtă deliberare, completul respinge cererea procurorului.

Apărătorii arată că n-au putut vorbi cu inculpații și nici să studieze dosarele și din acest motiv solicită amânarea dezbaterilor. Președintele respinge această cerere, afirmând că inculpații au semnat cu o zi în urmă procura pentru apărătorii lor și ca atare aceștia ar fi avut timpul necesar pentru pregătirea apărării. Se știe însă prin ce metode perfide i-a împiedicat chiar Töreky, în persoană, să ia contact cu inculpații.

În continuare președintele ia interogatoriul inculpaților.

— Nu mă simt vinovat, fiindcă mi-am urmat doar convingerea, răspunde Sallai la prima întrebare, expunându-și apoi datele biografice. Cu privire la funcția pe care a avut-o în ultimul timp Sallai a declarat că a asigurat legătura dintre organizațiile de partid din Ungaria și conducerea P.C.U., care își avea sediul la Viena.

Invitat de președintele instanței să-și expună apărarea, Sallai a spus:

— N-am săvârșit niciun act de violență. Am năzuit să conving numai prin forța propagandei maselor muncitoare, că singura cale justă e aceea pe care pășim noi, că numai de la victoria socialismului pot aștepta îmbunătățirea soartei lor.

Sàndor Fürst și-a început declarația prin a afirma că nu se simte vinovat, fiindcă nu consideră drept infracțiune ceea ce a făcut. După ce și-au expus biografia este întrebat dacă a făcut parte din secretariatul partidului. Fürst a răspuns negativ.

— La poliție ați mărturisit că ați făcut parte din secretariat, spune președintele.

— Am declarat aceasta numai în urma bătăilor, dar această parte a mărturisirii mele nu este reală.

— Ce funcție a îndeplinit Sallai?

— Nu răspund la această întrebare.

După ascultarea lui Fürst, apărătorul său Szöke anunță că poliția nu permite intrarea în sală a colegului, său, avocatul Miklós Timár, celălalt apărător. Președintele ia măsuri și peste scurt timp apare cel de al doilea apărător al lui Fürst.

Ascultat ca martor, Frigyes Karikàs a arătat printre altele că nu știe că în strada Endre Thék nr. 32 ar fi funcționat secretariatul partidului.

Cu prilejul audierii ca martor al lui György Killiàn, acesta a declarat că a fost schingiuit bestial la poliție pentru a mărturisi fapte nereale. Suflecându-și cu mișcări bruște mânecile el strigă:

— Și azi încă, după douăsprezece zile, se mai văd pe brațele mele urmele cătușelor cu care eram legat în timpul schingiurilor.

— M-am săturat de vorbăria asta, răcni cu fața congestionată Töreky, luați-l de aici!

Martorul principal al acuzării a fost consilierul de poliție Schweinitzer, a cărui declarație era și un fel de raport de expertiză privind structura organizatorică a partidelor comuniste. El a arătat că inculpații au îndeplinit funcția de secretariat al P.C.U. și că n-au fost maltratați.

Apărătorul lui Sallai, avocatul Lengyel a scos, dintr-un pachet ce se afla pe masa din fața sa o cămașă însângerată și i s-a adresat lui Schweinitzer:

— Arăt domnului consilier o cămașă, care a fost cămașa lui Sallai, și pe care am primit-o de la rudele sale. Nu știți cumva de ce această cămașă e plină de sânge?

Președintele Töreky și-a ieșit din fire:

— Să nu faceți circ în fața instanței. Aici e vorba de lucruri serioase! Nu ne privește cum au făcut rost membrii familiei de aceste urme de sânge. Aici nu se poate vorbi pe asemenea ton!

Apoi către Schweinitzer, care rămăsese nepăsător și rece, președintele a zis:

— Nu trebuie să răspundeți, domnule consilier, la această întrebare.

Inculpații și avocații lor au mai încercat să adreseze acestui martor câteva întrebări, dar de fiecare dată

Töreky a intervenit.

— Întrebarea nu se referă la cauza aceasta!

Apărătorii au declarat că în astfel de condiții n-au de pus alte întrebări.

După ascultarea medicilor experți, care au confirmat că inculpații nu suferă de vreo boală mintală care să fi exclus sau limitat capacitatea lor de voință, că pe corpul lor nu s-au văzut niciun fel de urme care să fi indicat că inculpații ar fi fost maltratați la poliție și că ambii inculpați sunt firi fanatice, care își dau perfect seama de consecințele atitudinii lor, s-a încheiat administrarea problemelor propuse de procuror.

Președintele a invitat părțile să declare dacă mai au de propus probe.

În numele apărătorilor avocatul Szöke a declarat:

— Țin să subliniez că n-avem cum să formulăm propuneri pentru completarea probatoriului, întrucât n-am putut vorbi cu mandatarii noștri și n-am putut consulta dosarul.

După această declarație a apărării președintele a declarat încheiat probatoriul și l-a invitat pe procuror să-și prezinte rechizitoriul.

Era ora douăsprezece și cincisprezece minute când procurorul Széchy se ridică și expune un foarte succint rechizitoriu, din care însă n-a lipsit afirmația, de altfel reală, că „statul și societatea ungară trece prin momente

deosebit de critice”. Cerând condamnarea la cea mai severă pedeapsă a inculpaților, procurorul a exprimat ura și teama moșierimii și burgheziei ungare față de reprezentanții de seamă ai mișcării comuniste, apărători dârzi ai intereselor maselor muncitoare.

Avocații inculpaților Sallai și Fürst au relevat, în pledoariile lor, că în speță nu erau aplicabile normele procedurii speciale, de urgență, iar judecarea procesului trebuia să aibă loc după procedura ordinară. Faptele inculpaților nu cădeau sub incidența acestei proceduri, activitatea de propagare a unor idei nu putea fi pedepsită cu moartea și în consecință se impunea dezinvestirea instanței speciale și trimiterea cauzei în fața instanței ordinare.

Inculpații au renunțat la ultimul cuvânt.

La ora treisprezece și un sfert instanța s-a retras pentru deliberare. Sallai și Fürst au fost duși într-o cameră alăturată, fără ca să fi putut schimba un cuvânt cu rudele sau cu avocații lor. La ora două fără câteva minute sunt readuși în sală inculpații, apoi își face apariția și completul de judecată. Töreky pronunță verdictul:

„— În numele sfintei coroane ungare!… vinovați… moartea…”

„Verdictul capital a fost pronunțat, scria ziarul „Magyarország”, dar Sallai și Fürst au rămas impasibili.

Nu s-a văzut pe fețele lor că îi mai despărțeau doar două ore de clipa când ștreangul îi va sugruma fără milă."

La ora patruzeci și cinci de minute administratorul închisorii centrale din Budapesta, în curtea căreia se executau sentințele capitale, ieșea din cabinetul președintelui procuraturii cu o hârtie în mână și spunea ofițerilor de poliție, care îl așteptau:

— Am actul de transport. Verdictul este executoriu, pe cei doi condamnați îi ducem de îndată la închisoarea centrală.

Aici condamnații au fost închiși în celule separate. Procurorul Széchy a îngăduit „mărinimos" ca rudele apropiate să poată vorbi „câteva minute" cu cei care trebuiau să moară încă înainte de asfințit.

La ora șaisprezece și treizeci de minute procurorul Széchy a ordonat executarea verdictului. Condamnații au fost uciși prin spânzurătoare. Mai întâi Sallai, apoi Fürst.

Fruntașii comuniști au dat dovadă până în ultima clipă a vieții lor de curaj și devotament nemărginit față de clasa muncitoare. Nici în timpul execuției n-au încetat să-și afirme convingerile revoluționare strigând cu voce puternică:

— Trăiască revoluția proletară mondială!

— Trăiască Partidul comuniștilor din Ungaria!

— Jos cu asasinii!

— Proletariatul ne va răzbuna!

Simulacrul de judecată care n-a durat decât câteva ore și asasinarea conducătorilor de seamă ai P.C.U. a stârnit un nou uriaș val de protest atât în Ungaria, cât și în rândul opiniei publice progresiste din întreaga lume.

Acțiuni de solidaritate ale oamenilor muncii din România

Alături de masele din numeroase țări, clasa muncitoare, cetățenii progresiști din România, mobilizați de Partidul Comunist, în ciuda condițiilor grele ale activității ilegale, și-au afirmat cu vigoare protestul față de crima înfăptuită prin asasinarea conducătorilor P.C.U.

„Scânteia" organul central de presă al P.C.R. în numărul 7/1932 (anul II) respingând calomniile presei reacționare arăta că Sallai și Fürst și toți ceilalți conducători ai P.C.U. supuși represiunii nu au avut altă vină decât că au îndrăznit să lupte pentru interesele vitale ale celor exploatați și asupriți.

Un manifest editat ilegal de C.C. al P.C.R., imediat după mârșavul asasinat fascist, scria: „Această sentință nu lovește numai proletariatul ungar, ci constituie un avertisment pentru proletariatul întregii lumi: e timpul ca să-și unească forțele și să termine cu orânduirea

capitalistă, decăzută și criminală.

Într-o chemare adresată de C.C. al Uniunii Tineretului Comunist la 30 iulie 1932 „Tinerii muncitori de la orașe și sate" se demască adevăratul substrat al valului de teroare antipopulară din Ungaria și se afirmă că „lupta contra dictaturii fasciste-horthyste e cauza proletariatului din toate țările, deci și a noastră. Nu putem să stăm nepăsători față de asasinatele de la Budapesta. Nu putem și nu vom sta."

„Lupta C.F.R." scria în numărul 4 din august 1932 (anul I) „Guvernul fascist ungar a crezut că, omorând doi din conducătorii P.C.U., va intimida pe muncitori, va distruge comunismul". Scopul urmărit de guvernul ungar prin măsurile de represiune întreprinse, se arăta în continuare. Nu numai că nu a fost atins, ci, dimpotrivă, aceste măsuri au făcut ca ideile comuniste să fie și mai mult simpatizate.

Buletinul nr. 4/1932 al Ajutorului Roșu din țara noastră arăta că „lupta revoluționară a maselor, burghezia maghiară îi opune cea mai sângeroasă teroare fascistă. Au fost înființate tribunale excepționale, care judecă, condamnă și execută pe loc. Acum, de curând, au fost spânzurați tovarășii Sallai și Fürst". Adresându-se tuturor organizațiilor sale locale, Comitetul Central al Ajutorului Roșu indica necesitatea organizării unor comitete de acțiune legală de luptă

contra terorii fasciste din Ungaria lui Horthy.

Revista „Bluze albastre" din București, îndrumată de partid, și care apărea sub redacția lui Alexandru Sahia, a publicat articole de înfierare a crimei săvârșite prin uciderea celor doi fruntași ai P.C.U. Burghezia fascistă, scria revista, la 31 iulie 1932, „exasperată de evenimentele care o depășesc… recurge la teroare pe față… Strangularea lui Sallai și Fürst a trezit mai mult conștiința proletariatului, a îndârjit la luptă".

Solidaritatea oamenilor muncii din România față de fruntașii comuniști uciși mișelește în Ungaria s-a manifestat și în coloanele presei ilegale de partid din provincie, la Iași, Timișoara, ș.a.

Protestul opiniei publice din România a apărut și în coloanele presei legale, de orientare democratică. Ziarul „Adevărul" scria, de pildă, la 31 iulie 1932: „Guvernul reacționar din Budapesta și-a dat vineri măsura sinceră a concepțiilor sale etice și politice. Din ordinul guvernului, doi fruntași ai partidului comunist au fost trimiși la spânzurătoare și executați".

Dar Partidul Comunist din România nu s-a limitat la publicarea de articole în presă pentru a-și exprima solidaritatea internațională față de mișcarea muncitorească din Ungaria. În ciuda condițiilor grele ale activității ilegale, organele de partid au inițiat acțiuni de masă de solidarizare cu proletariatul ungar.

La București, de exemplu, la 1 august 1932 și la 22 septembrie, în fața legației ungare au avut loc demonstrații de protest împotriva asasinării fruntașilor comuniști din Ungaria și pentru salvarea celorlalți arestați. O demonstrație similară s-a desfășurat la 11 august la Cluj în fața consulatului Ungariei.

Concomitent, din inițiativa partidului au fost adresate legației Ungariei numeroase scrisori de protest semnate de personalități progresiste din țara noastră.

Exemplele citate care, desigur, nu sunt exhaustive, ne oferă totuși o imagine cuprinzătoare asupra activității neobosite a partidului nostru inspirată de solidaritatea internaționalistă proletară, antifascistă.

*

Viețile lui Sallai și Fürst n-au putut fi salvate. Dar acțiunile de protest au avut un puternic răsunet politic. Poziția guvernului Károlyi s-a zdruncinat și mai mult, ceea ce a dus la demisia sa la numai două luni după executarea martirilor clasei muncitoare. Urmașul lui Károly, primul ministru Gömbös a abolit, sub presiunea opiniei publice, procedura de urgență, ceea ce a fost o nouă dovadă concludentă că mișcarea proletară, antifascistă condusă de comuniști nu putea fi intimidată și cu atât mai puțin înfrântă.

Pierre Laval

Vara anului 1940 a fost pentru popoarele Europei, și îndeosebi pentru cele din partea vestică a continentului, o perioadă de grele încercări. Începuse cel de al doilea război mondial în toamna anului 1939, când armatele hitleriste s-au năpustit asupra Poloniei. Franța și Anglia, deși declaraseră război Germaniei naziste, n-au întreprins acțiuni militare în timp ce armatele lui Hitler luptau împotriva Poloniei și nici în perioada următoare. Atitudinea pasivă a puterilor occidentale a permis Germaniei să pregătească declanșarea unei ofensive decisive pe frontul din vest, unde, în 1940, a zdrobit în câteva săptămâni armatele Franței, Angliei, Belgiei și Olandei.

Înfrângerea fulgerătoare a Franței, care dispunea de o armată numeroasă, a avut cauze multiple. Activitatea unor politicieni ca Pierre Laval constituie, fără îndoială, una din aceste cauze.

Biografia lui Laval este edificatoare în acest sens. Născut în 1883, el a întrezărit încă din tinerețe în activitatea politică o cale de parvenire sigură. A fost membru al Partidului socialist din 1903 până în 1920, când la Congresul din Tours, majoritatea acestui partid votează pentru transformarea sa în Partidul Comunist Francez. În 1923 reușește să obțină funcția de primar al

orășelului Aubervilliers. Este ales în parlament ca deputat independent în 1924, iar în 1928 intră în Senat. În anii următori, până în 1935, devine ministru în diverse guverne și este de trei ori prim-ministru. Evoluția politică a lui Laval a fost caracterizată foarte nimerit de fruntașul socialist Léon Blum, care spunea: „Este imposibil de prezis azi unde va fi Laval mâine, doar atât că se deplasează mereu spre dreapta".

Adoptarea unei atitudini politice orientată din ce în ce mai mult spre dreapta mergea mână în mână cu înavuțirea personală a lui Laval. Cu prilejul procesului său, în 1945, averea sa a fost evaluată la aproape 60 milioane de franci. Ea a fost dobândită prin achiziționarea, cu ajutorul unor credite avantajoase obținute în calitate de politician, câtorva ziare de provincie, a unor întreprinderi poligrafice, a castelului de la Châteldon și a unei moșii de o sută douăzeci de hectare în Normandia.

Dușman al mișcării muncitorești și ai ideilor progresiste Laval nu putea să nu devină un admirator al hitlerismului german și al fascismului italian, care au înăbușit în sânge, prin cea mai sălbatică teroare, mișcarea democratică de stânga din țările lor și din alte state. Admirația lui Laval avea să crească și mai mult după ce Germania nazistă a înregistrat primele ei succese militare la începutul celui de al doilea război

mondial.

Astfel, nu e de mirare că Laval, care din 1935 n-a mai reușit să facă parte din niciun guvern francez, apare pe scena politică în zilele tragice ale verii 1940, când armatele franceze se prăbușeau sub loviturile zdrobitoare ale naziștilor.

La 14 iunie 1940, ziua intrării armatelor hitleriste în Paris, guvernul prezidat de Reynaud se refugiază la Bordeaux. La 16 iunie Reynaud prezintă demisia guvernului său președintelui Republicii, Albert Lebrun, care însărcinează cu formarea guvernului pe mareșalul Pétain, larg cunoscut pentru vederile sale de dreapta.

Președintele Lebrun, împreună cu un grup de oameni politici francezi, și-a manifestat intenția de a pleca la Alger pentru a continua războiul împotriva hitlerismului de pe teritoriile aparținând imperiului colonial francez. Dar pe scenă apare Pierre Laval, încercatul adept al nazismului.

La 21 iunie, însoțit de nouă deputați și de doi senatori, Laval forțează poarta prefecturii din Bordeaux unde era instalat președintele Republicii.

„Am venit aici, declară Laval lui Lebrun, pentru a protesta contra proiectului plecării domniei-voastre. Nu vom accepta ca guvernul să continue lupta în Africa, deoarece acest lucru e imposibil. Dacă vreți să plecați, aveți acest drept, dar numai ca persoană privată.

Demisionați!”

Lebrun, în vârstă de aproape șaptezeci de ani, stând epuizat pe un scaun, cu mâinile încrucișate și capul aplecat, repeta mereu în timpul acestei scene: „Nu-i cunoașteți pe nemți… nu-i cunoașteți pe nemți…”

A doua zi după această scenă dureroasă Laval este numit ministru de stat, iar la 27 iunie, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Nu ne referim aici la activitatea ulterioară a lui Laval, deoarece ea va constitui obiectul dezbaterilor judiciare, ci depănăm firul întâmplărilor începând din ziua de 17 august 1944, când guvernul francez colaboraționist prezidat de Laval se afla în agonie, după ce timp de patru ani sprijinise Germania nazistă în asuprirea sângeroasă a poporului francez.

Fugind de mânia poporului francez

În seara acestei zile, în biroul lui Laval se afla prefectul departamentului Seine, prefectul poliției și alți câțiva acoliți. Biroul era cufundat în semiobscuritate deoarece reședința primului ministru nu mai avea curent electric. Câteva lumânări răspândeau o lumină funestă. De fapt și de drept, guvernul Laval nici nu mai exista. În cursul după-amiezii Laval fusese vizitat de Hoffmann, consilier al Ambasadei germane la Paris,

care i-a înmânat o scrisoare din partea ambasadorului Otto Abetz. Laval și guvernul său erau invitați să se retragă din Paris împreună cu armatele hitleriste în derută sub loviturile armatelor americane și engleze și ale luptătorilor francezi din rezistență. Nevrând să dea curs acestei invitații, guvernul Laval a demisionat, confirmând, printr-un act juridic, situația de fapt, în care nu mai exercita nicio funcție pe teritoriul Franței.

În aceeași noapte de 17 spre 18 august convoiul de autoturisme dirijat de consilierul Hoffmann, convoi în care se afla și Pierre Laval cu soția, părăsește Parisul și sosește peste douăzeci și patru de ore în orașul Belfort. A doua zi își face apariția în acest oraș și mareșalul Pétain împreună cu membrii cei mai apropiați ai suitei sale. La Belfort se adună în zilele următoare și alți colaboraționiști francezi care, ca și Laval, căutau să se pună la adăpost de mânia maselor populare. Printre aceștia se aflau: Marcel Deat, șeful mișcării fasciste național-populare; Jacques Doriot, fondatorul partidului popular de extremă dreaptă; Jean Luchaire, președintele director general al presei franceze colaboraționiste; Joseph Darnand, șeful poliției fasciste franceze, ș.a. Aflând că aceștia intenționau să formeze un guvern care să se pună la dispoziția lui Hitler, Laval revine asupra deciziei sale de a demisiona, ca la 25 august să-și dea din nou demisia, împreună cu

mareșalul Pétain, fostul șef colaboraționist al statului francez.

La 7 septembrie 1944 ținând seama de înaintarea neîntreruptă a armatelor eliberatoare pe solul Franței, autoritățile germane îi transportă pe Pétain, Laval și alți politicieni colaboraționiști în Germania. Aici Laval este instalat în castelul de la Sigmaringen, al familiei Hohenzollern, de unde la sfârșitul lunii februarie 1945 este mutat într-o localitate apropiată Wilflingen. La începutul lunii aprilie armatele eliberatoare se apropie de reședința lui Laval și autoritățile hitleriste îi propun să se retragă în partea muntoasă a Austriei. El ar dori însă să treacă în Elveția. La 16 aprilie 1945 Laval ajunge la frontiera elvețiană, dar guvernul acestui stat îi refuză viza de intrare. Încercând să pătrundă pe teritoriul principatului Lichtenstein, Laval este refuzat și aici.

Irlanda, care n-a semnat convenția internațională privind criminalii de război și câteva state din America de Sud s-au declarat a fi dispuse să-l primească pe Laval. El preferă însă Spania. Generalul Franco îl asigură în repetate rânduri de simpatia și recunoștința sa pentru aprecierile făcute de Laval cu privire la politica fascistă a acestuia. De altfel îl cunoștea de aproape pe ministrul de externe al Spaniei, Lequerica, fost ambasador la Vichy.

La 19 aprilie Laval trimite acestuia următoarea

telegramă:

„Excelență și drag prieten, vă trimit acest mesaj în amintirea timpului îndelungat petrecut împreună… Germania mi-a pus în vedere să părăsesc teritoriul ei amenințat de înaintarea aliaților și mă adresez dumneavoastră solicitându-vă în numele meu propriu, al soției mele și al credinciosului meu prieten, Maurice Gabolde (fost ministru al justiției) autorizația de a intra în Spania în așteptarea unor zile mai bune… în amintirea prieteniei noastre îndelungate, vă exprim anticipat mulțumiri".

Laval aștepta cu înfrigurare răspunsul din Spania. Căci pericolul de a cădea în mâinile trupelor aliate devenea din ce în ce mai iminent. După zece zile Laval obține viza de intrare în Spania. Dar ea era limitată în timp și restrictivă ca spațiu, întrucât în condițiile anului 1945 nici guvernul fascist al Spaniei nu-și mai putea permite să sfideze opinia publică mondială acordând azil necondiționat fostului prim-ministru colaboraționist al Franței. Viza s-a acordat pe un termen maximal de trei luni și „pentru a asigura securitatea personală a lui Laval și din motive diplomatice", el urma să rămână în incinta fortăreței Monjuich. Totodată Laval a fost asigurat că nu va fi extrădat autorităților franceze, ci numai Puterilor Aliate, în cazul când acestea l-ar cere.

La 30 aprilie 1945 un avion german decolează cu Laval și însoțitorii săi, în mare secret, și aterizează la 2 mai pe aeroportul orașului Barcelona. Aici, surpriză. Șeful aeroportului declară că guvernul Spaniei a hotărât să nu acorde azil nici unui înalt demnitar „refugiat politic". Laval este sfătuit să plece mai departe în Anglia. Fostul prim-ministru încearcă în zadar să vorbească la telefon cu ministrul de externe spaniol, dar se hotărăște totuși să rămână în Spania.

— În aceste condiții, îi comunică șeful aeroportului, am instrucțiuni să vă internez.

Laval și însoțitorii săi sunt apoi conduși în fortăreața Monjuich, construită pe o stâncă abruptă, pe malul mării. Prezența fostului prim-ministru al Franței devine din ce în ce mai jenantă pentru guvernul spaniol. Reprezentantul diplomatic al Franței la Madrid, susținut de cei ai Marii Britanii și Statelor Unite reproșează guvernului spaniol prezența lui Laval în Spania. De aceea, când Laval își exprimă dorința de a se întoarce în Franța, oficialitățile spaniole răsuflă ușurate. În fața perspectivei de a fi judecat, Laval își schimbă hotărârea și renunță la plecarea sa fixată pentru 31 mai 1945. Aflând însă că la 25 iulie va începe la Paris procesul lui Pétain, și temându-se că apărătorii acestuia vor încerca să-l scape aruncând toată vina pe umerii săi, Laval cere din nou să plece în Franța. La 30 iulie

autoritățile spaniole îl informează că va fi predat în mâinile organelor competente ale Statelor Unite, care i-au cerut extrădarea. Laval este condus cu un avion în orașul austriac Innsbruck și de acolo, peste o zi, în Franța.

La Paris, Laval este încarcerat la închisoarea Fresnes. Dar, abia instalat în celula nr. 170 a închisorii, la 3 august 1945, dimineața, este invitat să urce într-o dubă, care îl transportă la Palatul Justiției din Paris unde, în fața Înaltei Curți de Justiție, se desfășoară procesul fostului mareșal și șef de stat, Pétain.

Martor la procesul lui Pétain

După zdrobirea hitlerismului, în țările eliberate au fost instituite instanțe de judecată speciale în vederea tragerii la răspundere a celor vinovați de suferințele îndurate de zeci de milioane de oameni în cursul războiului și al dominației fasciste.

Printre cei judecați în Franța se afla, în primul rând, ex-mareșalul Pétain, fostul șef al statului în timpul ocupației germane.

Potrivit Constituției Franței din 1875, șeful statului și miniștrii, în cazul când săvârșeau fapte penale, urmau să fie puși sub acuzare de Camera deputaților și traduși în fața unei Înalte Curți de Justiție, constituită de Senat.

În noiembrie 1944 a fost înființată o astfel de Înaltă Curte de Justiție, compusă din trei magistrați și optzeci de jurați, aleși în număr egal dintre cei optzeci de parlamentari, deputați și senatori, care la 10 iulie 1940 votaseră împotriva investirii lui Pétain ca șef al guvernului, și dintre membrii mișcării de rezistență.

Știrea că fostul președinte al Consiliului de Miniștri va fi ascultat ca martor în procesul lui Pétain a stârnit un interes deosebit. Când Laval își făcu intrarea în dimineața zilei de 3 august 1945 în sala de la primul etaj al Palatului de Justiție din Paris, unde se țineau ședințele Înaltei Curți de Justiție, încăperea era atât de ticsită, încât însoțitorii lui cu greu i-au croit drum până la boxa martorilor.

Fostul șef al guvernului francez, cunoscut pentru energia sa brutală, se schimbase foarte mult în ultimul timp. Deși în cei patru ani ai dominației hitleriste n-a avut de suportat suferințele zecilor de milioane de victime ale fascismului, ci dimpotrivă a dus viața de huzur a căpeteniilor hitleriste, acum, conștient că va trebui să răspundă pentru faptele sale în fața poporului francez și a opiniei publice mondiale, este descris de un martor ocular ca „…schimbat, foarte slăbit, cu fața trasă, cu spatele încovoiat, cu părul încărunțit, aruncând în dreapta și în stânga priviri îngrijorate… Dar asistența îl privește cu atâta insistență și ură, încât el nu poate

suporta priveliștea și își întoarce fața”.

Președintele Curții, Mongibeaux, i se adresează lui Laval:

— Nu vă iau jurământul. Nu vă audiez decât ca informator și, de altfel, nu intenționez să vă pun întrebări ce ar putea fi considerate ca fiind un interogatoriu anticipat al unui învinuit ori inculpat.

Vă audiez pentru ca să ne dați lămuriri asupra politicii practicate de mareșalul Pétain cu sprijinul unui guvern pe care l-ați prezidat.

Vă voi pune întrebări și vă voi cere să nu faceți diversiuni. Sunteți destul de familiarizat cu adunările pentru a înțelege ceea ce vreau să spun zicându-vă: nicio diversiune. Vă voi pune întrebări pe care mă voi sili să le formulez precis și la care vă cer să răspundeți pe scurt, dar destul de complet pentru ca să se facă lumină din ce veți spune.

Dorința președintelui Mongibeaux nu s-a împlinit. La întrebările care i s-au pun, Laval a vorbit mai degrabă în apărarea propriei sale persoane, decât referindu-se la Pétain.

La prima întrebare, de pildă, în legătură cu data la care au început relațiile între el și Pétain, Laval a făcut o lungă expunere și contrar adevărului larg cunoscut, a afirmat că a luptat mereu împotriva războiului și că niciodată nu s-ar fi interesat de regimul intern al altor

țări, el voia să spună prin aceasta, că n-ar fi avut intenția să introducă în Franța instituții politice cu caracter fascist. Această afirmație și altele asemănătoare expuse într-un ton insolent au stârnit dezaprobarea vie a asistenței.

La întrebările ce i s-au pus în continuare. Laval a încercat să minimalizeze legăturile sale politice cu Pétain de dinaintea celui de al doilea război mondial.

Cu privire la rolul lui Pétain în timpul ocupației germane, Laval a declarat că mareșalul a fost mai degrabă ministru de război, decât șef de stat, fiindcă, de fapt, îl interesau numai problemele militare, iar miniștrii erau numiți fără știrea sa (a lui Laval) și erau, în genere, persoane necompetente. Pétain avea o voință fermă și era perfect lucid. El, Pétain disprețuia sistemul parlamentar, spre deosebire de primul ministru care ar fi avut un respect deosebit pentru instituțiile republicane.

În continuare martorul Laval a încercat să demonstreze, în fața Înaltei Curți, că el a fost mereu un republican convins deși, la acea dată se dovedise deja în procesul lui Pétain rolul pe care l-a avut în răsturnarea Republicii la 10 iulie 1940, când a fost principalul promotor al instituirii regimului totalitar, în frunte cu Pétain. La vremea respectivă Laval reușise să determine Camera deputaților și Senatul, reuniți în Adunarea

națională, să voteze o lege care „acorda toate puterile guvernului Republicii sub autoritatea și semnătura mareșalului Pétain, în vederea promulgării printr-unul ori mai multe acte o nouă constituție a statului francez”. 569 parlamentari francezi au votat acest text, 80 au votat împotrivă și 17 s-au abținut. Parlamentarii comuniști n-au participat la ședința Adunării naționale, deoarece fuseseră îndepărtați din corpurile legiuitoare încă din 1939.

Deși Pétain, ca și Laval, avea o orientare politică reacționară, antipopulară și antidemocratică, între ei s-au iscat divergențe profunde. Laval voia să imprime politicii franceze o orientare net prohitleristă, să alieze Franța la Germania și să determine intrarea ei în război, de partea lui Hitler contra Angliei. La 26 august 1940, fără a-l consulta pe Pétain, și fără a informa pe ceilalți miniștri din guvernul francez, Laval s-a dus la Fontainebleau, la cartierul general al trupelor de ocupație germane oferind mareșalului von Brauchitsch ajutorul aviației franceze pentru bombardarea Marii Britanii. Propunerea a fost respinsă de nemți.

Depunând ca martor în procesul lui Pétain, în august 1945, Laval a fost interogat și cu privire la întrevederile de la Montoire: prima a avut loc între Hitler și Laval la 22 octombrie 1940, a doua, s-a desfășurat cu două zile mai târziu între Hitler și Pétain, dar în cursul ei a

intervenit și Laval.

Laval, pe deplin convins că Anglia este pe punctul de a fi învinsă, și-a exprimat din nou în fața lui Hitler, la Montoire, dorința de a interveni activ în război alături de Germania. Pétain, dimpotrivă, a fost reținut. La întrebarea lui Hitler, ce va face Franța dacă Anglia ar ataca-o iarăși, precum s-a întâmplat la Mers-el-Kebir (unde în iulie 1940 flota franceză a fost atacată de cea engleză, ceea ce a dus la ruperea relațiilor diplomatice dintre regimul de la Vichy și Anglia), Pétain a răspuns evaziv: „Țara mea a suferit prea mult atât din punct de vedere moral, cât și material pentru a se lansa într-un nou conflict".

La încheierea convorbirilor dintre Hitler și Pétain, Laval a încercat să atenueze refuzul categoric al șefului statului francez, de a participa la război alături de Germania, declarând: „Grație ofertei Führer-ului Franța nu se mai află în fața unui zid fără ieșire… Totuși, în pofida dorinței mele personale, trebuie să recunosc că e dificil de a declara război Angliei… Opinia publică trebuie obișnuită cu această idee și, în plus, potrivit actelor constituționale, ne trebuie consimțământul Adunării naționale".

Comportarea lui Laval l-a scos din sărite pe mareșalul Pétain, care la 13 decembrie 1940 a dispus arestarea și consemnarea la domiciliu a lui Laval. Dar n-au trecut

decât 3 zile și la Vichy a sosit ambasadorul Germaniei, Otto Abetz, care i-a pretins lui Pétain eliberarea lui Laval și reintrarea sa în guvern. Din această perioadă datează una din declarațiile caracteristice ale lui Laval: „De acum nu trebuie să-mi caut prieteni printre francezi, ci printre germani".

La procesul lui Pétain, Laval a fost interogat în continuare asupra împrejurărilor în care a revenit în guvern.

La începutul anului 1942 naziștii își manifestă nemulțumirea față de politica guvernului francez condus de amiralul Darlan. La sfârșitul lunii februarie 1942 consilierul Ambasadei germane, Achenbach i-a declarat mareșalului Pétain, că în cazul când Laval nu este readus la putere, Hitler va numi un guvernator nazist pentru Franța. La 18 martie Pétain este vizitat de un trimis personal al lui Hitler, care i-a spus că formarea unui guvern Laval este singura modalitate de a-l liniști pe Hitler, profund nemulțumit de atitudinea Franței. În aceeași lună șeful serviciilor politice din cadrul Poliției secrete germane din Franța, aranjează la Paris o întâlnire secretă între Pierre Laval și Göring, prima personalitate după Hitler în Ger mania nazistă; Göring îi comunică nemulțumirea cercurilor naziste în legătură cu atitudinea guvernului francez, ceea ce Laval nu întârzie să aducă la cunoștința lui Pétain. Ca efect al

acestor presiuni necontenite, amiralul Darlan îi propune mai întâi lui Laval să intre în guvern ca ministru, apoi îi oferă chiar funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Dar Laval care vroia toată puterea, refuză aceste oferte.

Între timp, Statele Unite ale Americii, care aveau un reprezentant diplomatic la Vichy, informează guvernul francez, că în cazul când Laval ar reveni la putere „guvernul S.U.A. s-ar vedea obligat să rupă relațiile de încredere pe care le întreține actualmente cu guvernul de la Vichy". Pétain îl asigură pe reprezentantul S.U.A. că nu va accepta ca Laval să aibă vreun rol politic și la 2 aprilie 1942 îl informează și pe Laval asupra hotărârii sale.

Aflând despre demersul Statelor Unite, Hitler face din persoana lui Laval piatra de încercare a poziției Franței. „În funcție de faptul dacă Pétain îi va încredința ori nu lui Laval formarea noului guvern, voi aprecia dacă Franța preferă prietenia Statelor Unite celei a Germaniei".

Neîncetatele presiuni naziste dau roade, până la urmă: Pétain este constrâns să cedeze. La 16 aprilie îl primește pe Laval și îl numește șef al guvernului, declarând a doua zi într-un cadru semioficial: „Domnilor, am acționat sub constrângere".

La procesul lui Pétain, Laval, neputând nega toate

aceste fapte, îndeobște cunoscute, a încercat să le găsească o justificare afirmând:

— Am reintrat în guvern, știind că sarcina mea va fi înspăimântătoare, că va fi redutabilă, că francezii vor trebui să sufere și am crezut că dacă mă expun personal, dacă responsabilitatea mea deplină putea servi drept ecran pentru a atenua această duritate, ar trebui s-o accept spre a proteja mai bine pe francezi… n-aveam dreptul, atunci când țara mea se afla în nenorocire, să refuz o responsabilitate.

Nesinceritatea acestei informații este evidențiată, de îndată, prin răspunsul afirmativ pe care Laval este obligat să-l dea chiar la următoarea întrebare a președintelui Curții, în legătură cu alocuțiunea pe care a pronunțat-o la radio, la 22 iunie 1942, când a spus: „Cred și doresc victoria Germaniei, fiindcă fără ea, mâine, comunismul se va instala în toată Europa".

Răspunderea personală a lui Laval pentru această declarație s-a reliefat în mod deosebit când Pétain a declarat la ședința de judecată că atât el cât și secretarul general al Ministerului de Externe francez, văzând textul alocuțiunii pe care Laval urma s-o pronunțe la radio, au făcut obiecțiuni categorice împotriva frazei amintite, care cu toate acestea a fost rostită de Laval la radio.

Întrebat fiind asupra rolului pe care l-a avut în

deportarea muncitorilor francezi la muncă forțată în Germania, Laval a încercat să-și justifice această acțiune infamă spunând că în schimbul muncitorilor trimiși în Germania, ar fi fost retrimiși în Franța un număr mai mare de prizonieri francezi aflați în Germania. Dar faptele, chiar așa cum sunt prezentate de Laval, îi dezmint și această afirmație.

— Pentru 150.000 de muncitori, am primit 50.000 de prizonieri, a mărturisit Laval.

Așadar, ținând seama de faptul că muncitorii trimiși în Germania n-aveau un regim mai buri decât prizonierii de război, Laval nu s-a mulțumit că Germania avea două milioane de prizonieri francezi, ci a căutat să mărească numărul lor prin trimiterea în Germania a sute de mii de muncitori.

Aceeași atitudine de negare a răspunderii sale a manifestat-o Laval și în legătură cu întrebarea președintelui Curții privind adoptarea măsurilor rasiale împotriva populației izraelite, numirea lui Joseph Darnand, fascist notoriu, membru în formațiunile naziste SS, în funcție de secretar general pentru menținerea ordinii, măsurile puse în aplicare contra luptătorilor din rezistența franceză.

Darnand, figură deosebit de odioasă din rândul trădătorilor poporului francez, a fost numit la 30 decembrie 1943, cu semnătura lui Pierre Laval, singur,

și nu precum era legal, de Pétain și de Laval. La 10 ianuarie 1944, același Darnand a obținut o delegație permanentă din partea lui Laval „de a exercita autoritatea peste ansamblul forțelor poliției, corpuri și servicii ce asigură securitatea publică și securitatea internă a statului". După alte zece zile Laval semnează, de asemenea singur, o altă lege prin care călăul Darnand este autorizat să înființeze curți marțiale, compuse din trei membri, ce se puteau reuni și judeca în urma hotărârii organelor de poliție. Legea suspendă garanțiile judiciare de drept comun. În caz de flagrant delict, inculpații erau executați pe loc.

La 22 ianuarie 1944 Laval informează Consiliul de Miniștri despre împuternicirile extraordinare pe care le-a acordat lui Darnand. În fața stupoarei care i-a cuprins până și pe miniștrii acestui guvern colaboraționist, Laval este obligat să recunoască: „Această lege n-are precedent în analele noastre".

Pe baza actelor normative semnate de Laval, polițiștii lui Darnand au săvârșit nenumărate crime, ucigând pe luptătorii din mișcarea de rezistență franceză.

După încheierea depoziției sale de martor, Laval, trecând în dreptul lui Pétain, îi spuse:

— La revedere, domnule mareșal.

Acesta s-a prefăcut că nu a auzit nimic și nu i-a răspuns.

Așadar, în calitate de martor în procesul lui Pétain, Laval a încercat să-și desculpe propria persoană. Dându-și seama că tactica urmărită n-a avut efect, în propriul său proces Laval va uza de alte mijloace; el va recurge la toate subterfugiile juridice posibile pentru a evita să răspundă la vreunul din capetele de acuzare sau la întrebările ce-i vor fi puse.

Laval inculpat

La 4 octombrie 1945, în sala în care cu două luni în urmă depusese ca martor, s-a deschis procesul lui Laval. Asistența a constatat cu surpriză că Laval era singur. Avocații săi nu s-au prezentat la proces.

Președintele Curții, Mongibeaux, anunță că a primit o scrisoare din partea avocaților lui Laval în care aceștia scriau printre altele:

„…Vă informăm cu regret că am cerut decanului baroului de avocați de a ne desărcina de misiunea noastră de apărători din oficiu. Am constatat imposibilitatea materială absolută de a-l asista în mod util pe clientul nostru la ședința de judecată.

O anchetă a judecătorului de instrucție ar fi fost necesară, indispensabilă; ea ne-a fost anunțată și promisă; ea a fost încheiată brusc în ciuda protestelor noastre.

Ne temem că graba de a începe dezbaterile este inspirată nu de preocupări juridice, ci motivată de considerente politice…”

Laval se asociază bineînțeles la protestul avocaților săi. Afirmația că în procesul său judecătorul de instrucție nu și-a dus până la sfârșit ancheta, va constitui unul din subterfugiile la care Laval va recurge pentru a evita să discute fondul procesului său.

Este adevărat că judecătorul de instrucție Bouchardon, delegat cu anchetarea lui Laval, a declarat la începutul anchetei că îi va lua lui Laval 25 interogatorii, iar ancheta a fost încheiată ceva mai devreme. Dar tot așa de adevărat este că în cursul celor 20 de interogatorii care i-au fost luate de judecătorul de instrucție, Laval a evitat să răspundă la întrebări și a declarat că își va formula răspunsurile în scris. Dar când în ședința din 8 octombrie, grefierul Curții a dat citire declarațiilor făcute de Laval în fața judecătorului de instrucție a reieșit că, de fapt, notele promise nu cuprindeau nici ele răspunsuri precise la întrebările formulate.

Când, de exemplu, la interogatoriul din 18 august 1945, judecătorul de instrucție i-a spus că i se reproșează faptul că prin amenințări l-a împiedicat pe președintele Republicii Lebrun și pe alți fruntași politici să plece în Africa spre a continua de acolo lupta contra Germaniei

hitleriste, Laval a răspuns:

— Altă întrebare importantă: înțeleg să răspund la ea ca și la cea precedentă (adică printr-o notă scrisă).

Bouchardon i-a arătat, în continuare, că în rechizitoriu se relevă: „Întrevederea de la Montoire, angajată de Laval, și acordurile care au urmat-o în vederea colaborării, punând resursele și mijloacele materiale ale Franței la discreția Germaniei, dovedesc caracterul unei politici, din toate punctele sale, conformă intereselor inamicului". Ce aveți să răspundeți? l-a întrebat judecătorul de instrucție.

Laval: Dat fiind importanța chestiunii îmi propun să vă răspund de aceeași manieră ca și la celelalte două precedente.

Interesându-se apoi în privința cauzelor care au dus la arestarea sa la 13 decembrie 1940 și a campaniei violente pe care presa fascistă din Germania și Italia a dus-o în favoarea persoanei sale pentru a impune rechemarea sa în guvern, Laval a răspuns invariabil:

— Îmi rezerv răspunsul în aceleași condiții ca mai sus.

El nu s-a sfiit să adauge: „…Niciodată n-am fost decât omul Franței și, de altfel, voi repeta acest lucru și îl voi dovedi în cursul interogatoriilor la care voi fi supus".

Dar Laval n-a dovedit nimic nici în cursul interogatoriilor următoare. Răspunsurile sale erau invariabil:

— „Voi răspunde ulterior” sau „Îmi rezerv dreptul de a da toate explicațiile ce mi le veți cere…” ori „Îmi propun să vă fac cu prilejul unui interogatoriu viitor o declarație specială…” sau „Voi răspunde printr-o notă” ș.a.

Cu toate acestea cu prilejul încheierii interogatoriului său din 22 septembrie Laval a declarat:

— Nu vreau să părăsesc cabinetul domniei-voastre fără a-mi exprima surpriza profundă și regretul amar aflând că anchetarea mea va fi brusc întreruptă.

După citirea în ședința de judecată a Curții din 8 octombrie a interogatoriilor efectuate de judecătorul de instrucție, a luat cuvântul procurorul general Mornet:

— Interogatoriile care n-au fost citite aici se referă la probleme de detaliu.

Am dorit ca interogatoriile referitoare la politica generală a lui Pierre Laval să fie citite domnilor jurați, pentru ca să-și dea seama de modul cum Pierre Laval a răspuns la întrebările cele mai clare. Cred că sunt edificatoare.

Cele câteva lecturi care ar mai fi de expus privesc cedarea flotei comerciale, câteva telegrame privind sabordajul vaselor de război pe care le-am avut în Antile și telegramele referitoare la cedarea de terenuri de aviație în Africa de Nord, cu prilejul evenimentelor din noiembrie 1942 (debarcarea trupelor anglo-americane

în Maroc și Algeria). Voi explica toate acestea cu citatele și referințele necesare. În aceste împrejurări este poate inutil de a continua lectura acestor interogatorii, doar dacă domnii jurați o doresc cumva?

Președintele: Nu o doriți, domnilor?

Lempe, jurat: În aceste interogatorii Pierre Laval face adesea aluzie la note care vor fi furnizate ca răspuns. Suntem în posesia acestor note?

Președintele: Sunteți în posesia acestor note; ele sunt la dosar.

Procurorul general: Ele sunt la dosar, dar nu cuprind mai multe lămuriri decât răspunsurile ce se referă la aceste note.

*

În ciuda faptului că evitase să dea răspunsuri clare la întrebările precise ce i se puneau de către judecătorul de instrucție în cursul interogatoriilor, la prima ședință de judecată din 4 octombrie, Laval s-a dovedit a fi sursa inepuizabilă a unui torent de cuvinte referitoare la nedreptatea și ilegalitatea comisă împotriva sa prin întreruperea anchetei judecătorului de instrucție.

Laval s-a mai plâns și pentru faptul că avocații săi n-ar avea copii de pe documentele la care au dreptul potrivit Codului de instrucție criminală.

Procurorul general a combătut această afirmație, relevând că toate copiile au fost comunicate avocaților

lui Laval.

Între timp președintele Înaltei Curți de Justiție a trimis o invitație avocaților lui Laval de a se prezenta la ședința de judecată. Reluând dezbaterile, după o scurtă suspendare, președintele a constatat că avocații n-au dat curs invitației sale.

În această situație, inculpatul a declarat:

— Insist respectuos în fața Înaltei Curți să binevoiască a consimți, precum am solicitat, în vederea unei administrări bune a justiției, să restituiți cauza mea judecătorului de instrucție pentru un termen ce-l veți fixa pentru a permite avocaților să se prezinte în condiții care să le dea posibilitatea să mă asiste în mod util. Fără aceasta, ei nu o vor putea face în mod util.

Această declarație explică absența avocaților; ea era menită să determine restituirea cauzei la judecătorul de instrucție.

După o scurtă deliberare, Curtea a respins această cerere argumentând că avocații au avut timp suficient pentru a se prezenta la ședința de judecată, datorită invitației adresate lor de președinte.

În continuare s-a dat cuvântul grefierului pentru a citi actul de acuzare: rechizitoriul definitiv cu data de 13 iunie 1945 întocmit în absența lui Laval, completat cu un act adițional, din 26 septembrie 1945, redactat după întoarcerea sa din străinătate, precum și cu încheierea

anchetei judecătorului de instrucție.

În aceste acte sunt consemnate momentele mai importante din cariera politică a inculpatului, rolul său în răsturnarea Republicii la 10 iulie 1940 și în impunerea regimului totalitar patronat de Pétain; activitatea sa trădătoare din timpul războiului, instituirea regimului de teroare sângeroasă împotriva poporului francez; încercările furibunde de a împiedica orice mișcare de rezistență împotriva fascismului.

Citățm din rechizitoriu declarația lui Laval făcută în timpul luptelor din Africa de Nord dintre armatele anglo-saxone și cele germano-italiene, când înfrângerea celor din urmă era certă: „Vor fi neînțelegeri, rezistențe, trădări; cei rătăciți vor fi repuși pe drumul drept; voi lovi. Dacă vor izbucni lupte de gherilă, s-a zis cu Franța. Dar voi rezista până la capăt. Armata germană nu va fi bătută; fiți siguri de aceasta. Americanii au pus mâna pe Africa, fără îndoială prin trădarea unor francezi sperjuri. Alții de la noi au pus mâna pe arme. Ei bine, eu vă repet că America aliată Angliei și lui De Gaulle, nu se va ridica deasupra Germaniei invincibile".

Rechizitoriul conchide: „Pare a fi inutil de a mai adăuga ceva la crezul astfel exprimat de cel care își zicea șef al guvernului francez. Trădarea politică, trădarea morală, predarea Franței la cheremul invadatorului, iată ce rezultă din toate faptele al căror rezumat

precedent nu este decât un tablou cronologic al evenimentelor încă prezente în memoria noastră a tuturor… Având în vedere că faptele mai sus expuse constituie dovezi împotriva numitului Laval de a fi săvârșit, într-o perioadă în care faptele nu s-au prescris:

1. Crima de atentat împotriva securității interne a statului;

2. Crima de înțelegere cu inamicul în vederea favorizării acțiunilor sale în corelație cu cele proprii;

Crime prevăzute și pedepsite de articolele 87 și 75 ale Codului penal… numitul Laval a fost trimis de procurorul general în fața Înaltei Curți de Justiție în vederea judecării conform legii.

Rechizitoriul adițional se încheie cu aprecierea declarațiilor inculpatului date în fața judecătorului de instrucție, relevă că:

„Sistemul apărării lui Laval este în întregime bazat pe faptul, că după părerea sa, niciun om normal nu putea în 1940 să se îndoiască de victoria Germaniei. În aceste condiții, spunea el, am făcut singura politică posibilă, aceea care a constat în înțelegerea cu învingătorul.

În plus, adăugă el, tot ce am acceptat, nemții mi-ar fi impus prin forță. Am apreciat că e mai abil să las impresia că fac totul de la mine. În vederea obținerii unor compensații.

În sfârșit, el nu încetează să repete, de n-aș fi fost aici,

situația compatrioților mei ar fi fost de o sută de ori mai rea. Franța îmi datorează recunoștință".

„Fără a insista, pentru moment, asupra lipsei de fundament a afirmațiilor lui Laval privind pretinsele avantaje, pe care politica sa ar fi avut ca urmare, un lucru este cert: această politică ne-a pus într-o poziție înjositoare, lucru de neiertat, a cărei însemnătate și caracter nu putea să scape autorilor lor. Ea ne-a cauzat un prejudiciu moral și material ale cărui consecințe Franța le suportă încă și azi, în ciuda imenselor sale sacrificii și a contribuției sale la victoria comună.

Aceasta este crima reproșată omului, care, sub egida și drapelul lui Pétain. A fost agentul principal al unei colaborări despre care se poate spune că fără rezistența imensei majorități a francezilor, împreună cu martiriul și eroismul tuturor celor care au căzut, ar fi stigmatizat cu o pată de neșters pagina cea mai tristă a istoriei noastre. Paris, la 16 septembrie 1945. Procurorul general Mornet".

După citirea rechizitoriului președintele îi invită pe martori să părăsească sala și începe interogarea inculpatului.

În prima parte a interogatoriului are loc o discuție între președintele Curții și inculpat, cu intervenții intermitente ale procurorului general, privind activitatea politică a lui Laval până la izbucnirea celui

de al doilea război mondial. Apoi întrebările președintelui și ale procurorului general se concentrează asupra perioadei din timpul războiului.

Și în această fază a procesului, Laval a ocolit întrebările jenante, încercând să-și justifice politica prin argumentele deja expuse, ba mergând chiar mai departe în afirmații cu totul fanteziste. Inculpatul nu s-a sfiit să susțină că:

— …Am avut ca obiectiv… de a nu declara niciodată război anglo-saxonilor, de a nu încheia niciodată vreo alianța militară cu Germania și de a nu-i oferi niciodată o colaborare militară; de a împiedica ca aventurierii să pună mâna pe putere în Franța…

La sfârșitul ședinței din prima zi, Laval a încercat din nou, fără succes, să pună în discuție lipsa apărătorilor săi și propunerea de a se restitui cauza judecătorului de instrucție.

Atitudinea fermă a Înaltei Curți față de încercările de tergiversare ale inculpatului a avut ca rezultat că a doua zi, 5 octombrie, Laval a fost asistat de cei trei apărători, care, dându-și seama că absența lor nu poate împiedica desfășurarea procesului, au abandonat această metodă obstrucționistă, recurgând, după cum se va vedea, la alte subterfugii.

Luând cuvântul imediat după deschiderea ședinței, apărătorii inculpatului au reiterat propunerea făcută de

Laval, cu o zi în urmă, de a se restitui cauza judecătorului de instrucție în vederea completării anchetei. În subsidiar, afirmând că n-au avut timp să studieze piesele dosarului, avocații au cerut amânarea judecării cauzei.

În legătură cu cererile apărării procurorul general Mornet a făcut următoarele precizări:

— Întregul proces nu este doar al unui singur om, ci al unei politici, nu mă sfiesc să spun acest cuvânt, este al unei politici în ceea ce ea a avut criminal și această politică este concretizată într-un om, cel care este aici.

Respingând reproșurile adresate judecătorului de instrucție, parchetului de a nu fi permis apărării să obțină documentele, piesele necesare pentru a-și putea îndeplini rolul, declar că, de o lună, de șase săptămâni, de când Pierre Laval e în Franța, toate cabinetele de instrucție au fost deschise apărătorilor săi. Dacă ar fi întâmpinat vreo greutate deoarece cutare cabinet ar fi fost închis în cutare zi, ei n-aveau decât să se adreseze președintelui Comisiei de instrucție, ori procurorului general sau unuia din avocații generali și li s-ar fi acordat tot sprijinul.

Apărătorii au în mâinile lor piesele pe care legea prevede să li se pună la dispoziție, mă refer la depozițiile de martori. Iar în ce privește celelalte piese, celelalte documente, afirm că nu există niciuna a cărei

copie ar fi necesar să fie predată apărării.

Care sunt, de fapt, aceste piese? Care sunt aceste documente? Declarațiile radio-difuzate ale lui Pierre Laval, actele sale de guvernământ, legile pe care le-a semnat, faptul că din luna iulie 1940 până în ziua de 13 decembrie a aceluiași an a fost vicepreședintele Consiliului și stăpânul efectiv al politicii; faptul că din aprilie 1942 până la eliberare a fost mai mult decât vicepreședintele Consiliului, mai mult decât președintele Consiliului: șeful guvernului. Piesele, documentele, mărturiile, toate acestea sunt publicate începând din iulie 1940. Toate acestea reprezintă istoria contemporană, prezentă în toate spiritele, ale cărei victime am fost, mai mult ori mai puțin, cu toții.

Și atunci de ce ne vorbesc apărătorii despre mărturii necesare? De ce ni se zice că este necesar să-l ascultăm ca martor pe cutare sau cutare parlamentar, de a căuta cutare sau cutare document, și nu mai știu ce?

Dar toate aceste documente se află sub ochii voștri din luna septembrie 1939 și din luna iulie 1940. Ceea ce mi-am permis să spun ieri și ceea ce îmi permite să repet azi: ancheta a fost publică pentru toată lumea. Ea se desfășoară de cinci ani, din iulie 1940.

După acești cinci ani, Franța, care l-a așteptat, aude în sfârșit sunând ceasul dreptății. Ceasul dreptății a sunat pentru Pétain la două luni după sosirea sa pe solul

Franței; el va suna în același termen și pentru Pierre Laval. Franța a suferit în acești cinci ani. În acești cinci ani Franța a suportat, și a suportat în numele ei însăși, ceea ce a constituit blasfemia supremă, o politică, care nu numai că o oprima, nu numai că o făcea complice a agresorului, ci o și dezonora în ochii lumii.

Iată principala învinuire adresată azi lui Pierre Laval. Facem procesul politicii sale, repet, în ceea ce această politică avea mai criminal, fără a fi necesar de a-i cerceta dedesubturile, fără a fi necesar de a-i cerceta mobilurile mai mult ori mai puțin întortocheate, care puteau s-o inspire.

Iată, domnilor, ce vă rămâne să pledați. Nu trebuie să pledați în ce privește existența faptelor: faptele nu sunt și nu pot fi contestate. Declarațiile radiodifuzate ale lui Pierre Laval nu sunt contestate. Circularele pe care le-a semnat, toate acestea nu sunt contestate.

Ce vă rămâne, deci, să pledați? Justețea acestei politici, ceea ce ar putea s-o explice, ceea ce ar putea s-o scuze, care a fost efectul ei.

Repet, aceasta nu ține de anchetă, aceasta înseamnă dezbatere în ședință publică.

În consecință, nu afirmați că ancheta a fost trunchiată… Nu, domnilor, ancheta e terminată. Ea s-a încheiat în ziua Eliberării. Și ceasul dreptății ar fi sunat mai devreme, dacă Pierre Laval ar fi venit mai curând

pentru a se pune la dispoziția voastră…”

După o deliberare de aproape o oră, Curtea a pronunțat o încheiere prin care respinge cererea apărării de restituire sau de amânare a cauzei, dispunând continuarea dezbaterilor.

Președintele Mongibeaux a reluat interogarea lui Laval. Întrebările se refereau îndeosebi la evenimentele anului 1940, răspunsurile lui Laval, deși foarte lungi, erau evazive, ocoleau fondul problemelor.

Încercând să-și justifice insistența de a face parte din guvernul de la Vichy, Laval a spus:

— …mi-am spus că Mareșalul, mi-am spus asta mult prea târziu, era un om fără experiență politică, dar avea, totuși, gustul politicii, în orice caz, în mod foarte cert, gustul puterii personale, un gust fără orice moderație. Mi-am dat seama de asta prea târziu. Am crezut că rămânând (în guvern – n.a.) îmi îndeplineam mai bine datoria decât plecând, că poate voi reuși, până la urmă și cât mai curând posibil, să exercit o parte a autorității ori să împiedic să se săvârșească anumite acte.

…Vreți să vă povestesc o amintire despre Mareșal? E nostimă, domnule președinte, dar o voi povesti fără să râd. Într-o zi, ieșindu-mi din fire din cauza folosirii excesive a acestei puteri personale, am spus Mareșalului; „Cunoașteți, domnule Mareșal, întinderea puterilor domniei-voastre?” El mi-a zis: „Nu”. Eu i-am

spus: „Ele sunt mai mari decât cele ale lui Ludovic al XIV-lea, fiindcă Ludovic al XIV-lea trebuia să supună decretele sale Parlamentului, în timp ce domnia-voastră n-aveți nevoie să supuneți actele voastre constituționale Parlamentului, fiindcă acesta nu mai există". El mi-a zis: „E adevărat".

A doua zi, îl văd pe Mareșal. El îmi zice: „Cunoașteți întinderea puterilor mele?" Eu i-am spus: „Nu, domnule Mareșal", Mareșalul mi-a repetat ceea ce îi spusesem; Mareșalul a uitat că eu i-am spus acest lucru în ajun! Și-mi amintesc că revenind în biroul meu le-am zis colaboratorilor mei: „Ieri am făcut o treabă bună!"

Această relatare era menită, în intenția lui Laval, să releve că el nu acorda însemnătate actelor constituționale emise de Pétain. Dar, de fapt, Pétain apărea și în lumina convorbirii citate, ca un bătrân senil, care nu mai știa prea bine ce spune și ce face, ceea ce demonstra că Laval, persoana numărul doi a regimului de la Vichy, era, în realitate, cel care avusese cuvântul decisiv.

În ședința Înaltei Curți de Justiție, din 6 octombrie 1945, a continuat interogarea inculpatului. Laval n-a contenit să folosească tactica sa anterioară, dând răspunsuri evazive la toate întrebările și încercând să semene confuzii. Apărătorii săi au ridicat din nou, într-o manieră insolentă, problema că nu posedă piesele

dosarului.

La întrebarea președintelui Mongibeaux, cum a putut inculpatul să se mențină în guvern, dacă era dușmănit de Pétain, Laval a refuzat să răspundă.

Atunci președintele a zis:

— Am arătat motivele care au făcut să fiți menținut alături de mareșalul Pétain și că nu e prea dificil de știut cine au fost persoanele care au acționat în acest sens, întrucât sunt identice cu cele care l-au obligat pe mareșalul Pétain să vă ia din nou în guvern peste un an și jumătate. Și voi mai preciza: aceste persoane au un nume, sunt nemții.

Laval: Nu, domnule președinte!

Președintele: E Abetz…

Laval: Nu, domnule președinte!

Președintele: Ba da. Nu vreau să mă postez în acuzator… dar sunt obligat, totuși, să contribui la lămurirea cazului…

Laval: N-am nimic de răspuns… după declarația domniei-voastre…

Și, în continuare, Laval a început să vorbească despre altceva, intenționând, în mod vădit, să neutralizeze impresia lăsată de răspunsul său negativ, anterior.

La invitația președintelui de a răspunde precis, în sfârșit, la întrebările ce i se puneau, Laval a declarat că nu va mai da răspuns la nicio întrebare.

Președintele a dispus suspendarea ședinței.

Atitudinea provocatoare a lui Laval a indignat asistența și pe unii membri ai juriului. În sală s-au auzit cuvinte de protest. La reluare, președintele a declarat:

— Acuzat, ați dat explicații foarte lungi timp de două zile privind primul capăt de învinuire reținut împotriva voastră: cel de complot contra securității interne a statului.

Rămâne a doua inculpare: O cunoașteți: cea de înțelegere cu inamicul. Știți pe ce se bazează… Vă invit să vă explicați asupra celei de a doua părți a învinuirilor, formulate împotriva voastră…

Laval: Domnule președinte, modul ofensator în care mi-ați pus întrebările mai înainte și manifestările la care s-au dedat anumiți jurați îmi demonstrează că pot să devin victima unei crime judiciare. Nu vreau să-i fiu complice. Prefer să tac.

Președintele Mongibeaux a dispus continuarea dezbaterilor prin audierea martorilor. Dar nefiind prezent niciun martor, ședința a fost suspendată.

Martorii

La redeschiderea ședinței, Laval a refuzat să se prezinte în fața completului de judecată. Constatând că inculpatului i s-a adresat somația legală de a se prezenta

la judecată, președintele a dispus continuarea dezbaterilor.

A fost audiat primul martor, fostul președinte al Republicii Albert Lebrun, care, referindu-se la insistența lui Laval de a intra în guvern în iulie 1940, a arătat:

— …ceea ce pot spune este că ar fi fost mai bine pentru Franța și chiar pentru el ca țara să fi fost administrată direct printr-un gauleiter (guvernator german) decât de un guvern francez care nu putea să aibă mai multă putere decât aparența și al cărui rol esențial urma să constea, în fond, în garantarea tuturor hotărârilor autorităților de ocupație…

Dezbaterile au fost reluate în ziua de 8 octombrie 1945. Inculpatul și apărătorii săi au refuzat să se prezinte.

Martorul următor a fost generalul de corp de armată Doyen, care începând de la 12 septembrie 1940 a fost un timp membru în Comisia de aplicare a armistițiului încheiat între Germania și Franța.

— …Salvarea țării noastre, nu putea veni decât din partea celor care continuau lupta împotriva Germaniei… Datoria tuturor francezilor era, deci, de a ajuta prin toate mijloacele pe cei care mai luptau până în momentul când puteau relua armele, în mod deschis. Dimpotrivă, orice altă politică consistând în a ajuta inamicul… că se numește colaborare sau altceva, era o

politică criminală împotriva țării. S-a găsit un om care s-a făcut părintele acestei politici și a impus-o țării. Acest om a fost Laval. Montoire a fost prima manifestare oficială a acestei politici… Montoire trebuia să aibă o urmare… Domnii Abetz și Laval au plănuit să provoace la Paris o mare manifestare franco-germană cu prilejul reîntoarcerii la Paris a rămășițelor pământești ale fiului lui Napoleon, pe care Hitler ni le-a oferit într-un moment, când, în mod cert, Franța nu le dorea. Cu acest prilej mareșalul Pétain trebuia primit la Paris de către Hitler și această întrevedere ar fi pecetluit în ochii lumii ceea ce nu s-a putut arăta în mod evident la Montoire, adică reconcilierea franco-germană, aservirea Franței către Germania cu toate consecințele sale.

Apoi martorul a relatat cum a reușit cu sprijinul altor ofițeri patrioți să-i explice lui Pétain caracterul rușinos al întâlnirii plănuite și să-l determine să renunțe la ea, fapt pentru care ofițerii au fost admonestați de Laval.

— Intimitatea lui (Laval) cu nemții era totală. Voi spune că a fost chiar indecentă într-un moment când noi avem peste un milion și jumătate de prizonieri care sufereau după sârmele ghimpate. Această intimitate nu aducea mult folos Franței, dar în schimb aducea mult folos nemților… Cazul cel mai tipic al acestei perioade este afacerea minelor din Bor. Minele din Bor sunt cele mai bogate mine de cupru, ale Europei. Ele se află în

Jugoslavia… delegația germană în Comisia de armistițiu presiona delegația franceză de a-i ceda aceste mine care erau proprietatea unui consorțiu francez… În timpul lunii septembrie, în octombrie și în noiembrie nemții au revenit la această problemă de nenumărate ori, pentru a obține cedarea minelor. Comisia de armistițiu și-a menținut poziția, refuzând în modul cel mai categoric cesiunea cerută. Stupefacția mea a fost cu atât mai mare când la începutul lunii decembrie am aflat că minele de la Bor au fost cedate nemților, la Paris, de către domnul Laval…

Din celelalte dispoziții ale martorilor citățm pe cea a secretarului general al Federației Franceze a Muncitorilor Deportați și al familiilor lor, Beauchamp, care a vorbit în numele celor 785.000 de tineri muncitori deportați în Germania ca urmare a ordinelor date de Laval personal. 50.000 din aceștia și-au pierdut viața la locurile de muncă forțată din Germania hitleristă. Martorul a dat citire la numeroase documente, ordine, instrucțiuni, semnate de Laval, referitoare la deportarea muncitorilor francezi în Germania.

Cuvântul procurorului general

În ședința din 9 octombrie a luat cuvântul procurorul general Mornet, care a spus printre altele:

— …trebuie să precizez… în ce condiții are loc un proces, pe care, din partea mea, aș fi vrut să-l văd desfășurându-se într-o atmosferă mai senină.

Nu putea să fie altfel cu un acuzat a cărui intenție de a nu se lăsa judecat a devenit manifestă din prima zi. El a părăsit ședința urmat de avocații săi. În astfel de cazuri legea obligă pe președinte să asigure apărarea inculpatului delegându-i apărători din oficiu. Ceea ce președintele a și făcut conform art. 244 din Codul de instrucție criminală… în ce mă privește, oricare ar fi uniforma cu care sunt îmbrăcat aici, nu sunt decât o parte în fața Înaltei Curți, rolul, datoria mea este de a expune pe ce temei și de ce urmează să-l judecați pe Pierre Laval…

Las la o parte, firește, cazul când politica, oricât de dezastruoasă ar fi pentru o țară, izvorăște dintr-o eroare de bună-credință. Dar spun că e criminală în sine dacă izvorăște din necunoașterea a ceea ce voi numi conștiința îndatoririlor pe care fiecare cetățean al unei națiuni le are față de această națiune…

După câteva considerente preliminare, procurorul general Mornet expune rolul lui Laval, în diversele perioade ale activității sale politice:

— …Urmează apoi evenimentele tragice din lunile mai și iunie 1940 când Pierre Laval, fără ca ideea de a-și vedea capitulând țara să-i suscite vreo reacție, apare din

umbră, ca și cum înfrângerea ar fi fost pentru el o revanșă și ora stabilită pentru a constitui un guvern sub un drapel susceptibil de a inspira tuturor o încredere pe care numai reputația de șiretenie a lui Pierre Laval nu putea s-o justifice.

Apoi perioada de la 16 iunie la 10 iulie 1940 urmată de actele constituționale din 11, suprimarea regimului republican, instaurarea unei politici de colaborare cu inamicul, concretizată în persoana lui Laval al cărui nume va rămâne în veci legat de ea; și poate și mai mult în perioada ce a urmat, când a fost temporar îndepărtat de la putere și când am asistat din partea presei Axei la desfășurarea unei campanii din cele mai violente în favoarea reîntoarcerii sale în guvern.

În fine, într-o ultimă perioadă, Laval revine la putere, în aprilie 1942 și atunci se realizează pe deplin, în politica și actele sale, faimoasa sa frază: „Doresc victoria Germaniei". El n-o dorește numai, dar o și pregătește…

Amintind rolul deținut de inculpat în ce privește măsurile rasiale, procurorul general a arătat:

— La 3 octombrie 1940 a apărut o lege semnată de Pierre Laval, pe atunci vice-președinte al Consiliului, excluzând o întreagă categorie de francezi din comunitatea franceză, interzicând evreilor accesul la toate funcțiile publice și la majoritatea profesiunilor, punându-le, repet, în afara patriei. Cu toate acestea,

Laval a protestat la această bară. Afirmând că a fost inamicul persecuțiilor împotriva evreilor și că a făcut totul pentru a-i scăpa…

Nici în perioada când nu făcea parte din guvernul de la Vichy, Laval n-a încetat să militeze în favoarea Germaniei. Procurorul general Mornet citează în această privință mesajul adresat de Laval la 25 mai 1941 americanilor:

„Exemplul dureros al țării mele îmi permite să spun azi poporului american:

Înainte de a vă lansa în marea aventură (referire la intrarea S.U.A. în război) reflectați asupra destinului unei țări prietene, care în septembrie 1939 a fost aruncată într-un război pierdut dinainte. De altfel, de ce ar duce America război?

Știu și sunt impresionat, că unul din argumentele principale folosit de cei care, la voi, doresc intervenția activă în conflictul anglo-german constă în a zice: Trebuie eliberată Franța.

Acest sentiment vă cinstește, dar trebuie să afirm sus și tare că actualmente această generozitate este deplasată și n-ar putea decât să provoace acte absolut prejudiciabile intereselor Franței”.

În vara anului 1942 anglo-saxonii au atacat teritoriul ocupat de hitleriști, debarcând un comando în dreptul localității Dieppe din nordul Franței, care a fost nimicit

de nemți.

Pétain și Laval nu s-au sfiit să felicite comandamentul german pentru „măturarea promptă a solului francez” și să transmită lui Hitler o scrisoare în care se spunea:

„Domnule cancelar, după o convorbire pe care am avut-o cu președintele Laval și ca urmare a ultimei agresiuni britanice, care a avut loc, de această dată, pe solul nostru, vă propun să luați în considerare participarea Franței la propria ei apărare. Semnat: Ph. Pétain”. (Iată, așadar o nouă ofertă de colaborare militară cu naziștii).

Procurorul general Mornet a spus în continuare:

— În ziua de 22 iunie 1942, chiar în ziua când și-a lansat provocarea: „doresc victoria Germaniei”, în aceeași zi Laval își lansează primul apel în favoarea plecării masive de muncitori destinați să înlocuiască în uzinele Reich-ului pe cei pe care Hitler îi mobiliza la luptă pe frontul rus… Și pentru a vă dovedi în ce măsură a fost lipsit de conștiință, subliniez că Laval a îndrăznit să pună pe același plan mobilizarea soldaților chemați să apere solul patriei lor invadat și rechiziția în vederea muncii în Germania.

„Alții, a spus Laval, alții în 1939, milioane, au primit ordinul să plece. Nu li s-a lăsat latitudinea să discute, ei au plecat. Veți discuta, deci, voi, azi? Nu!”

Omul capabil de a face asemenea comparații între

mobilizarea și recrutarea mâinii de lucru în favoarea Germaniei, omul capabil de așa ceva n-a fost constrâns să facă declarațiile ce vi le-am citit. Își exprima propriile sale sentimente…

Am avut în Insulele Antile un vas port-avion, două crucișătoare, trei crucișătoare ușoare, opt petroliere, o sută șapte avioane și o rezervă de aur de aproximativ douăsprezece miliarde. Ei bine, Laval n-a avut liniște și a trimis ordine peste ordine pentru ca vasele și avioanele să fie distruse ca să nu cadă cumva în mâinile americanilor… Dar supun aprecierii domniilor voastre și scrisoarea adresată lui Hitler, la 22 noiembrie 1942, care de această dată nu privește flota de război, ci flota comercială pe care o aveam în Mediterană, scrisoare semnată Pierre Laval:

„Domnule Cancelar… doresc să vă informez că guvernul francez a decis să pună la dispoziția dumneavoastră toate vasele de comerț care se află în porturile noastre metropolitane în Mediterană…”

Astfel, domnilor, în timp ce se dispunea distrugerea flotei de război, franceze, mai degrabă decât de a o lăsa să-și reia locul în luptă, se ceda, fără contraprestație, și flota noastră comercială Axei…

Franța s-a spălat de rușine. Ea s-a reabilitat cu sângele martirilor ei, ea s-a reabilitat grație luptătorilor din maquis, refugiu pentru toți acei care puteau să se

sustragă conscripției în favoarea Germaniei, ea s-a reabilitat prin Rezistența sa, prin victoria dobândită în comun pe fronturile Normandiei și Bretagnei. Dar, după cum am mai spus într-o altă ședință, politica guvernului de la Vichy era cât pe aici s-o dezonoreze. Ei bine, afirm că aceasta este crima de neiertat pentru care, în numele patriei ultragiate, în numele martirilor ei, și gândindu-ne și la toți acei pe care Curțile de Justiție îi condamnă pentru a fi ascultat de ordinele guvernului prezidat de Laval, aceasta este crima pentru care nu este decât o sancțiune pe care o Curte de Justiție o poate pronunța: aceasta e moartea.

Laval… refuză să se prezinte în fața voastră pentru a se apăra. Este resursa sa supremă, voi zice chiar suprema sa tactică.

Ați putut constata că de fiecare dată când i se pune o întrebare precisă, el o eludează, sau promite că va răspunde printr-o notă care nu este decât o nouă modalitate de a eluda un răspuns, pe care nu-l poate da. În această situație, în fața imposibilității de a răspunde la o întrebare precisă, el care, ca un jucător, s-a hazardat până la capăt, zicându-și: nu vor îndrăzni…

Ei bine, din partea mea… eu voi îndrăzni… Dreptatea, Franța o așteaptă de cinci ani. Vă cer să pronunțați pedeapsa cu moartea împotriva lui Pierre Laval.

Președintele Curții de Justiție, constatând că inculpatul, care trebuia să aibă ultimul cuvânt nu este prezent, precum și lipsa apărătorilor săi, citește o scrisoare pe care a primit-o din partea lui Laval, care constituia un răspuns ia depozițiile unor martori și îndeosebi ale generalului Doyen, scrisoare în care Laval continuă să-și nege vinovăția pentru faptele ce i se imputau.

După citirea scrisorii, dezbaterile sunt închise și înalta Curte se retrage pentru a delibera.

După o lungă deliberare, care se termină noaptea târziu, înalta Curte de Justiție pronunță verdictul. Reținând vinovăția lui Pierre Laval pentru ambele capete de acuzare, pe baza articolelor 87 și 75 din Codul penal și a ordonam tei din 14 noiembrie 1944 Curtea îl condamnă pe Laval la pedeapsa cu moartea. Îl declară vinovat de lipsă de demnitate națională și în consecință îl condamnă la degradare națională și pronunță confiscarea totală a averii sale.

Pedeapsa capitală a fost executată prin împușcare la 15 octombrie 1945, la fortul Montrouge, în apropiere de Paris.

— Chénuel, Mémoires sur la vie publique et privée de Foucquet surintendant des finances, Paris, 1862, Charpentier Editeur.

— Le proces de Foucquet d'après les lettres de Mme de Sévigné, H. Gautier ed., Paris.

— Savine A et Bournand, F. Foucquet surintendant général des finances, Ed. Léon Michaud, Paris 1908.

— Mongredien, Georges, L'affaire Foucquet, Libraire Hachette Paris, 1956.

— Rod, Edouard, L'affaire J.J. Rousseau, Ed. Périn et Cie, Paris Payot et Cie, Lausanne 1906.

— Champion, Edme, J. J. Rousseau et la Révolution Françaises, Librairie Armand Colin, Paris, 1909.

— Faguet, Emile, Rousseau penseur, Société Française d'imprimerie et de librairie, Paris, 1910.

— J.J. Rousseau, Emil sau despre educațiune, ediția a 5-a, Biblioteca Pedagogică, București, 1923.

— J.J. Rousseau, Les réveries d'un promeneur solitaire suivies de Lettres écrites de la montagne et Le devin de village, Paris, Librairie Garnier Frères, 1954.

— Soulié, Maurice, Lès proces cèlèbres de Etats-Unis, Ed. Payot, Paris, 1932.

— Van Doren Stern, Philip The Life and Whitings of Abraham Lincoln, The Modern Library, New-York,

1940.

— Angle, M. Paul, Abraham Lincoln by Some Men Who Knew Him, Books for Libraries Press, Freeport, New-York, 1950.

— Roscoe, Theodor, The Web of Conspiracy, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1959.

— Furneaux, Rupert, Die grossen Rätselfragen, Verlag Heinrich Scheffler, Frankfurt am Main, 1962.

— Vianu, Alexandru, Lincoln, Editura Tineretului, 1966.

— Bazaine A., Ma justification, Bruxelles, 1870.

— Bazaine L'armée du Rhin depuis le 12 août jusqu'au 29 octombre 1870, Imprimeur-Editeur Henri Pion, Paris, 1872.

— Le Faure, Amédée, Proces du maréchal Bazaine, Librairie-Editeurs Garnier Frères, Paris, 1874.

— Bazaine, Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz, Madrid, 1883.

— Mousset, Albert, L'attentat de Sarajevo, Ed. Payot, Paris, 1930.

— L'èpoque contemporaine, Presse Universitaires de France, Paris, 1977.

— Priester, Eva Kurge Geschichte Österreichs, Globus Verlag, Wien, 1949.

— Domokos József, „…emlekezz, proletar!" Sallai Imre és Fürst,. Sándor pere, Kossuth Könyvkiadó,

Budapest, 1962.

— Le proces Laval, Compte rendu sténographique, Editions Albin Michel, Paris, 1946.

— Saurel, Louis, La fin de Pierre Laval, Editions Rouff, Paris 1965.

— Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1969.

EDITURA DACIA

Lei 7,25